ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚέΩΝ ΠόΛΙΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ | ΓΡΑΜΜΑΤΑ | ΤΕΧΝΕΣ | ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

ΤΟ ΝΕΟ ΔΗΜΑΡΧΙΑΚΟ ΜΕΓΑΡΟ

ΧΡΙΣΤΟΣ ΤΣΟΛΑΚΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

31 08
2010
€ 10

ΜΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚέΩΝ ΠΌΛΙΣ

Τριμηνιαία Επιθεώρηση Πολιτισμού
Περίοδος Τρίτη

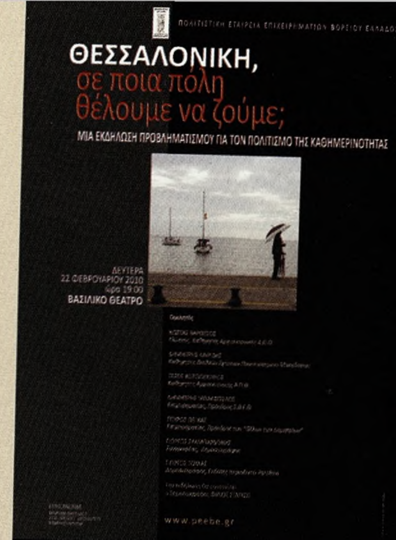
Τεύχος 08/31
Μάρτιος 2010

Ιδιοκτησία
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ
Εκδότης
Νίκος Ευθυμιάδης
Διευθυντής
Ιορδάνης Καϊσερλίδης
Εκδοτική επιτροπή
Γιώργος Αναστασιάδης, Πελαγία Αστρεινίδου, Άρις Γεωργίου, Ιορδάνης Καϊσερλίδης, Κώστας Μπλιάτκας, Ηρακλής Παπαϊωάννου, Γρηγόρης Πασχαλίδης, Ματούλα Σκαλτσά, Πάνος Τζώνος
Συνεργάτες τεύχους
Γιώργος Αναστασιάδης, Βανίδης Ιωάννης, Άρις Γεωργίου, Μίνα Καϊάφα, Ιορδάνης Καϊσερλίδης Νίκος Καλογήρου, Ευμορφία Καραμπατάκη, Γιώργος Κορδομενίδης, Τάσος Κωτσιόπουλος, Μιχάλης Λαπιδάκης, Κώστας Μπλιάτκας, Λίνα Μυλωνάκη, Νικολέττα Ξούρη, Άρης Παπαζογλου, Ίριδα Τσολάκη.
Εικονογράφηση / φωτογραφίες
Άρις Γεωργίου, Νώντας Στυλιανίδης
Γραμματεία / Συνδρομές
Μαρία Αργυρίου / 2310.551754
Διορθώσεις δοκιμίων
Μαρία Πάλλα
Κεντρική διάθεση
Κέντρο του Βιβλίου
Λασσάνη 3, 54622, Θεσσαλονίκη
2310.237515
Γραφιστική επιμέλεια
Άρις Γεωργίου
Σελιδοποίηση / Pre-press
Βαλεριάνο Τροϊάνι - De Novo
Εκτύπωση / Βιβλιοδεσία
Grafo A.E.
Στο εξώφυλλο
Νίκος Σαχίνης
Ιστορία με αντικείμενα 2, 1962,
Μεικτή τεχνική 125x78 εκ.
Φωτογραφία οπισθοφύλλου
Άρις Γεωργίου
Συνδρομές και παλαιοί τόμοι
Παραγγελίες: 2310.551754 [με αντικαταβολή]
και www.peebe.gr [με πιστωτική κάρτα]

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ
Φράγκων 6-8
54626 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
Τ 2310.551754
F 2310.551748
Για επιστολές:
Τ.Θ. 10756. 54110 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
peebe2@otenet.gr
www.peebe.gr

Τιμή τεύχους: € 10
Ετήσια συνδρομή εσωτερικού: € 30
Ετήσια συνδρομή εξωτερικού:
Ευρώπη € 50 | Αμερική € 60

Σε ποια πόλη θέλουμε να ζούμε

Χρίστος Λ. Τσολάκης | Η διδασκαλία είναι δημιουργία...

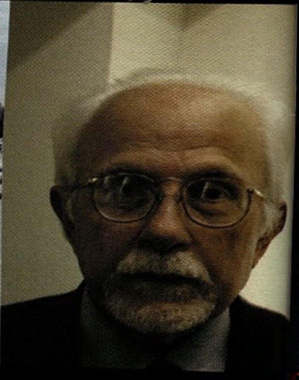
Ελληνιστική και ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη

Ο ναός των αλυκαρίων της Θεσσαλονίκης

Σχολικές μονά λάδα

Νέο δημαρχιακό μέγαρο | Δύο απόψεις

Πρόδρομος Χ. Μάρκογλ

οση και Παγκοσμιοποίηση

Το Φεστιβάλ μετά τα «50»

“Ακμάζουσα” Θεσσ

ΕΞΩΣΤΡΕΦΕΙΑ

του Νίκου Ευθυμιάδη

Συμπληρώνονται εφέτος 15 χρόνια από την ίδρυση της Πολιτιστικής Εταιρείας Επιχειρηματιών Βορείου Ελλάδος. Το εγχείρημα δεν ήταν ούτε απλό, ούτε απαραίτητο ότι θα επετύγχανε. Μια μικρή ομάδα επιχειρηματιών της Θεσσαλονίκης με διαφορετικές προσωπικότητες, αλλά με κοινό και πηγαίο αίσθημα αγάπης για την πόλη, φαίνεται να ήταν ο κύριος συνδετικός κρίκος αυτής της προσπάθειας που έχει ωριμάσει και αποτελεί πλέον μια χρήσιμη συμβολή στα πολιτιστικά της δρώμενα.

Από την σύστασή της η πολιτιστική εταιρεία αυτή ασχολήθηκε κυρίως με την παραγωγή και δημοσίευση επιστημονικών εργασιών με τη σύμπραξη διακεκριμένων επιστημόνων της πόλης. Κορυφαία έκδοση απετέλεσε το πεντάτομο έργο «Ιστορία της Επιχειρηματικότητας στη Θεσσαλονίκη» που παρουσιάστηκε το Δεκέμβριο του 2005 σε πανηγυρική εκδήλωση στο Βασιλικό Θέατρο της Θεσσαλονίκης.

Διαχρονική εκδοτική προσπάθεια της εταιρείας ήταν και παραμένει το τριμηνιαίο πολιτιστικό περιοδικό «Θεσσαλονικέων Πόλις» το οποίο έκλεισε τον Δεκέμβριο του 2009 δέκα χρόνια επιτυχούς έκδοσης με συνολικά τριάντα τεύχη και συνεργασίες από όλους τους χώρους της πνευματικής ζωής της πόλης μας. Εδώ και δύο χρόνια το περιοδικό υιοθέτησε μια δεύτερη εκδοτική περίοδο με νέα μορφή και νέο περιεχόμενο, με έμφαση στον σύγχρονο παραγόμενο πολιτισμό όχι μόνο της Θεσσαλονίκης, αλλά και γενικότερα.

Η «Πολιτιστική Εταιρεία», μετά από δεκαπέντε χρόνια επιτυχούς ενασχόλησης με τις εκδόσεις κύρους, με εκθέσεις πολιτισμού και επιστημονικά συνέδρια, αποφάσισε να έρθει πιο κοντά στα καθημερινά και μελλοντικά μεγάλα θέματα που σχετίζονται με την πόλη, με μια νέα πολιτική εξωστρέφειας, και σκοπό την ενεργέστερη συμμετοχή στους προβληματισμούς των συμπολιτών μας. Στο πνεύμα αυτής της λογικής, ένα από τα πρώτα μας βήματα ήταν η προσπάθεια στενότερης συνεργασίας και συνέργειας των πέντε μεγάλων μουσείων της Θεσσαλονίκης, που είχε ως αποτέλεσμα την «Κίνηση των 5 Μουσείων». Η κίνηση αυτή εξελίχθηκε σε μια δυναμική συνεργασία των πέντε μουσείων με σημαντικά αποτελέσματα για τον πολιτισμό στη Θεσσαλονίκη.

Σίγουρα το πιο δυναμικό δείγμα αυτής της εξωστρέφειας ήταν η μεγάλη εκδήλωση στις 22 Φεβρουαρίου 2010 στο Βασιλικό Θέατρο που είχε τον τίτλο «Θεσσαλονίκη, σε ποια πόλη θέλουμε να ζούμε;». Η ενθουσιώδης ανταπόκριση των πολιτών της Θεσσαλονίκης στην εκδήλωση αυτή, που συνεχίστηκε με την αποστολή εκατοντάδων email, επιβεβαίωσε την άποψή μας ότι οι Θεσσαλονικείς έχουν πραγματική ανάγκη για έναν ειλικρινή διάλογο πολιτών, μακριά από τις ιδιοτέλειες και σκοπιμότητες που μέχρι σήμερα αδικούσαν την υγιή και πολιτισμένη ανάπτυξη της πόλης.

Σήμερα η «Πολιτιστική» αισθάνεται πιο χρήσιμη, με παρεμβάσεις για το μέλλον της πόλης που θέλουμε να ζούμε, εμείς και κυρίως τα παιδιά μας.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, σε ποια πόλη θέλουμε να ζούμε;

ΜΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΤΗΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΤΗΤΑΣ

ΔΕΥΤΕΡΑ
22 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2010
ώρα 19:00
ΒΑΣΙΛΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ

Ομιλητές

ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΩΤΣΟΣ
Γλύπτης, Καθηγητής Αρχιτεκτονικής Α.Π.Θ.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΙΡΙΔΗΣ
Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων Πανεπιστημίου Μακεδονίας

ΤΑΣΟΣ ΚΩΤΣΙΟΠΟΥΛΟΣ
Καθηγητής Αρχιτεκτονικής Α.Π.Θ.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΠΑΚΑΤΣΕΛΟΣ
Επιχειρηματίας, Πρόεδρος Ε.Β.Ε.Θ.

ΣΠΥΡΟΣ ΠΕΓΚΑΣ
Επιχειρηματίας, Πρόεδρος των "Φίλων των Δημητρίων"

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΚΑΜΠΑΡΔΩΝΗΣ
Συγγραφέας, Δημοσιογράφος

ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΟΥΛΑΣ
Δημοσιογράφος, Εκδότης περιοδικού Parallaxi

Την εκδήλωση θα συντονίσει
ο δημοσιογράφος ΦΙΛΙΟΣ ΣΤΑΓΚΟΣ

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΜΑΡΙΑΝΑ ΠΑΓΚΑΛΟΥ
2310 288220 | 2310 267873
pagalos@otenet.gr

www.peebe.gr

Ήταν η πρώτη φορά που η Πολιτιστική Εταιρεία Επιχειρηματιών Βορείου Ελλάδος οργάνωσε μια μεγάλη δημόσια εκδήλωση με θέμα τον πολιτισμό της καθημερινότητας στη Θεσσαλονίκη. Η εκδήλωση πραγματοποιήθηκε στην αίθουσα του Βασιλικού Θεάτρου στις 22 Φεβρουαρίου 2010 και συγκέντρωσε πάνω από χίλιους προβληματισμένους πολίτες της πόλης μας οι οποίοι καθ' όλη τη διάρκεια του γεγονότος εκδήλωναν τον ενθουσιασμό τους ανταποκρινόμενοι στα μηνύματα που παρήγαν οι ομιλίες των καλεσμένων. Ομιλητές ήταν οι κ.κ. Νίκος Ευθυμιάδης, πρόεδρος της Π.Ε.Ε.Β.Ε., Δημήτρης Καιρίδης, καθηγητής Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστήμιου Μακεδονίας, Δημήτρης Μπακατσέλος, πρόεδρος του Ε.Β.Ε.Θ., Γιώργος Σκαμπαρδώνης, συγγραφέας και δημοσιογράφος, Γιώργος Τούλας, δημοσιογράφος, εκδότης του περιοδικού PARALLAXI, Κώστας Βαρώτσος, γλύπτης, καθηγητής Αρχιτεκτονικής Α.Π.Θ., Τάσος Κωτσιόπουλος, καθηγητής Αρχιτεκτονικής Α.Π.Θ., Σπύρος Πέγκας, επιχειρηματίας, Πρόεδρος των «Φίλων των Δημητρίων» και Σταύρος Ανδρεάδης, εταίρος της Π.Ε.Ε.Β.Ε. Την εκδήλωση συντόνισε ο δημοσιογράφος Φίλιος Στάγκος. Η θερμή και ενθουσιώδης ανταπόκριση στην εκδήλωσή αυτή από μέρους των πολιτών της Θεσσαλονίκης, κυρίως των νέων, και όσων από διάφορους "χώρους" την παρακολούθησαν, δικαίωσε με τον πιο πανηγυρικό τρόπο την επιθυμία της Π.Ε.Ε.Β.Ε. να ξεκινήσει μια σειρά παρεμβάσεων για τον πολιτισμό της καθημερινότητας στη Θεσσαλονίκη, πέρα και πάνω από οποιεσδήποτε σκοπιμότητες ή εξυπηρετήσεις συγκεκριμένων συμφερόντων και με κυρίαρχο κριτήριο την επιθυμητή από όλους μας βελτίωση της ποιότητας ζωής στην πόλη μας. Πρόθεση της εταιρείας είναι να συνεχίσει αυτήν την προσπάθεια με τεκμηριωμένες και αξιόπιστες προτάσεις, τις οποίες θα θέσει υπόψη όλων εκείνων που έχουν στα χέρια τους τη διαχείριση και τις τύχες αυτής της πόλης.

Ο ενθουσιασμός όσων παρακολούθησαν την εκδήλωση δεν σταμάτησε τη βραδιά της 22ας Φεβρουαρίου, αλλά συνεχίστηκε με εκατοντάδες ηλεκτρονικά μηνύματα που έλαβε η Π.Ε.Ε.Β.Ε., τυχαία δείγματα των οποίων παρατίθενται μετά από τα αποσπάσματα των ομιλιών που ακολουθούν.

αποσπάσματα από τις εισηγήσεις

Νίκος Ευθυμιάδης

«...Είναι πολλοί αυτοί που πιστεύουν ότι η Θεσσαλονίκη έχει όλα εκείνα τα συγκριτικά πλεονεκτήματα να αποκτήσει την ταυτότητα μιας σύγχρονης και σημαντικής ελληνικής-ευρωπαϊκής πόλης, η οποία να διαθέτει οικονομική δύναμη, αλλά και κύρος στην ευρύτερη περιοχή. Μια τέτοια εξέλιξη θα έδινε και την πιο πειστική απάντηση στο θέμα της σημερινής εκδήλωσης «Σε ποια πόλη θέλουμε να ζούμε;» Και φυσικά σε ό,τι αφορά στην ποιότητα ζωής που επιδιώκουν οι πολίτες της Θεσσαλονίκης.

Άποψη της Πολιτιστικής Εταιρείας Επιχειρηματιών Β. Ελλάδος είναι ότι χρειάζεται μια ευρύτατη συναίνεση των Θεσσαλονικέων στη διαπίστωση ότι οι κύριοι υπεύθυνοι για την μελλοντική πορεία της πόλης είναι οι ίδιοι – εμείς οι ίδιοι. Η μιζέρια και η γκρίνια, ότι για όλα φταίει μόνον το Αθηναιοκεντρικό Κράτος – που όντως έχει μεγάλη ευθύνη – πρέπει να δώσει την θέση της σε μια ψύχραιμη αυτογνωσία και μια νέα αυτοπεποίθηση ότι μπορούμε μόνοι μας να δώσουμε τις λύσεις **και** για το μοντέλο ανάπτυξης **και** για την ποιότητα ζωής που ταιριάζουν καλύτερα στον σύγχρονο και μελλοντικό πολίτη αυτής της πόλης...

...Πολλές φορές έχουμε αναρωτηθεί: είναι δυνατόν να βελτιώσουμε θεαματικά την ποιότητα της ζωής μας – όπως και αν την ορίσουμε – μέσα σε ένα περιβάλλον στάσιμο, σε ένα περιβάλλον που παύει να είναι ελκυστικό, που παύει να εκπέμπει δυναμισμό και που σταματά να αναπτύσσεται; Κανείς δεν το πιστεύει αυτό, όσο και αν δεν επιθυμεί να συσχετίσει τον πολιτισμό με την οικονομία. Η αλήθεια είναι διαφορετική. Οι χρυσές εποχές των αστικών πολιτισμών, οι εποχές που οι μεγάλες πόλεις, η Αθήνα, η Ρώμη, η Κωνσταντινούπολη, η Φλωρεντία, η Βενετία, το Λονδίνο ανέδειξαν την τέχνη, τον λόγο και την παιδεία, είναι ακριβώς οι περίοδοι στις οποίες οι πόλεις αυτές πέτυχαν μεγάλη οικονομική ανάπτυξη...

...Η οικονομική ανάπτυξη σημαίνει ευημερία. Η ευημερία σε συνδυασμό με την παιδεία δημιουργούν τη βάση του ορθολογισμού. Όταν μπροστά του διακρίνει ένα ελπιδοφόρο μέλλον, το ανθρώπινο μυαλό δεν στρέφεται στο παρελθόν, δεν αναζητεί αποδιοπομπαίους τράγους και δεν καταφεύγει σε μύθους...

...Όλοι εμείς, όμως, πρέπει να κοιτάζουμε μπροστά. Το όραμά μας πρέπει να είναι στο μέλλον και όχι στο παρελθόν. Η ευημερούσα πόλη με τους ορθολογικούς πολίτες απλώνει πάντα έναν συνεκτικό ιστό, όπου οι ανθρώπινες σχέσεις αναπτύσσονται, οι ιδέες κυκλοφορούν και εμπλουτίζονται και η καθημερινή ζωή εξελίσσεται μέσα από διαρκείς βελτιώσεις...»

Δημήτρης Καιρίδης

«...Τελειώνω λέγοντας πως ότι κι αν πούμε εδώ μέσα, το ζητούμενο είναι μια νέα σχέση της τοπικής κοινωνίας με την πολιτική. Χρειάζονται πρωτοβουλίες και χρειάζεται φαντασία. Έχουν γίνει αρκετά: η πόλη πρωτοπόρησε στην ίδρυση 3 μουσείων νεότερης και σύγχρονης τέχνης δύο εκ των οποίων, το ΜΜΣΤ και το Τελλόγλειο, με πρωτοβουλία των πολιτών της, ερήμην, καταρχήν, του κράτους. Τώρα, τα πέντε μεγάλα μουσεία της συνεργάζονται. Το Φεστιβάλ Κινηματογράφου είναι ο πολιτιστικός θεσμός της χώρας με τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα. Η υποθαλάσσια "τρύπα στο νερό" δεν πέρασε χάρη στην αντίδραση της κοινωνίας των πολιτών. Νέες πρωτοβουλίες ξεφυτρώνουν εδώ κι εκεί...

...Τα θετικά μηνύματα υπάρχουν. Αυτό που χρειάζεται είναι συντονισμός και κινητοποίηση. Κλείνω με μια απλή προτροπή: όχι στον κομματισμό. Τα κόμματα μας έφεραν σε αυτό το χάλι. Ιδίως σε τοπικό επίπεδο, μπορούμε και χωρίς αυτά. 35 χρόνια κομματοκρατίας θα πρέπει να μας διδάξουν ότι οι λύσεις είναι πέρα και όχι μέσα στα κόμματα-φορείς ιδιοτελών συμφερόντων...»

Δημήτρης Μπακατσέλος

«...Η αναγέννηση όμως είναι στα χέρια μας. Εχθρός είναι μόνον ο χρόνος και ο κακός μας εαυτός. Μπορούμε όλοι μαζί να φτιάξουμε μια πόλη ανθρώπινη που θα προσφέρει ποιότητα ζωής σε κατοίκους και τουρίστες. Που θα έχει ένα σύγχρονο αεροδρόμιο και διεθνές εκθεσιακό και συνεδριακό κέντρο όπου θα διοργανώνονται διεθνούς βεληνεκούς γεγονότα, που θα έχει σύγχρονα ανταγωνιστικά πανεπιστήμια και πρότυπη ζώνη καινοτομίας, που θα προσφέρει κίνητρα για την εγκατάσταση των πραγματικά καινοτόμων επιχειρήσεων, που θα έχει θαλάσσιες υποδομές και μαρίνες που θα εισφέρουν επιπρόσθετο εισόδημα στην περιοχή και θα διαθέτει αναγνωρίσιμα μουσεία και πολιτιστικές υποδομές που από μόνες τους θα αποτελούν θέλγητρα επίσκεψης στην πόλη. Μια Θεσσαλονίκη που θα είναι κέντρο εμπορίου με ασφαλή πράσινα πάρκα για να παίζουν τα παιδιά μας, μια πόλη που θα είναι αυτόφωτη, αναγνωρίσιμη, ευχάριστη, φιλική, δίκαιη, ανθρώπινη, προσιτή, που θα επιβραβεύει την αριστεία, μια πόλη βγαλμένη από τα παλιά με σύγχρονα δεδομένα, με όραμα, με ψυχή, μια πόλη που θα τιμά τον εαυτό της και τους πολίτες της...»

Σπύρος Πέγκας

«...Είναι αναγκαίο οι πολίτες της Θεσσαλονίκης στο σύνολό τους, η κοινωνία των πολιτών της, να "εξεγερθούμε". Να εξεγερθούμε απέναντι στον εαυτό μας, με τον τρόπο που πρότεινε ο Αλμπέρ Καμύ: να βγούμε έξω από αυτό που αντιπροσωπεύουμε στην κλειστή κοινωνία της Θεσσαλονίκης, να αναρωτηθούμε για την καθημερινότητα μας, για την ποιότητα της ζωής της δικής μας και των παιδιών μας. Για τις δυνατότητες της πόλης, για τις ευκαιρίες που δίνει και γι' αυτές που εν δυνάμει μπορεί να δώσει, για τον πολιτισμό που εκπέμπει, για τις υπηρεσίες παιδείας, υγείας, πρόνοιας που παρέχει. Οφείλουμε να βγούμε έξω από το τακτοποιημένο σπίτι και διαμέρισμα μας, να κοιτάξουμε τη γειτονιά μας, τον ευρύτερο χώρο μας, την πόλη μας...»

αποσπάσματα από τις εισηγήσεις

Γιώργος Τούλας

«…Το νωθρό και κοιμισμένο Πανεπιστήμιο απουσιάζει από τα πάντα. Οι πρωτοετείς φοιτητές οδηγούνται από τις φοιτητικές παρατάξεις στα μπουζούκια με εβδομαδιαίους χορούς και σε εκδρομές στη Μύκονο. Με την ανοχή του επίσημου πανεπιστημίου ένα απίστευτο παραεμπόριο υποκουλτούρας ωθεί τα πιο δυναμικά μυαλά, 100.000 παιδιών στην ευτέλεια. Την ίδια στιγμή τα θέατρα και τα μουσεία της πόλης στενάζουν από μηδενικές επισκεψιμότητες. Μια πρωτοβουλία που θα ζωντανέψει τώρα το Πανεπιστήμιο κάνοντάς το πρωταγωνιστή στα δρώμενα της πόλης είναι απολύτως εφικτή και αναγκαία.

Ένας νέος ακτιβισμός αναπτύσσεται τα τελευταία χρόνια. Ομάδες σαν τις οργανώσεις της πόλης που δρουν καθημερινά για καλύτερη ποιότητα ζωής, αλλά και οργανώσεις σαν τη *Σφήνα*, τους *Ποδηλάτες*, τα *Παιδιά εν δράσει* δίνουν το παράδειγμα της επέμβασης. Το επόμενο βήμα είναι η συμμετοχή όλων μας. Τα πεζοδρόμια κατειλημμένα με παράγκες από νάιλον με την άδεια του δήμου δεν θα απελευθερωθούν ποτέ αν δεν επέμβουμε. Οι γιγάντιες κιτς φιγούρες της αποκριάς που στολίζουν την Αριστοτέλους θα βρίσκονται και του χρόνου εκεί αν δεν τις κατεβάσουμε. Η εποχή της απάθειας πρέπει να τελειώσει…»

Κώστας Βαρώτσος

«…Είμαστε εδώ για να καταθέσουμε ακόμα κάποιες ιδέες που θα καλυτερέψουν τις συνθήκες διαβίωσης και την αισθητική του δημόσιου χώρου της Θεσσαλονίκης. Όμως νομίζω ότι το πρόβλημα δεν είναι η έλλειψη ιδεών ή κατάλληλων μελετών. Το πρόβλημα είναι ότι για κάποιους αδιευκρίνιστους λόγους αυτές οι ιδέες ή αυτές οι μελέτες δεν εισακούστηκαν ποτέ και κρύφτηκαν βαθιά σε κάποια συρτάρια χάνοντας τη συγχρονικότητά τους με την πραγματικότητα. Βρέθηκα πολλές φορές να αγωνίζομαι μαζί με άλλους για να μπορέσουμε να εφαρμόσουμε κάποιες ιδέες και είδα τον εαυτό μου μαζί με άλλους καλλιτέχνες και αρχιτέκτονες να ηττώνται από κάποιες μυστηριώδεις δυνάμεις…

…1. Γιατί στη Θεσσαλονίκη και σε όλη την Ελλάδα η έννοια της εξελικτικότητας – πατάω πάνω στην ιστορική υπόσταση ενός τόπου και την εξελίσσω – είναι ανύπαρκτη; Ακόμα και το Πανεπιστήμιο δυσκολεύεται να εξελίξει τον εαυτό του που θα έπρεπε να είναι ο κατεξοχήν εξελικτικός μηχανισμός της κοινωνίας. Όλα αναγκάζονται να αλλάξουν, όταν φτάσουν σε οριακό επίπεδο – και συνήθως με τραυματικό τρόπο –, όπως η οικονομική κατάσταση και τα αδιέξοδα που βιώνουμε σήμερα. Ποιος εμποδίζει το Πανεπιστήμιο να βοηθήσει στην εξελικτική πορεία της πόλης κόβοντας κάθε επικοινωνία, και το κάνει να μοιάζει τεράστιο βυζαντινό μοναστήρι, υψώνοντας τοίχους; Όλα αυτά είναι ερωτήματα που πρέπει να θέσουμε, νομίζω, και να προσπαθήσουμε να απαντήσουμε. Είναι λάθος να νομίζουμε ότι δεν υπάρχουν ιδέες και ότι πρέπει να τις ανακαλύψουμε. Έτσι, μόνο διαιωνίζεται το πρόβλημα…

…2. Γιατί δεν εφαρμόστηκε σχεδόν καμία από τις κρυμμένες στα συρτάρια ιδέες; Γιατί η εκάστοτε πολιτική εξουσία αντί να είναι φορέας έκφρασης της πολιτισμικής παραγωγής της ευρύτερης περιοχής, δεν μπορεί να παίξει αυτό το ρόλο, ποιος την εμποδίζει;...

…3. Γιατί οι πολιτισμικές ποιότητες που σίγουρα παράγονται στην ευρύτερη περιοχή δεν βρίσκουν σχεδόν ποτέ τον τρόπο να εκφραστούν μέσα στην πόλη; Τι συμβαίνει;...

…4. Γιατί τελικά, όταν γίνεται ένα έργο τέχνης ή αρχιτεκτονικής απαξιώνεται, κακοποιείται και η ενέργειά του δεν απορροφάται από την πόλη, λες και το έδαφος είναι από γυαλί, εμποδίζοντας οποιαδήποτε θετική σκέψη να πιάσει ρίζες;...»

Γιώργος Σκαμπαρδώνης

«…Είναι η μόνη πόλη που έχει τεράστια παραλία και λιμάνι χωρίς ακτοπλοϊκές συνδέσεις κι όπου, ευτυχώς, δεν υπάρχει βάρκα ή ιστιοπλοϊκό ποτέ, ούτε για δείγμα. Κι αυτό για να μην ενοχλούνται τα βοθρολύματα που κάνουνε αμέριμνα κρόουλ ή ύπτιο και πλημμυρίζουν με μεθυστικές ευωδίες τους περιπατητές και όλα τα ακριβά διαμερίσματα της προκυμαίας, προσδίδοντάς τους έτσι μεγαλύτερη αντικειμενική αξία. Είναι η μόνη πόλη χωρίς ποδήλατα, αλλά που έχει φτιάξει ποδηλατόδρομους χωρίς καμιά μελέτη, ώστε απ' αυτούς να περνάει αριστοκρατικά κανένας με ορθοπεταλιά ανά εξάωρο, αλλά και να ζορίζονται και να τιμωρούνται επαρκώς αυτοί που οδηγούν αυτοκίνητα, και δικαίως, ως μη οικολόγοι. Είναι η μόνη πόλη που δεν ανέχεται την ανισότητα, γι αυτό δεν έχει και ούτε έναν ανισόπεδο κόμβο.

Η Θεσσαλονίκη έχει την ωραιότερη πλατεία της Ευρώπης, ωραιότερη ακόμα κι από κείνη της Σιένας. Ο Εμπράρ κάποτε την σχεδίασε ώστε από την θάλασσα να βλέπεις την Πάνω Πόλη κι από την Άνω πόλη την παραλία – αλλά επειδή εμείς ήμαστε ευφυέστεροι του Εμπράρ, καρφώσαμε ένα τεράστιο ρολόι στην Αριστοτέλους, φοίνικες ως πάνω στην Εγνατία κι έτσι δεν μπορεί να δει κανείς τίποτα, ούτε από κάτω προς τα πάνω, ούτε αντίστροφα. Απολαμβάνει μόνο τους φοίνικες, η και βλέπει τους ξύλινους δείχτες του ρολογιού, για να δει πώς περνάει η ώρα…»

αποσπάσματα από τις εισηγήσεις

Τάσος Κωτσιόπουλος

«...Μπορούμε να συνεχίσουμε έτσι κυνηγώντας απλώς τα γεγονότα; Μήπως ήρθε η ώρα να επανεξεταστούν τα σχήματα διοίκησης και εξουσίας, ώστε η Θεσσαλονίκη να αποτελέσει ένα εξισορροπητικό πόλο απέναντι στην χωροθετική και κυρίως οικονομική υπερσυγκέντρωση της χώρας στην Αττική; Μήπως ήρθε η ώρα να αποκατασταθεί η εμπιστοσύνη της διοίκησης στον πολιτισμό, στις τέχνες, στην αρχιτεκτονική και στην μακροπρόθεσμη επένδυση που αυτά αντιπροσωπεύουν; Μήπως πίσω από όλα αυτά μπορεί να κρύβεται μια πραγματικά αναπτυξιακή λογική, κατάλληλη ακόμη και για κρίσεις, όπως αυτή που διανύουμε; Η απάντηση θα μπορούσε υπό όρους να είναι θετική, υπάρχει όμως μια κρίσιμη διάσταση, που συνήθως μας διαφεύγει και αφορά στην προσωπική ευθύνη και συμμετοχή του καθενός μας. Δεν έχουμε, δυστυχώς, την πολυτέλεια μιας σταδιακής και ήπιας προσαρμογής – χωρικής, πολιτισμικής και οικονομικής – όπως αυτή που έχουν κληρονομήσει από πολλές γενιές προγόνων τους, οι ευρωπαίοι συμπολίτες μας. Αντιμετωπίζουμε καταστάσεις οξύτητας που απαιτούν αυξημένη προσωπική συμμετοχή στην επίλυση των προβλημάτων και πειθαρχία στην καθημερινή ζωή, όπως αυτή πραγματοποιείται στο δημόσιο χώρο. Τελικώς, δεν θα χάσουμε. Ακόμη και η πρόσφατη εμπειρία δείχνει ότι αυτό που υποκρύπτεται πίσω από τον όρο «πολιτισμός», δηλαδή η ποιότητα σε οποιαδήποτε μορφή και ο σεβασμός του άλλου, μπορεί να λειτουργήσει ως σημαντική επένδυση, έστω και αν αποδίδει αρκετά μακροπρόθεσμα και έστω και αν στην αρχή μπορεί να έχει τη μορφή μόνο αποσπασματικών «ενέσεων» ή «βελονισμών» σε ένα ιδιαίτερα τραχύ πεδίο όπως η σύγχρονη ελληνική μητρόπολη.

Παρ' όλον ότι η συζήτηση για ποιότητα και πρωτοβουλίες αυτού του είδους μοιάζει εκτός τόπου και χρόνου στο ζοφερό κλίμα που διαμορφώνει η οικονομική κρίση και το οποίο εντείνεται από τη σχετική συζήτηση στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, η εμπειρία δείχνει ότι το πρόβλημα του ελλείμματος ποιότητας είναι διαχρονικό και θα μας συνοδεύει διαρκώς, εντείνοντας την κρίση ή τις κρίσεις, αν δεν αντιδράσουμε εγκαίρως...»

Σταύρος Ανδρεάδης

«...Μετά απ' όλα αυτά που ακούσαμε, νομίζω ότι το προφανές ερώτημα στο μυαλό όλων μας είναι: Καλές όλες αυτές οι προτάσεις και οι ιδέες, αλλά πώς υλοποιούνται; Γιατί δεν καταφέραμε τόσα χρόνια να κάνουμε τίποτα από όλα αυτά και τι μας λέει ότι τώρα, στο μέσο μάλιστα μιας μεγάλης οικονομικής κρίσης, θα το πετύχουμε; Μήπως είναι όλα καταδικασμένα να μένουν εκθέσεις ιδεών και ασκήσεις επί χάρτου και μήπως σε τέσσερα χρόνια θα είμαστε πάλι όλοι εδώ για να ξαναπούμε τα ίδια; Μπορούμε τελικά;

...Ας ανοίξουμε καλά τα μάτια μας, αγαπητοί φίλοι, και ας δούμε νηφάλια το προφανές σκηνικό, που από καιρό πλέον έχει διαμορφωθεί μπροστά μας. Η Θεσσαλονίκη σήμερα είναι μία περιφερειακή μητρόπολη του ενιαίου – ενιαίου πολιτικά, ενιαίου οικονομικά και πολύ πιθανόν σε μερικές δεκαετίες και ενιαίου εθνικά – μεγάλου ευρωπαϊκού χώρου. Στο περιβάλλον αυτό, το δύσκολο και αβέβαιο ακόμη, αλλά παράλληλα και το πολύ ελπιδοφόρο και γόνιμο για δημιουργία, ζούμε όλοι εμείς, και στο ίδιο περιβάλλον θα ζήσουν και τα παιδιά μας...

... Η Θεσσαλονίκη πρέπει να αποκτήσει τις στενότερες δυνατές σχέσεις με τις όμοιές της 40 περίπου Ευρωπαϊκές μητροπόλεις της περιφέρειας. Να ανοίξει μαζί τους έναν διαρκή διάλογο ουσίας για τα προβλήματα της καθημερινής ποιότητας ζωής και του πολιτισμού, προβλήματα που είναι όμοια για όλους, καθώς όλοι έχουν απορρίμματα να διαχειριστούν, αυτοκίνητα να παρκάρουν, ανάγκες για δημόσιους χώρους, για πράσινο, για καθαριότητα, καλαισθησία και ηρεμία. Οι περισσότεροι από τους Ευρωπαίους συμπολίτες μας έχουν από καιρό λύσει πολλά από τα προβλήματα, που σε εμάς φαντάζουν ανυπέρβλητα. Έχουν επιτύχει ακόμα συναίνεση σε κοινωνικές συμπεριφορές που τους επιτρέπει να κάνουν βήματα για μια καλύτερη ποιότητα ζωής. Ας ανοίξουμε λοιπόν τα μάτια μας, ας ξεφύγουμε από αρρωστημένες εσωστρέφειες και παθογένειες του χθες και ας εστιάσουμε προς τα εκεί. Δεν χρειάζεται να αντιγράψουμε κανέναν. Ας παρατηρήσουμε όμως τι έχει γίνει στις κοινωνίες αυτές και ας το μεταφέρουμε στα δικά μας δεδομένα. Ας διδαχθούμε ακόμα και από τα λάθη τους. Το μέλλον μας είναι αυτό. Ας το ακολουθήσουμε συνειδητά και όχι από υποχρέωση...

...Οι διάφορες μικρές ή μεγαλύτερες κοινωνικές ομάδες πολιτών, οι πρωτοβουλίες ανθρώπων του πνεύματος και οι οργανώσεις πρέπει να βρούμε τρόπους να προσεγγίσουν ο ένας τον άλλον, έστω και εάν δεν συμφωνούν σε όλα. Μόνος του είναι βέβαιο ότι δεν μπορεί κανείς να πετύχει τίποτα. Μέσα από μία τέτοια σύμπραξη πρέπει να επιβάλλουμε ένα επίπεδο διαλόγου σε αυτούς που θα θελήσουν να μας διοικήσουν, ενός διαλόγου που θα γίνεται πάνω σε συγκεκριμένα θέματα, τα οποία ζητούν συγκεκριμένες λύσεις σε συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα. Όχι άλλα συνθήματα από ανθρώπους που δεν έχουν ιδέα γιατί μιλούν, αλλά ούτε και ενδιαφέρονται να μάθουν...»

Σχόλια πολιτών

«...Κατ΄ αρχήν, συγχαρητήρια για τη χθεσινή άρτια οργανωμένη, εξαιρετικά ενδιαφέρουσα, σημαντική εκδήλωση για τη Θεσσαλονίκη. Μία από τις ιδέες που εκφράστηκαν ήταν ότι η ανάκαμψη της Ελλάδας ξεκινάει από την αναγέννηση της Θεσσαλονίκης. Με αφορμή λοιπόν αυτήν την ιδέα επισυνάπτω το σχετικό άρθρο Creating More Hong Kongs του Paul Romer που δημοσιεύτηκε στο Harvard Business Review και δείχνει πώς και πόσο μία πόλη μπορεί να επηρεάσει μία ολόκληρη χώρα. Γιατί όχι και η Θεσσαλονίκη λοιπόν; Συγχαρητήρια και πάλι...»

(Τζέκης Φλωρεντίν)

«...Συγχαρητήρια για την εξαιρετική εκδήλωση! Ήταν ουσιαστική, ποιοτική, ενθουσιώδης. Ήταν μια συζήτηση ανοιχτή σαν κι' αυτές που κάνουμε όλοι με τους φίλους και τις παρέες μας, για τα θέματα που μας πονάνε. Να μην αφήσουμε άλλη μια ευκαιρία να πάει χαμένη. Δεν υπάρχουν άλλα περιθώρια...»

(Δημήτρης Αλεξάνδρου)

«...θέλω να ζούμε σε μία πόλη καθαρή, χωρίς στοίβες σκουπιδιών στα πεζοδρόμια, ίσως με ένα άλλο ωράριο αποκομιδής των συσκευασιών και άλλων, με αλλαγή νοοτροπίας των καταστηματαρχών που βγάζουν ό,τι δεν χρειάζονται στο πεζοδρόμιο, κατά προτίμησιν μπροστά στο μαγαζί του διπλανού! Θέλουμε πεζοδρόμια εύκολα προσβάσιμα, χωρίς πινακίδες και άλλα εμπόδια σε κάθε βήμα...»

(Αθηνά Δεμερτζή)

«...Ο μέσος πολίτης της Θεσσαλονίκης βιώνει σταθερά το αίσθημα της κρατικής προχειρότητας. Και η εικόνα της πόλης που ζη επιβεβαιώνει την κρίση. Αυτό που μας λείπει: ο πολιτισμός της καθημερινότητας...»

(Στέφανος Στεφάνου)

«...Παραβρέθηκα χθες στην εκδήλωση προβληματισμού "Θεσσαλονίκη: σε ποια πόλη θέλουμε να ζούμε" και έμεινα ενθουσιασμένος από την εκδήλωση για τον λόγο και τις θέσεις - απόψεις όλων των ομιλητών. Σας συγχαίρω όλους για την προσπάθεια σας και σας εύχομαι δύναμη και κουράγιο για την συνέχεια που πιστεύω ότι θα είναι επιτυχημένη...»

(Γεώργιος Γιαννόπουλος)

«...Η έλλειψη πρασίνου στην πόλη, με εξαίρεση τα θεματικά πάρκα της παραλίας τα οποία έδωσαν μια ανάσα φρεσκάδας σε όλους, δεν προσφέρει τη δυνατότητα εκτόνωσης και ανάκαμψης από τους ξέφρενους ρυθμούς που βιώνουμε καθημερινά μέσα στο μονότονα τσιμεντένιο αστικό τοπίο. Χρειάζεται να προσεγγίσουμε τα στενά δρομάκια της Άνω Πόλης για να ζήσουμε στιγμές σχετικής ηρεμίας και να φανταστούμε μια πόλη με λιγότερη κίνηση μηχανοκίνητων και περισσότερη από ανθρώπους σε καθημερινή βάση...»

(Βασίλης Μεσιτίδης)

«...Θέλουμε μια πόλη ανθρώπινη η οποία να σέβεται τους κατοίκους της. Με εφόδιο την φυσική ομορφιά του Θερμαϊκού κόλπου και την παράδοση των 23 αιώνων ιστορίας της Θεσσαλονίκης, μπορεί με έργα υποδομής να επιτευχθεί η ανάδειξη του πολιτισμού και να ενσωματωθεί στην καθημερινότητα μας. Να αποτελέσει πόλο έλξης καλού τουρισμού και να τονωθεί η οικονομία της πόλης. Με αυτόν τον τρόπο θα γίνει ευρέως γνωστή η ιστορία της Μακεδονίας...»

(Δημήτρης Θεοδώρου)

«...Η Πολιτιστική Εταιρεία των επιχειρηματιών Βορείου Ελλάδος είναι ένας ισχυρός και αποτελεσματικός μηχανισμός προώθησης αναπτυξιακών ζητημάτων της πόλης που χρονίζουν (ή ορθότερα λιμνάζουν επί χρόνια), για τους εξής λόγους:

1. Διότι η Εταιρεία κάνει υπέρβαση της καταστατικής ατομικότητας και ανταγωνιστικότητας που στοιχειοθετεί την έννοια «επιχειρηματίας» και προβαίνει σε ουσιαστική συλλογική εξάσκηση της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης...»
2. Διότι με την παρέμβασή της επαναπροσδιορίζεται η έννοια του πολιτισμού, όχι ως σειράς καλλιτεχνικών γεγονότων, αλλά ως δράσεων και πρωτοβουλιών που ιστορικά αποτέλεσαν το γενεσιουργό αίτιο για την δημιουργία και την ανάπτυξη των πόλεων (πόλις-πολιτισμός). Προσδοκάται λοιπόν η διαφοροποίηση από τον πολιτισμό της «Θεσσαλονίκης '97» με τις άπειρες εκδηλώσεις γύρω από το ημιτελές εγκαταλειμμένο Άσυλο του Παιδιού και παρόμοιες καταστάσεις, που βρίθουν στην πόλη μας.
3. Διότι η πόλη παραδοσιακά αναπτύχθηκε ασύνδετα από τον έλεγχο και την χορηγία ενός «εθνικού κέντρου», αυτοτελώς οργανωμένη με την δύναμη κυρίως των δικών της επιχειρηματιών...»

(Χ. Κουτίτας)

«...Θα ήθελα να ζω σε μία πόλη που να μη με αγχώνει...»

(Γιώργος Δημαρέλος)

«...Η πόλη πρέπει αφήσει πίσω της, να απεμπολήσει οριστικά ένα πρόσφατο παρελθόν που την καθόρισε, με τα ανεκδιήγητα εκείνα Φεστιβάλ Τραγουδιού και τις επαρχιακού τύπου εκδηλώσεις στην πλατεία Αριστοτέλους ή στο Σεΐχ Σου. Με άλλα λόγια, να βγει από τη λογική του τοπικού και να την διευρύνει σε εκείνη του υπέρτοπικού, αν όχι του παγκόσμιου, στον πολιτιστικό τομέα. Ως πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης το 1997 ατύχησε στο να δημιουργήσει ένα τέτοιο πρόσωπο, αλλά ευτύχησε να αποκτήσει τις υποδομές εκείνες που σήμερα μπορούν, μαζί με το Μέγαρο Μουσικής, να παίξουν σημαντικό ρόλο του απαιτούμενου υποβάθρου στη νέα πολυπολιτισμικότητα...»

(Γιάννης Καρατζόγλου)

«...Μια πολιτική βούληση για τη δημιουργία μητροπολιτικών δήμων έξω από το "πολιτικό κόστος" και τα οικονομικά συμφέροντα, ένας ικανός δήμαρχος με όραμα, η οικονομική αυτοτέλεια του δήμου και δημότες που συμμετέχουν με συλλογική συνείδηση είναι ίσως η ιδανικότερη συνταγή...»

(Δήμητρα Τσιώρα)

«...Θα ήθελα να δηλώσω ότι θα ήταν προτιμότερο να υπάρχουν
1) περισσότεροι δρόμοι για τους πεζούς
2) καλύτερα διαμορφωμένα πάρκα και με επαρκή φωτισμό για να αισθάνεται κανείς πιο ασφαλής το βράδυ
3) εναέριο σιδηρόδρομο που θα μπορεί κανείς να βλέπει και την θάλασσα αλλά και τα κάστρα
4) καθαριότητα σε όλες τις περιοχές της πόλης

(Τζέσσυ Βογιατζόγλου)

«...Θεωρώ την εκδήλωση άκρως ενδιαφέρουσα και σημαντική, ελπίζω να εξελιχθεί ακόμα καλύτερα και να γίνουν αξιόλογες συζητήσεις. Θα είμαι παρών. Επειδή πιστεύω ότι η υποβάθμιση της Θεσσαλονίκης έχει ξεπεράσει το κρίσιμο όριο, θεωρώ ότι μία τέτοια συνάντηση πρέπει να περιέχει και τον σπόρο κάποιων προτάσεων για την αντιστροφή αυτής της πορείας. Η πόλη χρειάζεται ένα σχέδιο αναβίωσης και ανόρθωσης οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής, ιδίως το αποδυναμωμένο κέντρο της, αλλά όχι μόνο. Αυτό είναι γνωστό ως διάγνωση...»

(Νίκος Σουλάκης)

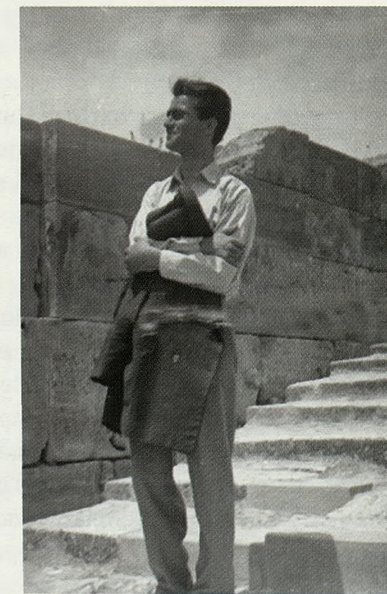
Τη γλώσσα μου έδωσαν Ελληνική.
Το σπίτι φτωχικό στις αμμουδιές του Ομήρου.
Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου στις αμμουδιές
του Ομήρου.

Οδυσσέας Ελύτης

Συνέντευξη
στον **Κώστα Μπλιάτκα**

Χρίστος Λ. Τσολάκης
Η διδασκαλία είναι δημιουργία

Νέος καθηγητής στην Κνωσό, αρχές της δεκαετίας του '60.

Ο ***Χρίστος Τσολάκης*** υπηρέτησε το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ως καθηγητής της Νεοελληνικής Γλώσσας.

Απόφοιτος του Γυμνασίου Κατερίνης Πιερίας και της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ παρακολούθησε μεταπτυχιακές σπουδές στο Πανεπιστήμιο Lund της Σουηδίας όπου και δίδαξε νεοελληνική γλώσσα και λογοτεχνία.

Διετέλεσε καθηγητής της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στο Πειραματικό Σχολείο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, σχολικός σύμβουλος και διευθυντής της Σχολής Επιμόρφωσης Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης και Περιφερειακού Επιμορφωτικού Κέντρου Θεσσαλονίκης.

Η μεγάλη του συνεισφορά στην Ελληνική Παιδεία συνίσταται στην εισαγωγή και προώθηση του ενεργού τρόπου διδασκαλίας της γλώσσας μέσα από τα βιβλία του Γυμνασίου και του Λυκείου υπό τη δική του καθοδήγηση και εποπτεία και με τη συνεργασία του Κέντρου Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμόρφωσης /Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

Το τζάκι ήταν Θεάς Εστίας το Παιδαγωγείο. Ακούγαμε και τα παραμύθια, τους θρύλους, τις παραδόσεις, τα αινίγματα και τις παροιμίες. Ακούγαμε τον παππού, τη γιαγιά και άλλους μεγάλους και ώριμους ανθρώπους. Ακούγαμε φιλτραρισμένο λόγο, διδακτικό, παιδευτικό, μετρημένο, ηθικό μέσα σε κλίμα θαλπωρής. Καθώς η φωτιά πύρωνε τα πρόσωπά μας και οι σκιές αχνόπαιζαν στους άσπρους τοίχους απ΄ την τρεμάμενη φλόγα του καντηλιού και του δαδιού.

Τι θυμάστε εντονότερα από τα παιδικά σας χρόνια;
Ήταν καλή τύχη για μένα να γεννηθώ και να μεγαλώσω σε ένα ορεινό χωριό των Πιερίων, όπου ζούσε η οικογένειά μου: δάσκαλος ο πατέρας μου, παπάς ο πατέρας του και παππούς μου, απλή χωριατοπούλα η μητέρα μου.

Κοντά τους ωφελήθηκα αφάνταστα. Ο πατέρας μου με μπόλιασε με τη σχολική ζωή, τη σχολική γλώσσα και τη γνώση. Κοντά του έμαθα πολλά. Εννοούσε να ασχολείται με τις επιδόσεις μου και την κατάρτισή μου όχι μόνον μέσα από την τάξη, αλλά και στο σπίτι και στον ελεύθερο χρόνο του. Ήταν εξαίρετος δάσκαλος και του οφείλω πολλά έως τα πάντα.

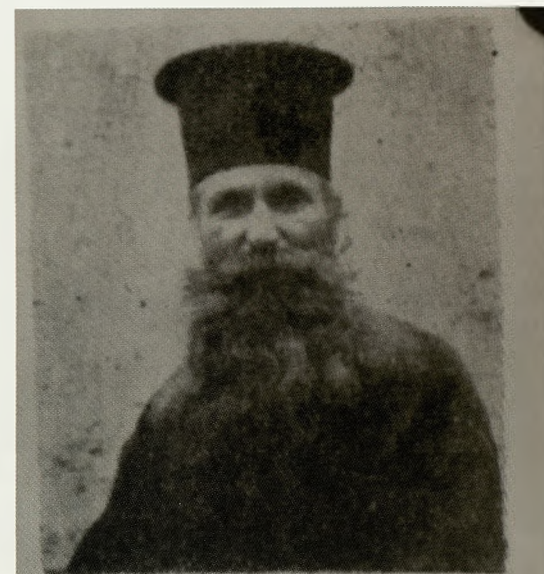
Δάσκαλος και σχολείο λοιπόν, υπήρξαν από νωρίς βασικά σημεία αναφοράς στην καθημερινότητά σας...
Στο σχολείο ο πατέρας μου με έπαιρνε από τα τέσσερα χρόνια μου. Θυμούμαι καθόμουν σ' ένα θρανίο χωρίς να θορυβώ και παρακολουθούσα εκ του ασφαλούς το καθετί. Στο σπίτι, όταν έμαθα να διαβάζω, ξεφύλλιζα τα βιβλία του και προσπαθούσα να μάθω. Είχα εντυπωσιαστεί από την "Άπασα Ύλη" του Σκαλισιάνου με τις ελκυστικές διηγήσεις του Πέτρου που πήγαινε παντού και μάθαινε τα πάντα.

Θυμούμαι επίσης ότι μαθητής στο δημοτικό σκάλιζα τα περιοδικά του τα επιστημονικά. Θυμούμαι ότι διάβασα απνευστί και κρατώ ακόμη στη βιβλιοθήκη μου δύο βιβλία που με είχαν εντυπωσιάσει: Τον "Ι.Η. Pestalozzi" του Μ. Παπαμαύρου και το "Σχολείο Εργασίας" του Θ. Κάστανου.

Πότε κυκλοφόρησαν αυτά τα βιβλία;
Το 1929, και τα δύο. Τα αγαπώ και δεν τα αποχωρίζομαι από τότε. Πιστεύω μάλιστα ότι κατά βάθος αυτά έχουν επηρεάσει τη μετέπειτα ζωή μου και με οδήγησαν στην απόφαση να γίνω κι εγώ δάσκαλος.

Αντίστοιχα, φαντάζομαι ότι αναμνήσεις από τον παππού σας που ήταν παπάς, αφορούν την Εκκλησία. Τι θυμάστε;
Ο παππούς μου με έμαθε να σέβομαι την Εκκλησία και τη γλώσσα της. Έλεγα τον "Απόστολο". Μάθαινα τροπάρια και εκκλησιαστικούς ύμνους. Τα μάθαινα και τα έψελνα κι όταν ακόμη δεν κατανοούσα τα περιεχόμενά τους και τους περίεργους λόγιους και αρχαιοελληνικούς τύπους. Τους κατάλαβα αργότερα, όταν άρχισα να διδάσκομαι αρχαία ελληνικά. Η εκκλησιαστική γλώσσα του παππού μου με οδήγησε ανώδυνα στον αρχαιοελληνικό λόγο. Συναντήθηκαν μέσα μου η θύραθεν και η εκκλησιαστική γλώσσα.

Μένει η μάνα. Τι πήρατε από αυτήν ;
Η μάνα μου πάλι με μπόλιασε με τη γλώσσα του λαού. Στο χωριό μου που βρίσκεται στην καρδιά των Πιερίων, μιλούμε το βόρειο ιδίωμα, το οποίο μιλούν και σ΄ ολόκληρη σχεδόν τη Μακεδονία, τη Θεσσαλία και την Ηπειρωτική ενδοχώρα. Ένα ιδίωμα που αποτελεί συνέχεια της αρχαίας μακεδονικής διαλέκτου η οποία, όπως και άλλες αρχαιοελληνικές διάλεκτοι, συναιρέθηκαν μέσα στην ελληνιστική /αλεξανδρινή κοινή. Πάντως στο ιδίωμά μας σώζονται πολλές αρχαιοελληνικές λέξεις. Η μάνα μου λοιπόν με μπόλιασε με το δημοτικό τραγούδι και μάλιστα με το ηπειρώτικο, γιατί από τον πατέρα της ήταν ηπειρωτικής καταγωγής. Τραγουδούσε ωραία η μάνα μου και είχε μάλιστα σπάνια μελωδική φωνή. Βλέπετε τότε ο κόσμος τραγουδούσε. Δεν άκουγε μουσική με τον τρόπο που την ακούσει σήμερα. Δεν υπήρχαν ραδιόφωνα, CD και τηλεόραση. Δημοτικά τραγούδια με υψηλό λεβέντικο περιεχόμενο ακούγαμε τότε και στο χοροστάσι του χωριού τις ημέρες των εορτών και πανηγύρεων και το βράδυ κοντά στο τζάκι.

Τέτοιες εικόνες έχω κι εγώ, ακριβές και φυλαγμένες καλά, από το πατρικό μου στη Νάουσα. Μεγάλο σχολείο λοιπόν λειτουργούσε γύρω από το τζάκι. Με διαφορετικό λόγο από το σχολικό...
Το Τζάκι ήταν Θεάς Εστίας το Παιδαγωγείο. Ακούγαμε και τα παραμύθια, τους θρύλους, τις παραδόσεις, τα αινίγματα και τις παροιμίες. Ακούγαμε τον παππού, τη γιαγιά και άλλους μεγάλους και ώριμους ανθρώπους. Ακούγαμε φιλτραρισμένο λόγο, διδακτικό, παιδευτικό, μετρημένο, ηθικό μέσα σε κλίμα θαλπωρής. Καθώς η φωτιά πύρωνε τα πρόσωπά μας και οι σκιές αχνόπαιζαν στους άσπρους τοίχους απ΄ την τρεμάμενη φλόγα του καντηλιού και του δαδιού. Είναι λοιπόν ύψιστη ευδαιμονία το Σχολείο του τζακιού. Το σχολείο των αναλφάβητων ποιητών.

Όλα αυτά μαζί ήταν η βάση στην οποία στηριχθήκατε για τα έργο σας. Γίνονται αναπόφευκτα συγκρίσεις με το σήμερα. Τι έχετε να πείτε για την Παιδεία στις μέρες μας, όταν έχει πια χαθεί το "μάθημα" στο τζάκι και στο χωριό;
Η Παιδεία την οποία είχα τη χαρά να δεχτώ από τα πρώτα μου χρόνια και να σας διηγηθώ με λίγα λόγια είναι ουσιαστικά η Παιδεία του λαού μας και του Γένους μας που φτάνει από γενιά σε γενιά ως την Αρχαία Ελλάδα. Αυτή κράτησε ζωντανό το Γένος και του δίδαξε την προγονική αρετή του λιτού λόγου, ώστε να μελωδεί ο ποιητής:

Τα θεμέλιά μου στα βουνά
Και τα βουνά σηκώνουν οι λαοί στον ώμο τους
Και πάνω τους η μνήμη καίει
άκαυτη βάτος

Τώρα τίποτε. Οι νέοι τρόποι ζωής και προπάντων η τηλεόραση τα τίναξε όλα στον αέρα. Το βλέπετε:Τα σπίτια μας και τα παιδιά μας στη διάθεση των πιο ύποπτων εμπόρων της πλανητικής αγέλης. Τώρα τα παραμύθια διαβάζονται από τις δασκάλες στα σχολεία μέσα σε κλίμα που δεν έχει καμιά σχέση με τον τρόπο με τον οποίο γεννιέται και μεταγγίζεται σαν θεία μετάληψη αυτό το αγιασμένο από τους αγράμματους προγόνους μας είδος του λόγου. Τα πάντα ισοπεδώθηκαν. Κι εμείς "Ανυποψίαστα μηδενικά και γι αυτό προνομιούχα", θα έλεγε ο ποιητής.

Με τη μητέρα του σε ηλικία έξι χρόνων.

Γεννηθήκατε το 1935. Παιδάκι σας βρήκε η Κατοχή και άλλαξε φαντάζομαι τα πάντα στον μικρό γοητευτικό σας κόσμο στο χωριό, τον Μέγα...
Ο πόλεμος έφερε τα πάνω κάτω. Ακολούθησε η Γερμανική Κατοχή και η Αντίσταση. Φούντωσε το αντάρτικο στα βουνά και στο χωριό μας. Οι Γερμανοί αποτραβήχτηκαν

Αναμνηστική φωτογραφία νέων πτυχιούχων στα σκαλοπάτια της παλιάς Φιλοσοφικής: Πίσω σειρά: Χρίστος Τσολάκης, Πολύκαρπος Ελευθεριάδης. Μπροστά: Απ. Λιλιακίδης, Μαν. Καψωμένος, Όλγα Μαυροπούλου, Κώστας Κιουπκιολής.

Καθηγητής στο γυμνάσιο. Απρίλιος 1959.

Εκδρομή της ΣΤ΄ Τάξης του γυμνασίου Θηλέων Βέροιας. Στην πρώτη σειρά ανάμεσα σε μαθήτριές του ο Χρίστος Τσολάκης.

Σχολική εκδρομή στην Επίδαυρο, 1962.

Οι νέοι τρόποι ζωής και προπάντων η τηλεόραση τα τίναξε όλα στον αέρα. Το βλέπετε: τα σπίτια μας και τα παιδιά μας στη διάθεση των πιο ύποπτων εμπόρων της πλανητικής αγέλης. Τώρα τα παραμύθια διαβάζονται από τις δασκάλες στα σχολεία μέσα σε κλίμα που δεν έχει καμιά σχέση με τον τρόπο με τον οποίο γεννιέται και μεταγγίζεται σαν θεία μετάληψη αυτό το αγιασμένο από τους αγράμματους προγόνους μας είδος του λόγου...

στην πόλη. Βρεθήκαμε να έχουμε ελεύθερη Ελλάδα , ενώ διαρκούσε ακόμα η Κατοχή. Κάθε φορά όμως που οι Γερμανοί έκαναν τις εκκαθαριστικές τους επιχειρήσεις, ήμασταν αναγκασμένοι να εγκαταλείπουμε το χωριό και να αναζητούμε προστασία στο βουνό μέσα στις σπηλιές. Τα σπίτια τα έκαιγαν. Σκότωναν τον κόσμο. Τον Δεκέμβρη του 1943 σε περίοδο τέτοιων εκκαθαρίσεων μπήκαν στο χωριό, έκαψαν σπίτια και σκότωσαν δώδεκα ανθρώπους, όλους σχεδόν συγγενείς. Ανάμεσα σ' αυτούς οι αδελφές της μάνας μου και οι δύο παππούδες μου. Οι άλλοι γλιτώσαμε, γιατί είχαμε καταφύγει στα βουνά μέσα στα δάση και στις σπηλιές. Κατάλαβα τότε το στίχο του Ρήγα Φεραίου:

Βόλτα στην παραλία της Θεσσαλονίκης στα 1956. Από αριστερά: Κώστας Κιουπκιολής, Χρίστος Τσολάκης, Πολύκαρπος Ελευθεριάδης.

Σπηλιές να κατοικούμε
να βλέπουμε θεριά

Πάντως το σπίτι μας, σπίτι δασκάλου και παπά, φιλοξενούσε διακεκριμένους επαναστάτες, που συζητούσαν για ένα μέλλον λαμπρό των λαών, όταν βέβαια θα σαρώνονταν οι κατακτητές. Αυτά επηρέαζαν τις παιδικές ψυχές μας. Θυμούμαι τη Ρόζα Ιμβριώτη, τη μεγάλη παιδαγωγό, που φιλοξενήθηκε κι αυτή στο σπίτι μας. Μ' έκανε μάλιστα και μάθημα. Φυσικά δεν μπορούσα τότε να καταλάβω την αξία της. Κατάλαβα πολύ αργότερα. Καλή τύχη για μένα μέσα στα ερείπια του πολέμου. Από τα ερείπια ανασταινόταν μέσα μου ένας άλλος κόσμος που δεν ήρθε ακόμη. Για να γίνει πραγματικότητα χρειάζεται πολύ να μοχθήσουμε. Χρειάζεται, όπως είπα, παιδεία. Μόνο αυτή, δηλαδή η μόρφωση, η καλλιέργεια του ανθρώπου, μόνο αυτή θ' αλλάξει τον κόσμο.

Πού σπουδάσατε;
Φοίτησα στη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τον καιρό (1952-1957) που αυτή ζούσε τον Χρυσούν αιώνα της. Σπούδασα με υποτροφία και αποφοίτησα με άριστα. Δάσκαλοί μου ήταν οι Ν. Ανδριώτης, Απ. Βακαλόπουλος, Ι.Θ. Κακριδής, Στ. Καψωμένος, Εμμ. Κριαράς, Στ. Κυριακίδης, Γ. Μπακαλάκης, Α. Ξυγγόπουλος, Λ.Πολίτης, Α. Τσομπανάκης -όλοι τους μεγάλα ονόματα με αξιόλογη προσφορά στην επιστήμη και στην Παιδεία.. Κάποιοι από αυτούς έγιναν περισσότερο γνωστοί για τους αγώνες τους υπέρ του εκπαιδευτικού δημοτικισμού. Κράτησαν το νήμα του Μ. Τριανταφυλλίδη, του Αλ. Δελμούζου, του Γ. Αποστολάκη. Ξεχωρίζουν ανάμεσά τους γι αυτούς τους αγώνες ο Ι.Θ. Κακριδής και ο Εμμ. Κριαράς, με τους οποίους είχα την τύχη να συνδεθώ στενότερα.

Ποιο ήταν το πνεύμα και ποιοι οι σκοποί του εκπαιδευτικού δημοτικισμού;
Σκοπός του εκπαιδευτικού δημοτικισμού ήταν – και παραμένει για όσους τον πιστεύουν και τον υπηρετούν – η αναγέννηση της ελληνικής κοινωνίας μέσα από την αναγέννηση του ελληνικού σχολείου. Ανάμεσα σε αυτούς είμαι κι εγώ και συνεχίζω την προσπάθεια. Αυτή είναι νομίζω η μεγαλύτερη προσφορά της Φιλοσοφικής Σχολής στη ζωή του Έθνους και στον νεοελληνικό πολιτισμό. Κορυφαία στιγμή της στάθηκε η μελέτη και η καταξίωση της κοινής νεοελληνικής γλώσσας, της δημοτικής, η οποία συνδέεται με τον εκπαιδευτικό δημοτικισμό και τον ιδεολογικό προσανατολισμό του. Γι αυτό και η Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στήριξε τις γλωσσοεκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του 1964 και του 1976. Οι καθηγητές της και οι απόφοιτοί της τις πίστεψαν και τις προώθησαν. Αισθάνθηκα κι εγώ αυτήν την αγωνία. Βοήθησα όταν μου ζητήθηκε και στην πρώτη και προπάντων στη δεύτερη (1976).

Στη Σουηδία είχα την τύχη να έχω στις μεταπτυχιακές μου σπουδές έναν λαμπρό Ελληνιστή καθηγητή στο πανεπιστήμιο της Lund, τον Stig Rudberg, στενόν φίλο του Κακριδή, του Κριαρά, του Πολίτη. Κοντά του έμαθα πολλά.

Στους μεγάλους δάσκαλους και οδηγούς μου ήταν και είναι ο Αλέξανδρος Δελμούζος, ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης και ο Ευάγγελος Παπανούτσος. Με τον Παπανούτσο είχα ιδιαίτερο δεσμό. Με τιμούσε με την αγάπη του. Αυτός μου ζήτησε να κατέβω στην Αθήνα και να βοηθήσω τη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976 (Γ. Ράλλης). Συμμετείχα έτσι σε όλες τις επιτροπές που ετοίμασαν τα νέα βιβλία γλωσσικής διδασκαλίας:

Ο πιο ελεύθερος δάσκαλος είναι μαζί και ο πιο υπεύθυνος δάσκαλος, αφού η ελευθερία συνεπάγεται ευθύνες, η δε υπευθυνότητα προϋποθέτει ελευθερία. Ελευθερία και υπευθυνότητα αποτελούν τους δύο πόλους της δημιουργίας.

Χρίστος Τσολάκης. Μάθημα στην ΣΤ΄ Τάξη του Γυμνασίου Θηλέων Βέροιας. 1962.

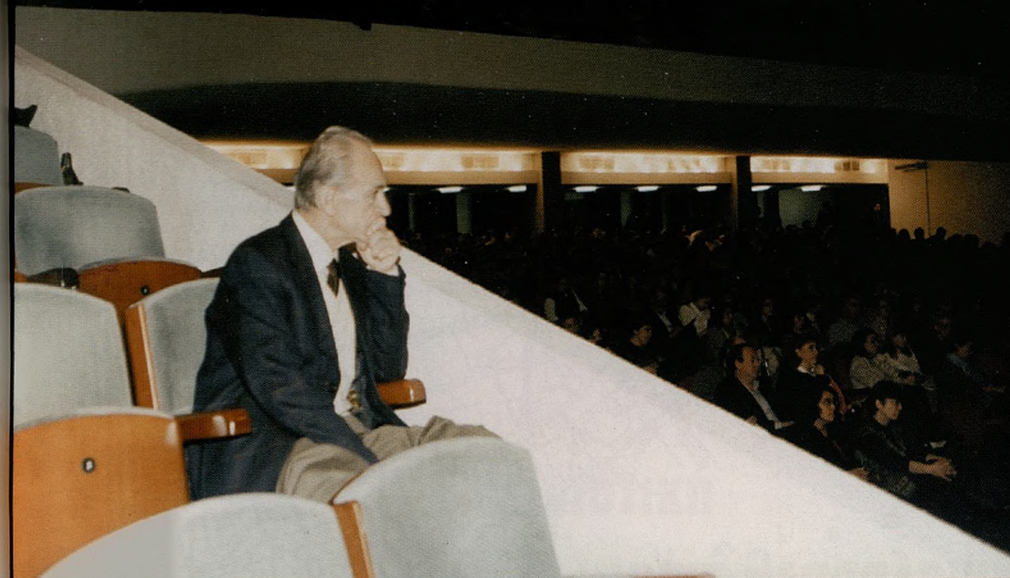
Στο Παιδαγωγικό Τμήμα του ΑΠΘ.

"Νεοελληνική Γραμματική για το Γυμνάσιο" (1976), "Συντακτικό της Νέας Ελληνικής" (1977), "Νεοελληνική Γραμματική για το Δημοτικό" (1978), "Νεοελληνική Γραμματική, κείμενα και ασκήσεις" (1976).

Πως διαμορφώθηκε η σκέψη και η άποψη σας για τη γλώσσα και τη διδασκαλία της;

Όλα οφείλονται στην εμπειρία, στις σπουδές και στις απόψεις εκλεκτών παιδαγωγών, Ελλήνων και ξένων, οι οποίοι πιστεύουν ότι ο δεν μπορεί ο δάσκαλος να έχει μια μόνο μέθοδο. Είναι ανάγκη να αναπτύξει μεθοδική συνείδηση, μεθοδική σκέψη, μεθοδικό τακτ. Η μεθοδολατρεία είναι προϊόν του σχολαστικισμού και η μεθοδοφοβία της οκνηρής σκέψης. (Θεόδωρος Κάστανος). Άλλωστε ο καλλιτέχνης δάσκαλος μπορεί και τα αγνοεί αυτά.

Γι αυτόν ισχύουν οι νόμοι της τέχνης, της δημιουργίας, της φυσικότητας, της εσωτερικής διάθεσης. Και φυσικά ισχύει πάντα ο λόγος: ο πιο καλός δάσκαλος είναι ο πιο ελεύθερος δάσκαλος. Αλλά ο πιο ελεύθερος δάσκαλος είναι μαζί και ο πιο υπεύθυνος δάσκαλος, αφού η ελευθερία συνεπάγεται ευθύνες, η δε υπευθυνότητα προϋποθέτει ελευθερία. Ελευθερία και υπευθυνότητα αποτελούν τους δύο πόλους της δημιουργίας. Και η διδασκαλία είναι δημιουργία.

(Στο παρόν αφιέρωμα χρησιμοποιήσαμε στοιχεία και σκέψεις – θέσεις του Χρίστου Λ. Τσολάκη όπως αποτυπώθηκαν σε εκδηλώσεις τιμής προς τον ίδιο αλλά και από τον "Τιμητικό Τόμο για τον Καθηγητή Χρίστο Λ. Τσολάκη" που κυκλοφόρησε τον Δεκέμβριο 2009 από τις εκδόσεις ΙΑΝΟΣ, με πρωτοβουλία και κείμενα πανεπιστημιακών οι οποίοι υπήρξαν μαθητές του).

Για μια σύγχρονη γλωσσική συνείδηση

Ο Χρίστος Τσολάκης συνεισέφερε στη σύγχρονη διαμόρφωση της γλωσσικής συνείδησης και την καθιέρωση του δημοτικισμού σε δύσκολα χρόνια για την Ελληνική κοινωνία. Τα ενδιαφέροντά του επικεντρώνονται κατά κύριο λόγο:

Στην διερεύνηση των προβλημάτων της διδασκαλίας της γλώσσας.

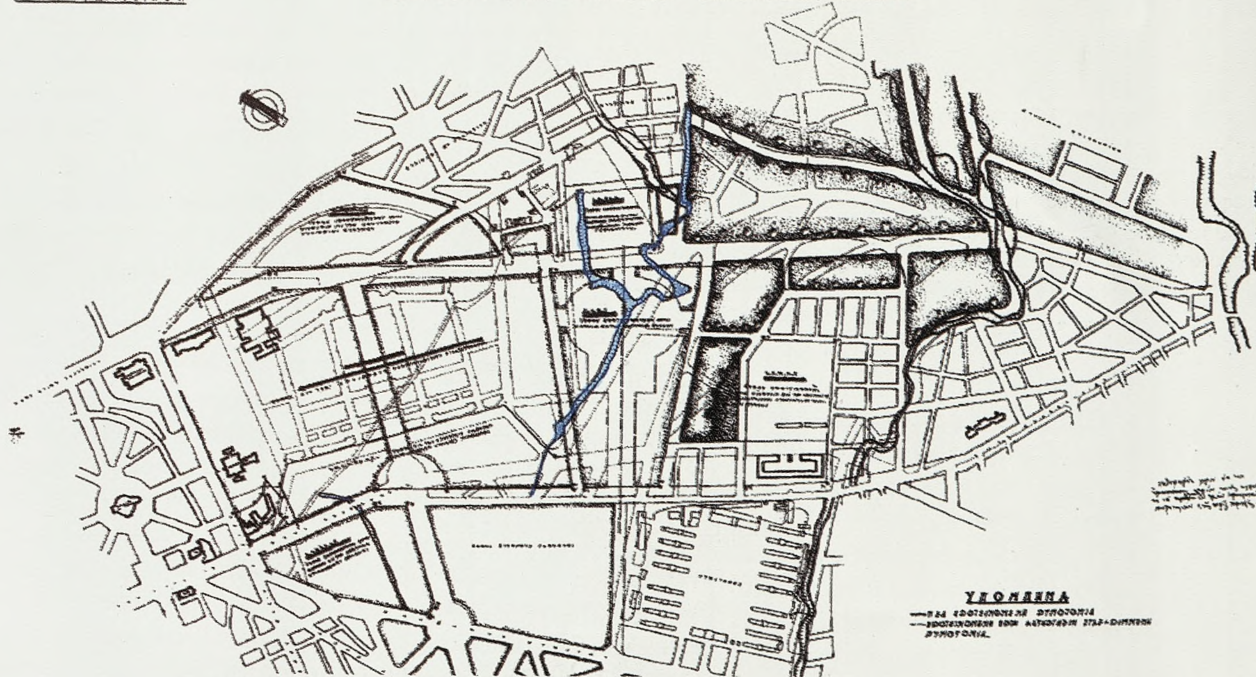
Στη διαμόρφωση πρωτοποριακών / επικοινωνιακών μεθόδων διδασκαλίας της γλώσσας.

Στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών.

Στη διαμόρφωση προγραμμάτων σπουδών στα Παιδαγωγικά Τμήματα του Αριστοτελείου Πανεπιστήμιου για τη διδακτική της Ελληνικής Γλώσσας.

Εικ. 1 Θεσσαλονίκη, τοπογραφικοί χάρτες με τα ρέματα της περιοχής γενικό τοπογραφικό του 1910 (Σαββαΐδης Π., Μπαντέλας Α., Πόλις Πανεπιστημίου πόλις, η ιστορία του χώρου της Πανεπιστημιούπολης του ΑΠΘ μέσα από χάρτες και τοπογραφικά διαγράμματα, Θεσσαλονίκη 2000 7.1, σ. 97)

Εικ. 2 Θεσσαλονίκη, τοπογραφικό διάγραμμα ΑΠΘ με χείμαρρο υπό την Πολυτεχνική Σχολή (Σαββαΐδης Π., Μπαντέλας Α., Πόλις Πανεπιστημίου πόλις, η ιστορία του χώρου της Πανεπιστημιούπολης του ΑΠΘ μέσα από χάρτες και τοπογραφικά διαγράμματα, Θεσσαλονίκη 2000, σχ. 7.15)

Της **Μίνας Καϊάφα**
Αρχαιολόγου, Δρ. Αρχιτεκτονικής ΑΠΘ

Ελληνιστική και ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη: ζητήματα υδραυλικών υποδομών

Εικ. 3. Θεσσαλονίκη, χείμαρρος Αγίου Παύλου, με πορεία στη δυτική πλευρά του ΑΠΘ, πλατεία Χημείου, γκραβούρα του 18ου αι. (Σαββαΐδης Π., Μπαντέλας Α., Πόλις Πανεπιστημίου πόλις, η ιστορία του χώρου της Πανεπιστημιούπολης του ΑΠΘ μέσα από χάρτες και τοπογραφικά διαγράμματα, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 113

Ανεπτυγμένη κατά το Ιπποδάμειο σύστημα στην ανατολική ακτή του Θερμαϊκού κόλπου η Θεσσαλονίκη, κτίσμα Κασσάνδρου, κάλυπτε μια ιδιαίτερα καίρια γεωγραφική θέση που διέθετε εκτός από φυσική οχύρωση και θαλάσσια συγκοινωνία. Το υδάτινο δυναμικό του ευρύτερου χώρου, ένα επιπλέον φυσικό σημαντικό πλεονέκτημα, αντιστοιχούσε στους τρεις ποταμούς Λουδία, Αξιό και Γαλλικό σε σχετικά μικρή απόσταση δυτικά της πόλης. Ωστόσο, ένας από τους βασικότερους παράγοντες που έπαιξαν σημαντικότατο ρόλο στην ίδρυσή της στη συγκεκριμένη θέση ήταν οι ικανής ποσότητας και καλής ποιότητας υδάτινοι όγκοι του ορεινού όγκου του Χορτιάτη στα βορειοανατολικά. Πρόκειται για ποσότητες που κάποιες φορές ήταν εγκλωβισμένες σε πολλαπλές υπόγειες αρτηρίες. Άλλοτε όμως είχαν τη μορφή αναρίθμητων επιφανειακών χειμάρρων και ρεμάτων, μικρών ή και μεγαλύτερων, κάποτε συμβαλλόμενων, που διέσχιζαν την πόλη ή την ευρύτερη περιοχή, κατεβαίνοντας ορμητικά από τους πρόποδες του βουνού, με τελικό προορισμό τη θάλασσα *(Εικ. 1)*.

Ενδεικτικά σημειώνεται ο κοντινότερος προς την πόλη χείμαρρος, που ξεκινούσε από την περιοχή του σημερινού οικισμού του Αγίου Παύλου, αναπτυσσόταν κατά μήκος των ανατολικών τειχών και εξέρεε στη θάλασσα, σε σημείο ανατολικά του Λευκού Πύργου *(Εικ. 3)*. Σήμερα η υδάτινη αρτηρία έχει υπόγεια μορφή στη δυτική πλευρά του ΑΠΘ και έχει ενταχθεί σε τεχνικό έργο απορροής ομβρίων, για την ακίνδυνη διέλευσή του. Με τη μορφή υπόγειας αρτηρίας επιβίωσε και άλλος χείμαρρος πολύ κοντά στον πρώτο, με την πορεία του να διαγράφεται κάτω από την Πολυτεχνική Σχολή, αλλά και υπό τον χώρο της ΔΕΘ, πριν εκβάλει στη θάλασσα *(Εικ. 2)*. Στην ευρύτερη περιοχή επισημαίνεται μεταξύ άλλων και η κοίτη άλλου μεγάλου ρέματος που ανιχνεύεται

Εικ. 4. Θεσσαλονίκη, Οδός Χατζηανδρέου 5, πηγάδι και ταφικές κατασκευές (αρχείο ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ, Καϊάφα Μ., Συστήματα ύδρευσης και αποχέτευσης κατά την Ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο στη Μακεδονία, Αδημοσίευτη Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2008, πιν. LXXXVIII γ)

Εικ. 5. Θεσσαλονίκη, Οικόπεδο Δημαρχιακού Μεγάρου, πηγάδι και ταφικές κατασκευές (αρχείο ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ, Καϊάφα Μ., Συστήματα ύδρευσης και αποχέτευσης κατά την Ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο στη Μακεδονία, Αδημοσίευτη Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2008, πιν. LXXXVIII β)

σήμερα στα όρια της Τούμπας και της Τριανδρίας στα ανατολικά της αρχαίας πόλης, ενώ δυτικά της σημαντικό για την υδάτινη δύναμη της περιοχής ήταν το ρέμα Δεντροποτάμου, με εκβολή στο βόρειο μυχό του Θερμαϊκού, προϊόν συμβολής τριών μικρότερων χειμάρρων, που συνέβαλλαν νότια της Τούμπας Λεμπέτ.

Στις πλούσιες υδροφορίες που κινούνταν σε μικρό βάθος στο υπέδαφος της πόλης οφειλόταν η ιδιαίτερα διαδεδομένη χρήση των πηγαδιών, που κατείχαν διαχρονικά κυρίαρχο ρόλο στην καθημερινή εξασφάλιση νερού. Η συνεισφορά τους στην υδάτινη επάρκεια συνεχίζεται αδιάκοπα στους βυζαντινούς χρόνους, αλλά και κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία του Τούρκου περιηγητή Εβλιά-Τσελεμπή, που το 1623 μέτρησε στην πόλη 3060 πηγάδια. Αυτή η αφθονία άλλωστε τεκμηριώνεται και σήμερα από το συχνό εντοπισμό τουρκικών φρεάτων σε διάφορα σημεία στην πόλη, με αμελή λασπόχτιστα τοιχώματα από σχιστόλιθους ακτινωτά διευθετημένους, που διατρυπούν καταστροφικά τα προγενέστερα-αρχαιολογικά στρώματα έως τις υπόγειες υδροφορίες.

Από τα πηγάδια της ελληνιστικής και ρωμαϊκής πόλης ένα μεγάλο ποσοστό εξυπηρετούσε την ιδιωτική κατανάλωση, ενώ άλλα χωροθετήθηκαν σε εργαστηριακές εγκαταστάσεις με κύριο προορισμό τη διευκόλυνση της παραγωγής. Υδατορύγματα για άμεση λήψη άφθονου καθαρού νερού υπάρχουν και σε δημόσια οικοδομήματα. Τέλος, πολλαπλά βεβαιωμένη είναι η παρουσία τους στα νεκροταφεία της πόλης, ανατολικό και δυτικό, ανάμεσα στις ταφικές κατασκευές με το υδάτινο περιεχόμενό τους να έχει καταλυτική συμβολή στην εθιμολογία του θανάτου, να αποτελεί πρωτεϊκό στοιχείο στο νεκρικό κατευόδιο, στο λουτρό των νεκρών και των τάφων τους, στα νεκρόδειπνα και στις νεκρικές προσφορές ως άριστο κέρασμα στους χθόνιους θεούς *(Εικ.4, 5)*.

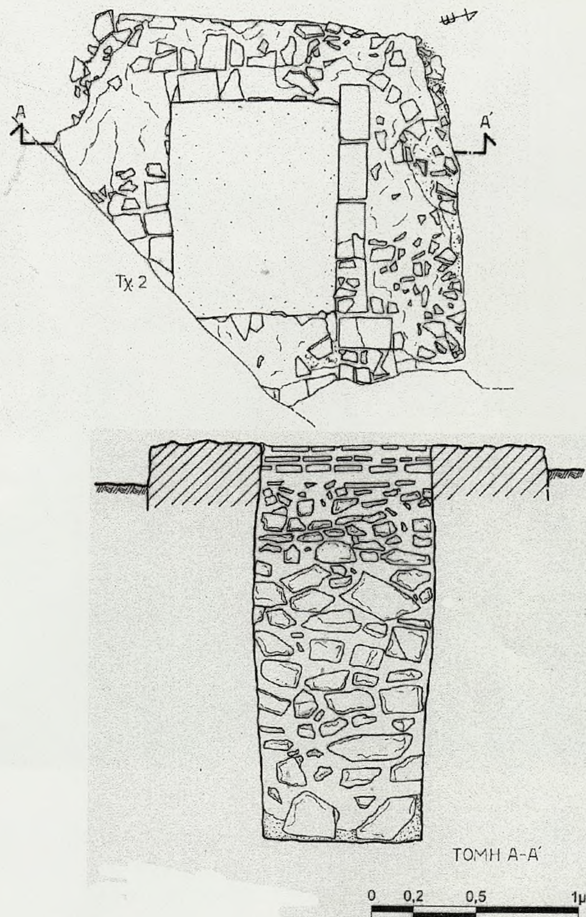
Στη συντριπτική τους πλειονότητα πρόκειται για κυκλικά ορύγματα μέσης διαμέτρου 0.80μ.-1.10μ., που σπανιότερα διευρύνεται έως τα 1.50μ.-2.00μ., κάποτε δε αγγίζει τα 2.90μ. Η ακανόνιστη ωοειδής κάτοψη των δύο γειτνιαζόντων υστεροελληνιστικών πηγαδιών που εντοπίστηκαν στο χώρο του αθλητικού κέντρου της ΧΑΝΘ δεν αποτελεί συνειδητή απόκλιση από το κυκλικό σχήμα, αλλά μάλλον οφείλεται στην ευρυστομία τους και στην κατασκευαστική προχειρότητα.

Από τη ρωμαϊκή πόλη, ωστόσο, έως τώρα έχουν καταγραφεί και δύο περιπτώσεις τετράπλευρων φρεάτων, ενδιαφέρουσες εξαιρέσεις από το γενικό κανόνα της κυκλικής διατομής. Πρόκειται για ένα φρέαρ του 3ου αι. μ.Χ., διαστάσεων 3.15μ.Χ3.70μ., σε οικόπεδο της οδού Αγίου Δημητρίου με αριθμό 60, με τον υδροφόρο ορίζοντα τέσσερα μόλις μέτρα από το στόμιό του και με τη σφιχτή λιθόκτιστη επένδυση των τεσσάρων κάθετων πλευρών του να διακόπτεται από οπές καθόδου για τον περιοδικό καθαρισμό του *(Εικ. 6)*. Λιθόδμητο είναι και το ορθογωνικό φρέαρ στο σημερινό χώρο του Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης εντός των ορίων της ΔΕΘ, που στην περίοδο χρήσης του εξυπηρετούσε τμήμα του ανατολικού νεκροταφείου της πόλης. Αντανακλά μία δεύτερη παραλλαγή του τετράπλευρου περιγράμματος, με το περιχείλωμά του να δηλώνεται ξεχωριστά με δέσμη πλίνθων σε τρεις επάλληλες στρώσεις, που αναπτύσσονται ανισοπαχώς και στις τέσσερις πλευρές, εναλλασσόμενες με κονίαμα σε μικρή ποσότητα *(Εικ. 7 α, β, γ, δ)*. Η ίδια δυσεύρετη διατομή πάντως, γνωστή στη Μεσσοποταμία από τα τέλη του 8ου αι. π.Χ. και δειλά εμφανιζόμενη στον Ελλαδικό κόσμο ήδη από τα τέλη του 6ου αι. π.Χ.[1], προτιμήθηκε και αργότερα στη βυζαντινή Θεσσαλονίκη, σε ευρύστομο πηγάδι επί της οδού Αγίου Δημητρίου 26, με την τοιχοδομία του να αποτελείται από αργούς σφιχτοδεμένους λίθους και σποραδικές πλίνθους, πρακτική δόμησης που προτιμάται στα ύστερα ρωμαϊκά και ιδιαίτερα στα βυζαντινά χρόνια.

Όσον αφορά πάντως στα ελληνιστικά και ρωμαϊκά πηγάδια της πόλης, πέρα από τις σπανιότατες περιπτώσεις όπου εφαρμόστηκε η ανέξοδη πρακτική της απλής λάξευσής τους χωρίς περαιτέρω διαμόρφωση, λίθοι συνήθως ακανόνιστου σχήματος και διαφόρων μεγεθών ήταν και το μοναδικό σχεδόν υλικό δόμησης που χρησιμοποιείτο για την ένδυσή τους. Αργολιθοδομή χωρίς συνδετικό μίγμα, σφιχτοδεμένη ή και πιο χαλαρή, απαντά σε άφθονα παραδείγματα, ενώ πιο συντηρητική εμφανίζεται η χρήση κονιάματος ανάμεσα στους αργούς λίθους, που δημιουργεί ένα

Εικ. 6. Θεσσαλονίκη, Οικόπεδο Αγίου Δημητρίου 60, πηγάδι με τετράγωνο περίγραμμα (αρχείο ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ, Καϊάφα Μ., Συστήματα ύδρευσης και αποχέτευσης κατά την Ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο στη Μακεδονία, Αδημοσίευτη Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2008, πιν. XC ε)

Εικ. 7 α, β, γ, δ. Θεσσαλονίκη, Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, ΔΕΘ, τετράπλευρο πηγάδι (αρχείο ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ, Καϊάφα Μ., Συστήματα ύδρευσης και αποχέτευσης κατά την Ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο στη Μακεδονία, Αδημοσίευτη Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2008, πιν. XCI α, απόψεις, σχέδιο και τομή)

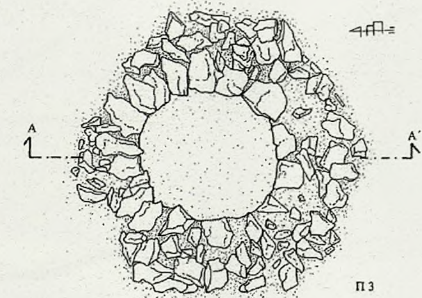
πιο συμπαγές περίβλημα *(Εικ. 8 α, β, , 9 α, β, γ)*.

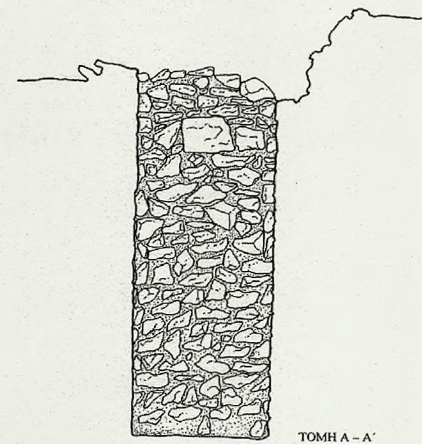
Πέρα από τα πηγάδια που αφθονούσαν, η αξιοποίηση των φυσικών πηγών πλησιόχωρα της Θεσσαλονίκης, αλλά και ο τρόπος ανάπτυξης και λειτουργίας της υδροδοτικής υποδομής μέσα στον πολεοδομικό ιστό συνιστά αναμφίβολα τεκμήριο υψηλού επιπέδου υδραυλικής τέχνης. Το βέβαιο είναι ότι στην ιστορική πορεία της πόλης, από την ίδρυσή της έως και τους νεότερους χρόνους, υπήρχαν τεχνικά έργα μεταφοράς νερού που εκμεταλλεύονταν το υδάτινο δυναμικό της περιοχής σε τρία διαφορετικά σημεία *(Εικ. 10)*.

Οι πηγές του Χορτιάτη, στο ύψος του σημερινού χωριού, προσέφεραν στο καταναλωτικό κοινό της αρχαίας και νεότερης πόλης άφθονα και καλής ποιότητας νερά, που μέσα σε κτιστό κανάλι ελεύθερης ροής έφταναν στο ύψος του Επταπυργίου, περνώντας πρώτα από το σημερινό ομώνυμο χωριό, τη σημερινή διακλάδωση του δρόμου προς Καβάλα και Ασβεστοχώρι, και το Φιλίππειο *(Εικ. 11, 14 α, β, γ)*. Οι υδάτινες ποσότητες συλλέγονταν στο υδροληπτικό σημείο μέσω συστήματος υδρομάστευσης, γνωστό ως qanat, αποτελούμενο από δύο τουλάχιστον υδραγωγικούς βραχίονες-στοές

1 Τετράπλευρο ήταν το λιθόκτιστο πηγάδι στην αυλή ναού στην πόλη Ασσούρ της Μεσσοποταμίας, από όπου φαίνεται να διαδόθηκε η ορθογωνική και τετράπλευρη φόρμα που παραπέμπει περισσότερο σε υδατοσυλλέκτη. Όσον αφορά στην Ελλάδα, δημόσιο πηγάδι από την Ερέτρια επιβεβαιώνει την υιοθέτηση του τετράπλευρου περιγράμματος ήδη από την αρχαϊκή εποχή. Ο εντοπισμός παρόμοιων υδατοκατασκευών στην ελληνιστική Ρόδο ή και στην Κω δείχνει ότι ο τύπος αυτός των πηγαδιών είναι εκεί αρκετά προσφιλής από τα ελληνιστικά, αν όχι από τα κλασσικά χρόνια. Στο μακεδονικό χώρο, τα τετράπλευρα ορύγματα άντλησης νερού, που δεν προτιμούνται ιδιαίτερα, φαίνεται να είναι γνωστά ήδη από τα πρώιμα κλασικά χρόνια, τουλάχιστον όπως δείχνει μνημειακό δημόσιο πηγάδι ορθογώνιας κάτοψης των αρχών του 5ου αι. π. Χ. στη Θάσο, που μετρά διαστάσεις 5.70μ. x 1.80μ. Drower M.S. "Water supply, irrigation and drainage" in *A history of technology*, Vol I, from early times to fall of ancient empires, ed. Ch. Singer, E.J. Holmyard, A. R. Hall, Oxford, 1954, p. 527, Auberson P., A propos d'un puits public a Érétrie», *BCH* 1975, pp. 789-799, Κωνσταντινόπουλος Γρ. «Αρχαιότητες και μνημεία Δωδεκανήσου», *ΑΔ* 24, 1969, Β2 Χρονικά, σσ. 451-485., Blondé, Muller, Mulliez, 1985, σσ. 274-275, των ιδίων 1986, pp. 363, 365, Σχ. 2, εικ. 1 και 1996, p. 818. Blondé Fr., Muller A., Mulliez D., «Ανασκαφικές εργασίες, Ν. Καβάλας, Θάσος, Οικ. Βαλμά», *ΑΔ* 40, Β 2 Χρονικά, 1985, σσ. 274-275.

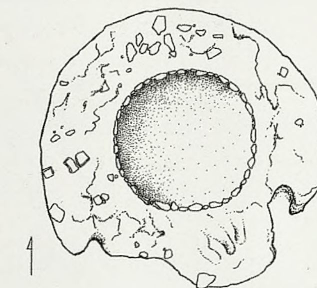

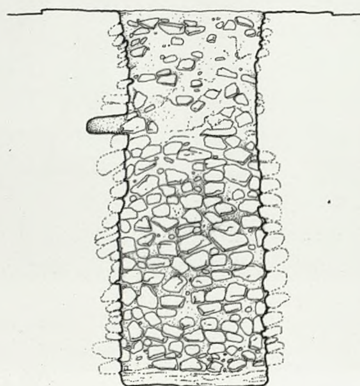

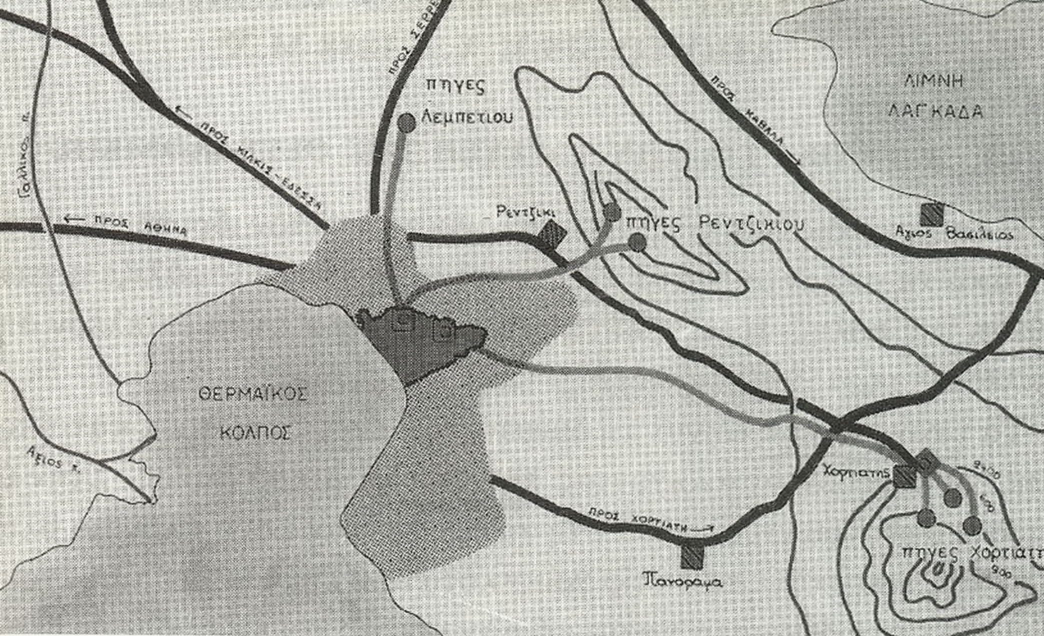
Εικ. 8 α, β. Θεσσαλονίκη, Οικόπεδο Δημαρχιακού Μεγάρου, λιθόκτιστο πηγάδι, άποψη, σχέδιο- κάτοψη και τομή (αρχείο ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ, Καϊάφα Μ., Συστήματα ύδρευσης και αποχέτευσης κατά την Ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο στη Μακεδονία, Αδημοσίευτη Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2008, πιν. XC α, β)

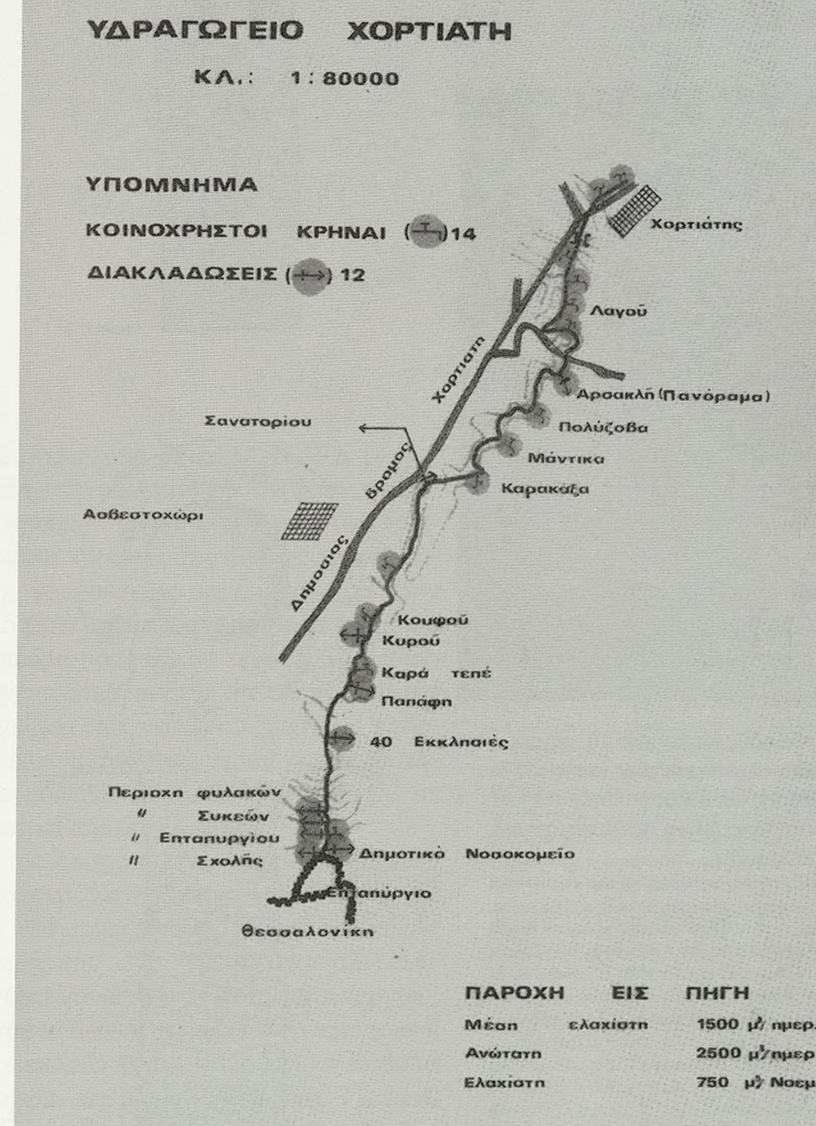
Εικ. 9 α, β, γ. Θεσσαλονίκη, Οικόπεδο οδού Μελενίκου 18, πηγάδι λιθόδμητο με κονίαμα, άποψη, σχέδιο-κάτοψη και τομή (αρχείο ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ, Καϊάφα Μ., Συστήματα ύδρευσης και αποχέτευσης κατά την Ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο στη Μακεδονία, Αδημοσίευτη Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2008, πιν. XCV γ, δ)

ΥΔΡΟΔΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
πηγές—κεντρικά υδραγωγεία

- πηγες
- οικισμοι
- κεντρικα υδραγωγεια
- βυζαντινη πολη (μεσα απο τα τειχη)
- σημερινη εξαπλωση της πολης
- αυτοκινητοδρομοι
- υψομετρικες καμπυλες
- ποταμοι

Εικ. 10. Θεσσαλονίκη, υδραγωγεία, διάγραμμα (Ταμιωλάκης Γ., Η Ιστορία της ύδρευσης της Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1985σχ. 1, σ. 14)

Εικ. 11. Θεσσαλονίκη, Υδραγωγείο Χορτιάτη, διάγραμα πορείας (Ταμιωλάκης Γ., Η Ιστορία της ύδρευσης της Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1985, Σχ. 2, σ. 15)

μέγιστου ύψους 1.60μ. και μέσου πλάτους 0.60μ., η απόληξη των οποίων βρίσκεται με διαμορφωμένο στόμιο-είσοδο κοντά στο χωριό, λίγα μέτρα δυτικά του παρεκκλησίου της Αγίας Παρασκευής[2]. Τη διάνοιξη και τη χρήση τους, αποτέλεσμα φυσικογεωγραφικών και τεχνικών γνώσεων, αναμφίβολα ευνόησε η τεκτονική ανύψωση του βουνού, η πετρογραφική του σύνθεση και τα υδρολιθολογικά δεδομένα, με ιδανική διαδοχή και σημεία επαφής των υδροπερατών σχηματισμών με τα αδιαπέρατα στρώματα.

Βορειότερα, οι πηγές Ρετζικίου, πάνω από τον σύγχρονο οικισμό, δεύτερο υδροληπτικό σημείο, ανήκουν στον ίδιο ορεινό όγκο (*Εικ. 10, 12)*. Πρόκειται για περιοχή με πολλά νερά, προστατευμένα σε υπόγεια φυσικά κανάλια, που αντανακλώνται επίγεια στην ιδιαίτερα πλούσια βλάστηση. Στο κατάφυτο άλλωστε τοπίο οφείλεται και το τουρκικό τοπωνύμιο Ουρουντζούκ (Παράδεισος), γλωσσική εξέλιξη του οποίου αποτελεί η σημερινή ονομασία του χώρου, Ρετζίκι. Από εκεί το νερό τροφοδοτούσε τη δυτική πλευρά της πόλης, όπως άλλωστε και οι πηγές του Λεμπέτ στη βορινή πεδιάδα, όπου και η σημερινή Σταυρούπολη (*Εικ. 10, 13)*, που συνέβαλαν εξίσου με εκείνες του Χορτιάτη και του Ρετζικίου στην υδάτινη επάρκεια προς όφελος των κατοίκων.

Η ταυτόχρονη διαχείριση των τριών αναβλύσεων με τη λειτουργία ισάριθμων υδραγωγικών έργων θεωρείται δεδομένη για μικρό ή μεγάλο διάστημα στους βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους. Η συμβολή τους στην υδραυλική ιστορία της Θεσσαλονίκης συνδεόταν με τη σταδιακή επέκταση του πολεοδομικού της ιστού, άμεσο αποτέλεσμα της πληθυσμιακής αύξησης και του τρόπου ζωής με τις ολοένα αυξανόμενες υδάτινες ανάγκες, όπως ακριβώς συνέβη και στην περίπτωση της πρωτεύουσας Ρώμης, όπου η εγκατάσταση των υδραγωγείων κάλυπτε ένα χρονικό ορίζοντα που ξεπερνούσε τους πέντε αιώνες[3]. Παρά το γεγονός ότι η αξιοποίηση των τριών πηγών που προαναφέρθηκαν αποτελεί βέβαιο και

Εικ. 14. α, β, γ Θεσσαλονίκη, Υδραγωγείο Χορτιάτη, απόψεις υδατογέφυρας (Λεύκωμμα ΕΥΑΘ 2002, Μανωλεδάκης Μ., Από τον Κισσό στο Χορτιάτη, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 97)

2 Το qanat της Αγίας Παρασκευής ανακαινίστηκε από το Δήμο Θεσσαλονίκης το 1918. Σήμερα υδροδοτεί ακόμη το Νοσοκομείο Παπανικολάου, τη γυναικεία μονή Κοίμησης της Θεοτόκου έξω από το Πανόραμα, καθώς και στρατιωτική μονάδα στην ίδια περιοχή. Πάντως, επιμήκη έγκοιλα έχουν διαπιστωθεί με γεωφυσικές μεθόδους και σε άλλα σημεία του βουνού. Η υδρομαστευτική τους ιδιότητα θεωρείται σχεδόν βέβαιη, καθιστώντας άκρως γοητευτική τη σκέψη ότι πρόκειται για παροπλισμένο δίκτυο qanat προς όφελος αρχαίων εγκαταστάσεων της σχετικά φτωχής σε υπόγειο υδάτινο δυναμικό Μυγδονίας.

τῆς νῦν Μακεδονίας...» [4].

Αρκετά αργότερα η άφιξη του Γαλέριου συνδέεται μεταξύ άλλων με δημόσια έργα υποδομής, αλλά και με την ανέγερση νέων οικοδομημάτων πολλαπλών λειτουργιών και σύνθετων κατόψεων, ή την ανακατασκευή παλιότερων κτιρίων, ενταγμένων στις ρυθμικά επαναλαμβανόμενες ορθογώνιες οικοδομικές νησίδες που διαχωρίζονταν από καλά οργανωμένο πλέγμα οριζόντιων και κάθετων προς τη θάλασσα πλακόστρωτων οδών, βασισμένο στην ελληνιστική πολεοδομική άρθρωση.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, θεωρείται βέβαιο ότι καθ΄ όλη τη ρωμαϊκή περίοδο οι φυσικές αναβλύσεις του ορεινού όγκου του Χορτιάτη ΒΑ της Θεσσαλονίκης σε υψόμετρο άνω των 500μ. αξιοποιήθηκαν επαρκώς. Βέβαια, κανένα δομικό ή άλλο στοιχείο αυτής της εποχής δεν ανιχνεύεται στα υδρομαστευτικά κανάλια (qanat) της Αγίας Παρασκευής, η σημερινή μορφή του οποίου συνιστά προϊόν των χρόνων του Βυζαντίου και κυρίως της Τουρκοκρατίας, με τον Μουράτ Β΄ να χρεώνεται άφθονες επεμβάσεις και ανακατασκευές. Ωστόσο, ως ρωμαϊκά αναγνωρίζονται πενιχρά λείψανα στο κατώτατο τμήμα της θεμελίωσης του ποδίου μεταγενέστερης-οθωμανικής υδατογέφυρας *(Εικ. 14 α, β, γ)*, με το υδραγωγικό κανάλι στην κορυφή της, πολύ κοντά στην υδρομαστευτική ζώνη. Το γεγονός αυτό πιστοποιεί ότι το τεχνικό έργο αξιοποίησης του *«από του Χορταΐτου καταρρέοντος ύδατος»* είχε αναμφίβολα μία τουλάχιστον ρωμαϊκή φάση, κάθε άλλη ένδειξη της οποίας εξαλείφθηκε από μεταγενέστερα υδραγωγεία που προφανώς ακολούθησαν την ίδια διαδρομή. Από πολλούς η φάση αυτή συνυφαίνεται με τα γαλεριανά έργα υποδομής της πόλης, δηλαδή στις πρώτες δεκαετίες του 4ου αι. μ.Χ., άλλοι ωστόσο θεωρούν ότι οι πλίνθοι στο υποστύλωμα της όψιμης γέφυρας του Χορτιάτη δομήθηκαν τον 2ο αι. μ.Χ. Καμία ωστόσο από τις δύο απόψεις δεν αποκλείει την ακόμη πιο γοητευτική πιθανότητα να δημιουργήθηκε αρχικά μία τεχνητή υδατοαρτηρία, ενταγμένη στη δημοσιονομική πολιτική των Αντωνίνων, το 2ο αι. μ.Χ., που απλώς αντικαταστάθηκε ή ανακατασκευάστηκε την εποχή της Τετραρχίας.

Προχωρώντας, τμήματα αγωγού υδραγωγείου ελεύθερης ροής που ιχνηλατήθηκαν σε οικόπεδα της σημερινής Πολίχνης στις οδούς Εδέσσης, Κομοτηνής, Επικούρου και Κω, με εμφανή την κατεύθυνση προς την πόλη, συνδέονται χωρίς αμφιβολία με το τρίτο υδροληπτικό σημείο, τις πηγές του Λεμπέτ στα δυτικά της πόλης. Σε κάθε περίπτωση, πρόκειται για κανάλι πλάτους 0.40μ.- 0.50μ. και βάθους 1.06μ., καλά στεγανοποιημένο με υδραυλικό υλικό πάχους 0.01-0.03μ., με λιθόκτιστα τοιχώματα ελαφρά συγκλίνοντα προς την κοίτη και κάλυψη από σχιστολιθικές πλακαρές πέτρες τοπικής προέλευσης. Η αδιόρατη ωστόσο χρονολόγησή του στους ρωμαϊκούς χρόνους, χωρίς ακριβέστερη τοποθέτηση, ελλείψει περισσότερων διαθέσιμων στοιχείων αφήνει για μία ακόμη φορά ασαφές το ζήτημα της υδροδότησης της πόλης μέσα στην ιστορική πορεία της.

Τέλος, και στην περίπτωση του υδραγωγείου Ρετζικίου, προβληματισμό εγείρουν οι επάλληλες φάσεις που αναγνωρίστηκαν στα πενιχρά λείψανα υδρογέφυρας, που υψώθηκε σε εδαφική καμπή της περιοχής για τη διάβαση του νερού με σταθερή πορεία. Από αυτές η κατώτερη θεωρήθηκε ότι πιθανόν ανήκει στην παλαιοχριστιανική εποχή, δεν αποκλείεται ωστόσο το υδραγωγείο να είναι *«ίσως παλιότερο και από αυτό του Χορτιάτη»*, άποψη που αναμφίβολα απαιτεί επανεξέταση, σε συνδυασμό ίσως με μια πιο οργανωμένη και επίμονη αναζήτηση νέων και πιο αξιόπιστων δεδομένων.

Την παρουσία υδραγωγείου στην πόλη τουλάχιστον από την πρώιμη ρωμαϊκή εποχή πιστοποιεί έμμεσα επιγραφή σχετικά με την ανάληψη δημόσιων οικονομικών επιβαρύνσεων από κάποιον ιδιώτη, στο πλαίσιο της ιδεολογίας του ευεργετισμού της ρωμαϊκής εποχής. Μολονότι το είδος της ευεργεσίας δεν αποσαφηνίζεται, στους σωζόμενους στίχους η αναγραφή του τοπωνυμίου *«Άλτίας»*[5] οδήγησε στη διατύπωση της γοητευτικότατης και καθ' όλα αληθοφανούς άποψης ότι οι ευεργεσίες του επιφανούς πολίτη αφορούσαν στην ομαλή λειτουργία της υδροδότησης της πόλης, με άλλα λόγια η συνεισφορά προοριζόταν για τις επισκευές του υδραγωγείου της. Βασιζόμενοι σ' αυτή την πολύ πιθανή άποψη και συνυπολογίζοντας τη χρονολόγηση της επιγραφής στο 2ο ή στις πρώτες δεκαετίες του 3ου αι. μ.Χ., εύκολα γίνεται αποδεκτό το γεγονός ότι το τιμητικό κείμενο στο σωζόμενο τμήμα του συνιστά ένα σημαντικότατο στοιχείο για την ιστορία της ύδρευσης της πόλης. Ουσιαστικά αποτελεί έναν σαφή υπαινιγμό για την ύπαρξη ενός τουλάχιστον υδραγωγείου, που έχρηζε επισκευών και κατά τόπους αποκαταστάσεων, ενταγμένου είτε στην οικοδομική ανασυγκρότηση της Θεσσαλονίκης την εποχή του Αυγούστου, είτε αργότερα, στο πλαίσιο ίσως του οικοδομικού προγράμματος των Αντωνίνων που επιβλήθηκε πρωτίστως από τη μεγάλη πληθυσμιακή αύξηση. Την αφετηρία του υδραγωγείου, που θα πρέπει να συντηρείται και να βελτιώνεται, μπορούν να διεκδικούν σχεδόν εξίσου και τα τρία προαναφερθέντα υδροληπτικά σημεία. Ωστόσο εκείνο του Ρετζικίου, θεωρητικά ίσως συγκεντρώνει λίγες περισσότερες πιθανότητες, εάν συνδέσει κανείς το τοπωνυμικό Άλτιον, προερχόμενο από τη λέξη άλτις (δασώδης), με την οργιώδη βλάστηση της συγκεκριμένης περιοχής. Κάτι τέτοιο δεν έχει τύχει έως σήμερα ισχυρότερης τεκμηρίωσης.

Πέρα από το νεφελώδες ζήτημα της ηλικίας των υδραγωγείων της πόλης, ο ρωμαϊκός πολεοδομικός κάνναβος, που μπορεί σήμερα να ιχνηλατηθεί με αρκετή ακρίβεια, ήταν αναμφίβολα ευνοϊκός για την ανάπτυξη ενός καλά οργανωμένου πλέγματος υδροδιανομής στους κατοίκους της πόλης. Δίκτυα αγωγών παροχής νερού έχουν εντοπιστεί διάσπαρτα, στο πλαίσιο των σωστικών, αλλά και των πιο οργανωμένων ανασκαφών. Πρόκειται ως επί το πλείστον για πήλινους καλοαρμοσμένους αγωγούς και σπανιότερα μολύβδινους. Σε λίγες περιπτώσεις απαντούν υδροαρτηρίες από αργολιθοδομή, πάντα καλά στεγανοποιημένες. Στο σύνολό τους και σε κάθε μορφή εξασφάλιζαν την τροφοδοσία ιδιωτικών και δημόσιων κτισμάτων, αλλά και των πολλών κρηναίων οικοδομημάτων που βρίσκονταν σε κομβικά σημεία στην πόλη, κατέχοντας αναμφίβολα μια σημαντική θέση στην υδραυλική της υποδομή όχι μόνο κατά την αρχαιότητα, αλλά και καθ΄ όλη τη διάρκεια της νεότερης ιστορίας της. Ενδεικτικά στο σημείο αυτό καταγράφεται η παρόδια δημόσια κρήνη στη συμβολή των σημερινών οδών Εγνατίας και Αγίου Νικολάου *(Εικ. 15)*, σήμερα σε αποσπασματική μορφή, πολυτελές κτίσμα της εποχής των Σεβήρων, που ανήκε στο γυμνασιακό συγκρότημα της αγοράς της πόλης. Η τροφοδοσία της γινόταν από το κεντρικό δίκτυο μέσω τριών τουλάχιστον αγωγών που απέληγαν σε κρουνούς. Από τον κεντρικό υδροδοτικό ιστό που διακλαδιζόταν στον οικιστικό ιστό τροφοδοτούνταν και άλλα κρηναία, μεταξύ αυτών και το νυμφαίο του γαλεριανού ανακτόρου. Εξαίρεση πάντως αποτελούν κρηναία στην περίστυλη αυλή της αγοράς, οι οποίες μάστευαν το νερό που προσέφεραν από τις υπόγειες υδροφορίες που διέρρεαν υποδερμικά το σημείο.

Εξίσου σημαντικό με την υδροδοτική υποδομή της πόλης ήταν και το αποχετευτικό δίκτυο, αρκετά οργανωμένο κατά τους ελληνιστικούς χρόνους, πληρέστερο και αξιολογότερο κατά τους ρωμαϊκούς, προϊόν πάντα καλού προγραμματισμού και τεχνικών γνώσεων. Η γεωφυσική θέση της πόλης και πιο αναλυτικά η εδαφική φυσική κατωφέρεια προς τα ΝΔ, αναμφίβολα διευκόλυνε την ανάπτυξη αποχετευτικού δικτύου σε ολόκληρο τον πολεοδομικό ιστό, διασφάλιζε από τη μια τη συλλογή και την τελική απομάκρυνση ομβρίων και πλεοναζόντων υδάτινων ποσοτήτων που θα μπορούσαν να αποτελέσουν απειλή για κτίσματα και πολίτες, και από την άλλη την εξάλειψη λυμάτων και ακαθάρτων υδάτων, που θα μπορούσαν να προσβάλουν τη δημόσια υγεία. Η θάλασσα συνιστούσε το φυσικό αποδέκτη όλων αυτών. Έφθαναν εκεί με φυσική ροή μέσα σε μεγάλους κτιστούς θολοσκεπείς υπονόμους που διακλαδίζονταν κάτω από τους οριζόντιους και κάθετους δρόμους της πόλης[6].

Η καμαρωτή κάλυψη των κρυπτών οχετών συνιστά μορφολογικό στοιχείο γνωστό ήδη από το τέλος του 8ου αι. π.Χ. στην Ασσυρία[7] και με βεβαιωμένη παρουσία στον Ελλαδικό χώρο κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους (στη Σάμο, την Ήλιδα, την Πάτρα, την Κω, τη Ρόδο). Στο χώρο της Μακεδονίας τούτος ο τύπος εφαρμόστηκε μόνο στην πόλη της Θεσσαλονίκης, σηματοδοτώντας την αποχετευτική υποδομή της την περίοδο της Τετραρχίας, οπότε και στην πόλη αφθονούν πλέον τα λουτρά, ενώ παράλληλα οι διάσπαρτες βεσπασιανές καθιστούν την άμεση διοχέτευση των ρυπαρών προϊόντων τους σε αποχετευτικούς βραχίονες ανάγκη επιτακτική. Οι καμαροσκεπείς οχετοί *(Εικ. 16)* παρουσιάζουν συγκριτικά με τους πλακοσκεπείς πλάτος μεγαλύτερο που έφτανε τα 1.20μ.-1.40μ., μειωνόταν ωστόσο κάποιες φορές έως 0.60μ.-0.75μ. Εάν υπολογιστεί και το επίσης κυμαινόμενο εσωτερικό ύψος των αποκαλυπτόμενων τμημάτων από 1.05μ.-1.80μ. γίνεται κατανοητή η δυνατότητα που είχαν να φιλοξενούν στις κοίτες τους μεγάλες ποσότητες ομβρίων, ακαθάρτων νερών και λυμάτων. Η επιλογή αυτών στην αποχετευτική

4 Στράβωνας VII, 13. Επικυρώνει η Παλατινή Ανθολογία IX 428, όπου η Θεσσαλονίκη αναφέρεται ως *«μήτηρ ή πάσης Μακεδονίης»*.

5 Η έκφραση «από της Αλτίας», που βρέθηκε χαραγμένη στην επιγραφή ερμηνεύεται ως «από την περιοχή όπου βρισκόταν η κώμη Άλτις.

Εικ. 15. Θεσσαλονίκη, Κρήνη στη συμβολή των οδών Εγνατίας και Αγίου Νικολάου, άποψη (Καϊάφα Μ., Συστήματα ύδρευσης και αποχέτευσης κατά την Ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο στη Μακεδονία, Αδημοσίευτη Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2008, πιν. CCXXXVIIIa)

υποδομή της ρωμαϊκής Θεσσαλονίκης ερμηνεύεται τελικά ως αντιστάθμισμα στην απότομη φυσική νότια κατωφέρεια του χώρου όπου αυτή αναπτυσσόταν, γεγονός που προκαλούσε γρήγορη αύξηση της ροής των ρυπαρών υλικών κατά την πολύ μικρή πορεία τους από τα ψηλότερα σημεία της πόλης έως τη θάλασσα, που αποτελούσε και τον τελικό τους αποδέκτη.

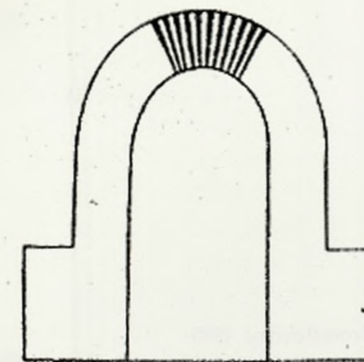
Χωροθετημένοι με συνέπεια στους άξονες των οριζόντιων και κάθετων δρόμων της πόλης[8] είχαν τις κοίτες επιστρωμένες με κεραμίδες ή πλίνθους και τα κάθετα πλευρικά τοιχώματα αλλού λιθόδμητα με συνδετικό κονίαμα, αλλού καμωμένα από πλίνθους σε επάλληλες σειρές.

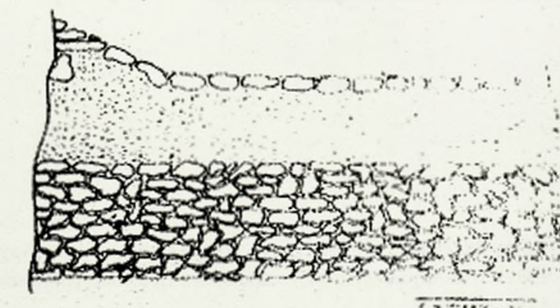
Κατασκευαστική ποικιλία επισημαίνεται και στη δόμηση της καμαρωτής επίστεψης, η οποία σε κάποια σημεία ήταν λιθόκτιστη, ως επί το πλείστον όμως διαμορφωνόταν από οπτές πλίνθους διαταγμένες με επιμέλεια. Σημειακά η πορεία της διακοπτόταν από τετράπλευρα ανοίγματα επίστεψης στην κορυφή, μέσων διαστάσεων 0.75μ.Χ0.45μ., για τη συντήρηση και τον καθαρισμό του εσωτερικού.

Στο πλέγμα των θολοσκεπών αγωγών απορροής συνέρεε ένα πλήθος μικρότερων ποικιλόμορφων αποχετευτικών αρτηριών, κατασκευασμένων συνήθως με προχειρότητα και με υλικά δεύτερης χρήσης, κυκλικών πήλινων, ή κτιστών ορθογωνικών από λίθους, πλίνθους, κεράμους με ή χωρίς συνδετικό υλικό. Διέτρεχαν πολλές φορές σπονδυλωτά αναπτυσσόμενες ή και διαπλεκόμενες τα κτίσματα της πόλης, άλλοτε με επιφανειακή πορεία υπό τη μορφή αυλάκων, συνήθως όμως αθέατες στις υποθεμελιώσεις τους, με σταθερό πάντα στόχο την αποτελεσματική απαλλαγή από όμβρια, ακάθαρτα και πλεονάζοντα ύδατα και λύματα και καθοριστική συμβολή στην καθαριότητα και τη δημόσια υγιεινή.

Ολοκληρώνοντας, από τη σύντομη διαπραγμάτευση των υδραυλικών στοιχείων που σχετίζονται με την ύδρευση και την αποχέτευση της ελληνιστικής και ρωμαϊκής Θεσσαλονίκης διαπιστώνεται αρχικά ότι τις υδάτινες ανάγκες των κατοίκων σε διαχρονικό επίπεδο εξυπηρετούσαν πηγάδια που διατρυπούσαν τον υδροφόρο ορίζοντα της πόλης προσφέροντας αφειδώς και αδιάκοπα το περιεχόμενό τους. Η πόλη, καλά οργανωμένη ιδιαίτερα τους ρωμαϊκούς χρόνους και με σημαίνουσα κοινωνική, οικονομική και πολιτική φυσιογνωμία, ήταν εφοδιασμένη με έργα υδραγωγής μεγάλης κλίμακας από τους πρώτους αιώνες της ίδρυσής της. Σε κάποια χρονική περίοδο μέσα στη ρωμαϊκή εποχή περισσότερα του ενός υδραγωγεία κλήθηκαν ταυτόχρονα να ανταποκριθούν στις υδάτινες απαιτήσεις των πολιτών της, γεγονός που διεκδικεί τη μοναδικότητα στο Μακεδονικό χώρο. Πέρα από το νεφελώδες ζήτημα της ακριβούς θέσης των τριών υδραγωγείων στην υδραυλική ιστορία της αρχαίας πόλης είναι βέβαιο ότι αξιοποιούσαν το υδάτινο δυναμικό κυρίως του παρακείμενου ορεινού όγκου του Χορτιάτη, αλλά και των πηγών Ρετζικίου και Λεμπέτ. Η κατασκευή και η λειτουργία τους ήταν φυσικά άρρηκτα δεμένες με αντίστοιχα συστήματα υδροδιανομής εντός της πόλης. Αυτά αποτελούνταν από απλές ή και συνθετότερες εγκαταστάσεις διανομής, λήψης και χρήσης του νερού, κάθε άλλο παρά αποκομμένες από την εξέλιξη της υδραυλικής, όπως αυτή διαγράφεται στον αρχαίο κόσμο. Συνυπήρχαν δε με ένα καλά σχεδιασμένο αποχετευτικό πλέγμα, που αναπτυσσόταν σε ολόκληρο τον πολεοδομικό κάνναβο και απέληγε στη θάλασσα.

Το διαθέσιμο αρχαιολογικό υλικό που σχετίζεται με την ύδρευση και την αποχέτευση της Θεσσαλονίκης αξιολογείται δίχως άλλο σε σχέση με την ανάπτυξη και την εξέλιξή της στο ιστορικό γίγνεσθαι των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων. Τα υδροδοτικά και αποχετευτικά στοιχεία της πόλης ήταν ουσιαστικά αντανάκλαση της πολιτικής ιστορίας, της οικονομικής και πολιτιστικής της πορείας, της οικοδομικής της δραστηριότητας, όπως αυτή καθορίστηκε από τη σταδιακή πληθυσμιακή αύξηση που έφτασε στην κορύφωσή της στους πρώτους μεταχριστιανικούς χρόνους. Όλα μαζί συγκροτούσαν οργανωμένες και αποδοτικές αποχετευτικές υποδομές, που ήταν προσαρμοσμένες στην τοπική νοοτροπία, την τοπογραφία και τις υδρογεωλογικές και κλιματικές συνθήκες της περιοχής και αποτελούσαν ουσιαστικά αναπόσπαστο μέρος της οικιστικής φυσιογνωμίας της πόλης.

Εικ. 16. Θεσσαλονίκη, καμαροσκεπής αποχετευτικός αγωγός στις οδούς Ζεύξιδος και Ικτίνου, τομές (Βαβρίτσας Α., «Ν. Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη», ΑΔ 25, 1970, Β2 Χρονικά, Σχ. 6, σ. 369)

6 Σύμφωνα με τα αρχαιολογικά δεδομένα, οι οριζόντιοι άξονες του αρχαίου ρυμοτομικού σχεδίου άλλοτε συμπίπτουν με συνέπεια και άλλοτε αποκλίνουν από τους σύγχρονους δρόμους Ερμού, Εγνατία, Φιλίππου, Κρυστάλλη, Ολύμπου, Αγίου Δημητρίου και Κασσάνδρου. Όσον αφορά στους κάθετους δρόμους, έχει αποκατασταθεί η πορεία κάποιων κάτω από τις οδούς Αγίου Νικολάου και Ι. Γενναδίου (όπου εντοπίστηκαν τμήματα του ίδιου cardo) , Τ. Παπαγεωργίου και Γκαρμπολά (όπου ο δρόμος της άλλης πλευράς της αγοράς), Μενελάου, Αντιγονιδών, Κων. Παλαιολόγου, Αρριανού και Εξ;αδακτύλου, του σύγχρονου πολεοδομικού ιστού.

7 Για την προέλευση των καμαροσκεπών οχετών από την Ασσυρία βλ. Wilson A., "Urban use-Industrial uses of water, Drainage and sanitation", in *Handbook of ancient water Technology*, ed. by Őrjan Wikander, Netherland 2000, pp. 127-182.

8 Καμαρωτοί οχετοί καταγράφονται σήμερα στη συμβολή των οδών Μενελάου και Φιλίππου, στον αριθμό 18 της Μακεδονικής Αμύνης και στις οδούς Δημητρίου Γούναρη και Τσουφλή. Ομοιότυποι αγγωγοί αποκαλύφθηκαν επίσης και στην οδό Χριστοπούλου, αλλά και νοτιότερα στη συμβολή των σημερινών οδών Ζεύξιδος και Ικτίνου και στη Μακένζυ Κινγκ. Ο οχετός που εντοπίστηκε σε οικόπεδο της οδού Γρηγορίου Παλαμά αποκαλύφθηκε μόλις 0.60μ. από το υπόστρωμα της μαρμαρόστρωτης μνημειακής κάθετης οδού της πόλης. Τέλος, η αρχική καμαροσκεπής κάλυψη κάτω από την πλακοστρωμένη οδό κατά μήκος της σημερινής Ίωνος Δραγούμη, που βεβαιωμένα δεχόταν τα όμβρια του αιθρίου δημόσιου κτίσματος μέσω αγωγού, αντικαταστάθηκε κάποια στιγμή με επίπεδο σχιστολιθικό κάλυμμα, προφανώς στο πλαίσιο επιδιορθώσεων του δικτύου.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Αδάμ-Βελένη Π., «Η δεκάχρονη πορεία εργασιών στην Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης, 1989-1999», στο *Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης, Πρακτικά διημερίδας για τις εργασίες των ετών 1989-1999*, σσ. 15-38.
Αδάμ-Βελένη Π., «Θεσσαλονίκη: Ιστορία και πολεοδομία», στο *Ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη*, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 121-176.
Βαβλιάκης Ε., «Συμβολή της γνώσης των φυσικο-γεωγραφικών στοιχείων στην επίλυση περιβαλλοντολογικών προβλημάτων, Η πέριπτωση των τεχνικών πηγών νερού των αρχαίων Αβδήρων», *Επιστημονική Επετηρίδα Τμήματος Γεωλογίας Α.Π.Θ.* 1, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 103-112.
Βαβλιάκης Ε., «Υδρομάστευση και Υδραγωγή: το Κανάτ και τα Αρχαιοελληνικά συστήματα Υδροδοτήσεως Υψηλής Τεχνολογίας», *Υδάτινες Σχέσεις, Το νερό πηγή ζωής κατά την αρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 47-50.
Βαλαβανίδου Α., «Η υδροδότηση των πόλεων: η περίπτωση της Θεσσαλονίκης», *Θεσσαλονικέων πόλις* τ. 1ο, Ιανουάριος 2000, σσ. 133-142.
Βαβλιάκης Ε., «Τα συστήματα υδρομάστευσης, υδραγωγής και άρδευσης ως βασικός παράγων υποδομής προϊστορικών και ιστορικών πολιτισμών του Ελλαδικού χώρου», *1ο διεθνές Συνέδριο Αρχαίας Τεχνολογίας*, Σεπτέμβριος 1997, Οργανισμός Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 583-591.
Βαβλιάκης Ε., «Τα συστήματα Qanat στην Ελλάδα. Μελέτη συστημάτων Qanat στην Επαρχία Φυλλίδας Σερρών, από μορφολογική, υδρογραφική και κοινωνικο-οικονομική άποψη», *Επιστημονική Επετηρίδα Τμήματος Γεωλογίας Α.Π.Θ.*, παρ. 9, Θεσσαλονίκη 1989.
Βελένης Γ., «Κρήνες και φιάλες της Θεσσαλονίκης-ταυτίσεις φωτογραφιών», *Θεσσαλονικέων Πόλις* παράρτημα τεύχους 17, Απρίλιος 2005.
Βελένης Γ., «Πολεοδομικά Θεσσαλονίκης», *ΑΕΜΘ 10Β*, 1996, σσ. 491-499.
Καϊάφα Μ., *Συστήματα ύδρευσης και αποχέτευσης κατά την Ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο στη Μακεδονία*, Αδημοσίευτη Διδ. Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2008.
Λεύκωμα, *Εταιρεία Ύδρευσης και Αποχέτευσης Θεσσαλονίκης Α.Ε.*, Θεσσαλονίκη 2002.
Μανωλεδάκης Μ., *Από τον Κισσό στο Χορτιάτη*, Θεσσαλονίκη 2007.
Νίγδελης Π., *Επιγραφικά Θεσσαλονίκεια, Συμβολή στην πολιτική και κοινωνική ιστορία της αρχαίας Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 2006.
Σαββαΐδης Π., Μπαντέλας Α., *Πόλις Πανεπιστημίου πόλις, η ιστορία του χώρου της Πανεπιστημιούπολης του ΑΠΘ μέσα από χάρτες και τοπογραφικά διαγράμματα*, Θεσσαλονίκη 2000.
Στανίνος Ε., Στέφος Ν., Μελέτη του υδρομαστευτικού συστήματος τύπου qanat Αγ.
Παρασκευής Χορτιάτη, διπλωματική εργασία Τμήματος Γεωλογίας ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1985.
Σωτηριάδης Μ., *Ποιοτικά χαρακτηριστικά των υπόγειων νερών της πεδινής περιοχής δυτικά της Θεσσαλονίκης*, Διατριβή ειδίκευσης, Θεσσαλονίκη 2000.
Ταμιωλάκης Γ., *Η Ιστορία της ύδρευσης της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1985.
Ταμιωλάκης Γ., Ιστορία της Αποχέτευσης της Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2005.
Χεκίμογλου Ε., «Υπάρχει ακόμη υπόγειο νερό», *Θεσσαλονικέων πόλις* τ. 3, Οκτώβριος 2000, σσ. 230-232.
Vitti M., *Η πολεοδομική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης, από την ίδρυσή της έως τον Γαλέριο*, Αθήνα 1996.
Forbes R. J., "Hydraulic engineering and sanitation", στο *A history of Technology*, Volume II, 1956.
Hodge Tr., *Roman aqueducts and water supply*, London 1992
Hodge Tr., "Water supply-Collection of water, Wells, Qanats, Aqueducts, Engineering works Purity of water" in *Handbook of ancient water Technology*, ed. by Örjan Wikander, Leiden 2000, pp. 21-99.
Spieser J. M., *Thessalonique et ses monuments du IVe aVIe siècle*, Athènes-Paris 1984.
Tölle-Kastenbein R., *Antike Wasserkultur*, München 1990

του Άρη Παπάζογλου
αρχιτέκτονα

Απόστολος Παύλος
ο ναός των αλυκαρίων της Θεσσαλονίκης

Όψεις τμήματος του άμβωνα που βρέθηκε στην αυλή του Αγίου Γεωργίου και σήμερα βρίσκεται στο Τεμλί-Κισέκ της Κωνσταντινούπολης (O.Tafrali, Θεσσαλονίκη)

Οι κάτοικοι της «Χρυσής Πύλης», όπως ονόμασε ο Απόστολος Παύλος τη Θεσσαλονίκη, μέσω της οποίας πέρασε ο Χριστιανισμός από την Ανατολή στη Δύση, διατήρησαν έντονη την ανάμνηση του περάσματος του Αποστόλου των Εθνών από την πόλη τους. «Μαρτυρίες για το κήρυγμά του υπάρχουν πολλές και για πολλά σημεία της πόλης, προφανώς επειδή η σημασία της διδασκαλίας του βοήθησε στη δημιουργία πολλών παραδόσεων για τους πιστούς Χριστιανούς».[1]

Ένα από αυτά τα σημεία είναι η Ροτόντα, στην αυλή της οποίας υπήρχε ένας μαρμάρινος άμβωνας που οι Θεσσαλονικείς ονόμαζαν «Άμβωνα του Αγίου Παύλου». Σύμφωνα με την παράδοση που οι ντόπιοι αφηγούνταν στους ξένους ταξιδιώτες, από αυτόν είχε κηρύξει ο Απόστολος Παύλος τον λόγο του Θεού. Η ύπαρξη ενός άλλου μονολιθικού άμβωνα από ατράκιο που βρισκόταν στο μέσο του κεντρικού τμήματος του ναού της Αγίας Σοφίας αναφέρεται επίσης από πολλούς περιηγητές, που εντυπωσιάζονται από το γεγονός ότι από αυτόν κήρυξε ο Απόστολος των Εθνών, σύμφωνα πάντα με την τοπική παράδοση. Ο άμβωνας αυτός κατά τον περιηγητή John Madox (1821)[2] μεταφέρθηκε στην Αγία Σοφία από την εκκλησία των Δώδεκα Αποστόλων ή από ένα δρόμο κοντά στον ναό των Δώδεκα Αποστόλων, και ο περιηγητής Adolphus Slade (1830)[3], μας πληροφορεί για ένα ακόμη σημείο της πόλης όπου κατά τους Θεσσαλονικείς δίδαξε ο Απόστολος Παύλος.

Ένα άλλο σημείο για την παρουσία και διδασκαλία του είναι η Μονή Βλατάδων και συγκεκριμένα το νότιο παρεκκλήσι του καθολικού της Μονής, που

1 Σ. Ταμπάκη, *Η Θεσσαλονίκη στις περιγραφές των περιηγητών 12ο ς - 19ος αι. μ.Χ.*, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 88.
2 Η ημερομηνία εντός παρένθεσης π.χ. (1821), δηλώνει τον χρόνο επίσκεψής του περιηγητή στη Θεσσαλονίκη.
3 Σ. Ταμπάκη, *ό.π.*, σ.127.

είναι αφιερωμένο στους δύο κορυφαίους Αποστόλους Πέτρο και Παύλο. Ο John Murray (1854) πληροφορείται και μας μεταφέρει μια άλλη παράδοση για το κήρυγμα του Αποστόλου σε μια υπόγεια εκκλησία.[4] Την κρύπτη του Αγίου Δημητρίου υποδεικνύουν ως χώρο διδασκαλίας του ο R. Pococke (1740) και ο E..D. Clarke (1801), ενώ ο H. Holland (1812) προσθέτει πως η υπόγεια αυτή εκκλησία είχε κτισθεί στη θέση της συναγωγής.[5]

Ο E.D. Clarke επισημαίνει ότι «θα έπρεπε κανείς να στρέψει την προσοχή του προς τους τόπους της εβραϊκής λατρείας, έτσι ώστε να γνωρίζει το αυθεντικό σημείο όπου κήρυξε ο Άγιος Παύλος», διότι «στην εβραϊκή συναγωγή έγινε η πρώτη διακήρυξη του χριστιανικού δόγματος.[6] Στη M.A. Walker (1860) υπέδειξαν τη συναγωγή των Ασκεναζίμ ως τον χώρο όπου δίδαξε ο Παύλος, αλλά κατά τη γνώμη της «η παρούσα συναγωγή αναμφίβολα καταλαμβάνει τη θέση της παλαιάς και η κάθοδος με περίπου δώδεκα σκαλιά από τον δρόμο ως το δάπεδό της θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως μαρτυρία της αρχαιότητάς της», όπως γράφει.[7] Στην ίδια συναγωγή φαίνεται ότι αναφέρεται και ο αββάς E. Camus (1896), ο οποίος την τοποθετεί στην κάτω πόλη, κοντά στη θάλασσα. Τη θεωρεί ως την παλαιότερη συναγωγή της Θεσσαλονίκης, στην αυλή της οποίας κατεβαίνει κανείς με δεκατέσσερα σκαλοπάτια και στην κρύπτη της υποθέτει ότι υπάρχει η αρχαιότερη συναγωγή της πόλης, όπου κήρυξε ο μεγάλος Απόστολος.[8]

Παρ' όλο όμως που υπήρχε στους Θεσσαλονικείς η ανάμνηση της διδασκαλίας του Αποστόλου σε τόσα και τόσο διαφορετικά μέρη της πόλης, ναός του Αποστόλου Παύλου δεν αναφέρεται παρά μόνο στις αρχές του 15ου αιώνα, λίγα μόλις χρόνια πριν από την τελευταία άλωση της πόλης από τους Τούρκους, το 1430. Η επωνυμία του σημερινού ναού των Αγίων Αποστόλων που βρίσκεται στο δυτικό τμήμα της πόλης είναι μεταγενέστερη από την ίδρυσή του. Ο ναός υπήρξε καθολικό μονής αφιερωμένης στη Θεοτόκο και είναι κτίσμα των αρχών του 14ου αιώνα (1310-1314), στα χρόνια της πατριαρχίας του Νίφωνος Α΄, ο οποίος βεβαιώνεται είναι ο κτήτορας του ναού. Με αφορμή την αναφορά σε ναό των Αγίων Αποστόλων σε έγγραφο του 1027, ο O. Tafrali[9] θέτει το ερώτημα αν πράγματι υπήρχε ναός των Αγίων Αποστόλων τον 11ο αιώνα και ο Πατριάρχης Νίφων τον ανακαίνισε ή έκτισε στη θέση του τη δική του εκκλησία. Μια άλλη αναφορά σε ναό των Αγίων Αποστόλων, που είναι μετόχι της Μονής Φιλοθέου, έχουμε σε έγγραφο του 1346. Ωστόσο, ναός του Αποστόλου Παύλου αναφέρεται, όπως είπαμε, μόνο στις αρχές του 15ου αιώνα. Το 1956 ο αείμνηστος Β. Λαούρδας ανακαλύπτει στο τμήμα χειρογράφων της Εθνικής Βιβλιοθήκης Αθηνών τον υπ' αριθμ. 2047 χάρτινο κώδικα, που ανήκε άλλοτε στο Ελληνικό Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης. Ο κώδικας, που αποτελείται από 274 φύλλα, συνετάγη από τον αρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης Συμεών κατά τη διάρκεια της αρχιερατείας του (1419-1429), ή τουλάχιστον με την καθοδήγηση και τις υποδείξεις του, όπως φαίνεται από το μονόγραμμά του, που βρίσκεται στο φύλλο 149. Από τον κώδικα αυτόν ο Β. Λαούρδας εκδίδει ένα μόνο μέρος, από το φύλλο 146 έως το 148, που αφορά την «Ακριβή διάταξη της εορτής του Αγίου Δημητρίου». Επισημαίνει όμως τη σπουδαιότητά του και ότι «παρα- δόξως δεν προκάλεσε μέχρι τούδε την προσοχήν των ακολουθιολόγων και των ιστορικών».[10]

Είκοσι χρόνια αργότερα, ο καθηγητής Ι. Φουντούλης εκδίδει εκ του ανωτέρω χειρογράφου αποσπάσματα που αναφέρονται σε ναούς της Θεσσαλονίκης[11]. Στην «Υποτύπωση», που περιέχεται μεταξύ των φύλλων 9v έως 36 και αποτελεί το σύντομο τυπικό των ακολουθιών των μεγάλων εορτών του έτους από την 1η Σεπτεμβρίου μέχρι την 31η Αυγούστου και από την Κυριακή του Τελώνου και Φαρισαίου μέχρι την Κυριακή των Αγίων Πάντων, περιέχεται περικοπή που περιγράφει τη λιτανεία που γινόταν από τον ναό της Αγίας Σοφίας προς τον ναό του Αποστόλου Παύλου, κατά τον εσπερινό της μνήμης των αγίων Αποστόλων Πέτρου και Παύλου.

Ο συντάκτης του κειμένου αρχιεπίσκοπος Συμεών γράφει: «Ἰουνίου κθ΄, τῶν ἁγίων καί κορυφαίων ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου. Σημαίνει διπλῶς πολλάκις καί κατέρχεται ἀρχιερεύς... Τό ἀπολυτίκιον καί εὐθύς ἡ λιτή ἐν τῷ ναῷ του Ἁγίου Παύλου, **τῷ συγκειμένῳ τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου τῆς Ἀχειροποιήτου, ἔνθα καί ὁ λίθος, ἐν ὧ ἔτυψαν αὐτόν**».[12]

Σύμφωνα με αυτό το απόσπασμα, θα πρέπει να αναζητήσουμε ναό του Αποστόλου

4 Σ. Ταμπάκη, ό.π., σ.127.
5 Σ. Ταμπάκη, *ό.π.*, σ.88.
6 Σ. Ταμπάκη, *ό.π.*, σ.190.
7 Σ. Ταμπάκη, *ό.π.*, σ.190.
8 Σ. Ταμπάκη, *ό.π.*, σ.190.
9 O.Tafrali, *Topographie de Thessalonique*, Paris 1913,σσ. 179-180.
10 Β. Λαούρδας, «Συμεών Θεσσαλονίκης. Ακριβής διάταξις της εορτής του Αγίου Δημητρίου» Γρηγόριος ο Παλαμάς 39 (1956), σσ.326-327.
11 Ι. Φουντούλης «Μαρτυρίαι του Θεσσαλονίκης Συμεών περί των ναών της Θεσσαλονίκης», Ε.Ε.Θ.Σ.Π.Θ. 21 (1976), σσ. 123-186.

Η Αχειροποίητος (Eski Cami) και ο μιναρές της (Β.Δημητριάδης, Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας).

Παύλου κοντά στην Αχειροποίητο. Η αναφορά σε έναν από τους μεγαλύτερους ναούς της πόλης μπορεί να σημαίνει δύο πράγματα. Είτε υπήρχε στην εποχή του Συμεών και άλλος ναός στη Θεσσαλονίκη τιμώμενος στο όνομα του Απόστολου Παύλου, όπως το αναφερόμενο στα 1346 μετόχι της Μονής Φιλοθέου, οπότε διευκρινίζει ότι η λιτανεία και ο εσπερινός γίνονται στον ναό τον «συγκείμενο» στην Αχειροποίητο, είτε, και το πιθανότερο, ο ναός του Αποστόλου Παύλου που αναφέρεται στην «Υποτύπωση» ήταν μικρός και όχι πολύ γνωστός και γι' αυτό προσδιορίζεται με την αναφορά στη γειτνίαση με τον ναό της Αχειροποιήτου, έναν από τους τέσσερις καθολικούς ναούς της πόλης. Αν υπήρχε ναός μεγαλύτερος, τότε οπωσδήποτε η λειτουργία θα γινόταν εκεί. Μια τρίτη εκδοχή θα ήταν να ταυτιστεί ο ναός που αναφέρει ο Συμεών με τον ναό του μετοχίου της Μονής Φιλοθέου. Η εκδοχή αυτή όμως δεν είναι αξιόπιστη, διότι ο Συμεών γράφει για ναό του Αποστόλου Παύλου, ενώ το μετόχι της Μονής Φιλοθέου ετιμάτο στο όνομα των Αγίων Αποστόλων.

Αν υποθέσουμε ότι η γειτνίαση του ναού του Αποστόλου Παύλου με την Αχειροποίητο σημαίνει ότι ο ναός αυτός βρισκόταν μέσα στα όρια της βυζαντινής συνοικίας της Αχειροποιήτου, προϋπόθεση όχι απαραίτητη κατά τη γνώμη μου, τότε θα πρέπει να καθορίσουμε τα όρια της συνοικίας αυτής κατά το διάστημα της αρχιερατείας του Συμεών (1419-1429).

Σύμφωνα με τον καθηγητή Β. Δημητριάδη, η βυζαντινή συνοικία της Αχειροποιήτου περιοριζόταν στα νότια από την Εγνατία, στα βόρεια από τη σημερινή οδό Ολύμπου, στα δυτικά από την οδό Ειδώλων και στα ανατολικά έφθανε λίγο πιο πέρα από την εκκλησία του Αγίου Αθανασίου. Στα 1478 στον ίδιο χώρο υπάρχουν τρεις τουρκικές συνοικίες με τα ομώνυμα τεμένη. Της Αχειροποιήτου, του Hoca Burhan και του Haci Hasan. Όσον αφορά την Αχειροποίητο, η θέση της είναι γνωστή και δεν χρήζει περαιτέρω σχολιασμού. Σχετικά όμως με τη συνοικία Hoca Burhan υπάρχει μια σύγχυση. Ο Β. Δημητριάδης στον πίνακα των τουρκικών «συνοικιών» της Θεσσαλονίκης το 1478[13] την παρουσιάζει ως «ομάδα του τεμένους Hoca Burhan», που ανήκει στη συνοικία της Αχειροποιήτου, με πληθυσμό 40 κατοίκους. Επίσης, στην περιγραφή της συνοικίας στην ίδια εποχή αναφέρει την ύπαρξη του mescid του Hoca Burhan.[14] Στο κεφάλαιο όμως της περιγραφής των συνοικιακών τεμενών (mescid) γράφει ότι «το τέμενος του Hoca Burhan δεν αναφέρεται στο τεφτέρι καταγραφής του 1478 και των αρχών του 16ου αιώνα. Ο ιδρυτής του είναι άγνωστος, καθώς άγνωστη είναι και η χρονολογία ιδρύσεώς του».[15]

Στον «πίνακα των τουρκικών συνοικιών κατά τις αρχές του 16ου αιώνα»[16], δεν συμπεριλαμβάνεται η συνοικία Hoca Burhan. Τη βρίσκουμε στον «πίνακα των τουρκικών συνοικιών το 1828» και επίσης στις αρχές του 20ού αιώνα να καταλαμβάνει τον χώρο που περικλείεται από τις σημερινές οδούς

12 Ι. Φουντούλης, *ό.π.*, σ. 138. Φύλλο 20ra του κώδικα.
13 Β. Δημητριάδης, *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας, 1430-1912*, εκδ. Ε.Μ.Σ., Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 25-26.
14 Β. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ.32.
15 Β.Δημητριάδης, *ό.π.*,. σ.341.
16 Β. Δημητριαδης, *ό.π.*, σσ. 82-83.

Αγίου Δημητρίου, Αγίας Σοφίας, Ολύμπου και λίγο ανατολικά της Αγνώστου Στρατιώτου: ο χώρος αυτός στον χάρτη των συνοικιών των αρχών του 16ου αιώνα που περιλαμβάνεται στο τέλος του βιβλίου, ανήκει στη συνοικία του Αγίου Δημητρίου. Επίσης, στον χάρτη του 1478 ο ίδιος χώρος μοιράζεται μεταξύ των συνοικιών Αγίου Δημητρίου και Ασωμάτων. Αν θεωρήσουμε σωστά τα πιο πρόσφατα στοιχεία (του 1828 και του 1906), τότε η συνοικία Hoca Burhan και το ομώνυμο τέμενος δεν ανήκαν ποτέ στη συνοικία της Αχειροποιήτου.

Από όσα μέχρι τώρα εκτέθηκαν, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι πρέπει να αποκλεισθεί η τοποθέτηση του ναού του Αποστόλου Παύλου στην περιοχή της μικρής τουρκικής συνοικίας Hoca Burhan και ενδεχομένως η ταύτισή του με το ομώνυμο τέμενος. Η απόσταση της συνοικίας από τον ναό της Αχειροποιήτου δεν επιτρέπει να θεωρηθεί ότι ο ναός του Αποστόλου Παύλου ήταν «συγκείμενος» της Αχειροποιήτου. Αν πράγματι βρισκόταν στη Hoca Burhan, τότε θα ήταν «συγκείμενος» στον ναό του Αγίου Δημητρίου, που συνορεύει με τη συνοικία. Επομένως, μένουν προς εξέταση η βυζαντινή συνοικία της Αχειροποιήτου και η μικρή τουρκική συνοικία Haci Hasan.

Αμφίβολη επίσης είναι και η τοποθέτηση της τουρκικής συνοικίας Haci Hasan στη συνοικία της Αχειροποιήτου. Η Haci Hasan βρισκόταν λίγο βορειότερα από τα σημερινά λουτρά «Παράδεισος».[17] Ήταν χτισμένη πάνω στα ερείπια της αρχαίας αγοράς και διατήρησε το ίδιο πληθυσμιακό μέγεθος μέχρι το τέλος της Τουρκοκρατίας.[18] Από διανεμητήριο έγγραφο του 1110 που βρίσκεται στη Μονή Μεγίστης Λαύρας[19] πληροφορούμαστε ότι ο ναός του Αγίου Νικολάου ανήκει στη γειτονία της Καταφυγής, η οποία μέχρι την τελευταία άλωση της Θεσσαλονίκης από τους Τούρκους περικλειόταν από τις σημερινές οδούς Εγνατία, Αγίου Νικολάου, Ολύμπου και Ι. Δραγούμη. Έτσι, δεν είναι σίγουρο ότι η συνοικία Haci Hasan το 1478 ανήκε στη συνοικία της Αχειροποιήτου, γιατί τότε θα πρέπει να υποθέσουμε ότι αυτή η τελευταία επεκτάθηκε προς τα δυτικά εις βάρος της συνοικίας της Καταφυγής, πράγμα όχι και τόσο πιθανό. Δεν πιστεύω ότι τα όρια των βυζαντινών συνοικιών άλλαξαν κατά τη διάρκεια των πρώτων τουλάχιστον χρόνων της Τουρκοκρατίας. Απλώς μέσα σ'αυτές δημιουργήθηκαν περισσότερες της μιας μικρές συνοικίες, που ενδεχομένως αλλοίωσαν κάπως τα παλιά μεταξύ τους όρια.

Πέρα όμως από το απόσπασμα της «Υποτύπωσης», που ήδη αναφέραμε, υπάρχει ένα ακόμη έγγραφο, το οποίο νομίζω ότι παρέχει ικανά στοιχεία που θα μας επιτρέψουν να τολμήσουμε τον πιθανό τοπογραφικό εντοπισμό του μνημείου. Το έγγραφο βρίσκεται στο αρχείο της Μονής Διονυσίου και σε αυτό μνημονεύεται για πρώτη φορά ναός του Αποστόλου Παύλου στη Θεσσαλονίκη. Είναι σχεδόν σύγχρονο της εποχής του Συμεών, αφού χρονολογείται μια δεκαετία περίπου πριν, δηλαδή, τον Σεπτέμβριο του 1415. Σύμφωνα με αυτό, οι συντεχνίες των αλυκαρίων[20] είχαν αναλάβει την συντήρηση του ναού του Αποστόλου Παύλου.

Σύμφωνα λοιπόν με το έγγραφο, «ὁ Δημήτριος πρωταλυκάριος ὁ πανάρετος καί οἱ λοιποί, τό παρόν τάμμα ποιοῦμεν, ἑκουσίως, ἀβιάστως, ἀμετακλήτως [μετ...ερι...που] καί πολλῆς ὅτι συνδιασκέψεως, **πρός τόν ἐν τῇ μεγάλη λεωφόρῳ ὁρωμένην στοάν, ἀνεγερθέντα ἄνωθεν, διά συνδρομής καί ἐράνου θεοφιλῶν προσώπων θεῖον ναόν, τόν εἰς ὄνομα τιμωμένου τοῦ μεγάλου ἀποστόλου Παύλου**, καί διδασκάλου τῆς οἰκουμένης, δι' οὗ δή γράμματος καί τάττομεν καί ὑπισχούμεθα, ἵνα ἀπό τοῦ κατ' ἔτος περιερχομένου ἡμῖν μισθοῦ ἀπό τῆς ἐνεργείας τῆς ἁλυκῆς, λαμβάνει πρωτοτύπως ὁ κατά καιρόν εὑρισκόμενος έν τῷ ναῷ τούτω, καί ψάλλων ἱερομόναχος ἄσπρα ἑκατόν, ρόγας ἕνεκεν αὐτοῦ, καί ἐνιαυσιαίου μισθοῦ, οὗτω γάρ ἔγνωμεν ἁπαξάπαντες καί διεκρίναμεν, παρά μηδενός προσώπου ἀνάγκην ἐσχηκότος[21] ἢ μόνον ἀπό τοῦ προς τόν ἱερομόναχον φίλτρου, ὡς ἂν ἀπό τῆς ἐνεργείας ταύτης τῆς ἀπό της ἁλικῆς περιερχομένης ἡμῖν ἔχει πρωτοτύπως **ὁ θεῖος οὗτος νέος νεώς...** ».[22]

Σύμφωνα λοιπόν με τό έγγραφο, ο ναός «ό τιμώμενος είς τό ὂνομα τοῦ μεγάλου Ἀποστόλου Παύλου» είναι νεόδμητος και κτίσθηκε «διά συνδρομής καί ἐράνου θεοφιλῶν προσώπων». Το γεγονός ότι σε αυτόν ιερουργούσε ένας και μόνο ιερομόναχος, ο οποίος εκτελούσε και χρέη ψάλτη, δείχνει ότι ο ναός ήταν μικρού μεγέθους και δεν διέθετε τα απαραίτητα έσοδα, όχι μόνο για τη συντήρησή του, αλλά ούτε καν για την

17 Β. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 32.
18 Β. Δημητριαδης. *ό.π.*, σ.130.
19 P. Lemerle, Actes de Lavra I, σ. 308.
20 Οι αλυκάριοι είναι οι εργαζόμενοι στις αλυκές άλατος.
21 ἐσχηκότες.
22 Ε. Διονυσιάτου-Στιλπ. Κυριακίδη, «Έγγραφα της ιεράς μονής Αγίου Διονυσίου αφορώντα εις άγνωστους ναούς της Θεσσαλονίκης, *Μακεδονικά* 3 (1953-1955), σ.363.

1.Φετιγιέ τζαμί (Αγ. Νέστωρας). 2.Κασιμιέ τζαμί (Αγ. Δημήτριος. 3. Αχειροποιητος. Στο οβάλ η περιοχή του ναού του Αποστόλου Παύλου στη συνοικία Haci Hasan.

πληρωμή του ιερομονάχου. Με την προτροπή ενδεχομένως του αρχιεπισκόπου αλλά και των κληρικών του ναού του Αγίου Δημητρίου, που ήταν κάτοχος αλυκών, πείθονται οι δυο συντεχνίες των αλυκαρίων της πόλης να αναλάβουν τη συντήρηση του ναού και τη μισθοδοσία του ιερομονάχου.

Πέρα όμως από τα παραπάνω στοιχεία, το έγγραφο, με τη φράση «...πρός τόν ἐν τῇ μεγάλη λεωφόρῳ ὁρωμένην στοάν, ἀνεγερθέντα ἄνωθεν... θεῖον ναόν », μας προσφέρει μια ακόμη πολύ σημαντική πληροφορία για τον τοπογραφικό εντοπισμό του ναού. Σύμφωνα με τον σχολιαστή του εγγράφου καθηγητή Στίλπωνα Κυριακίδη, «η λέξις άνωθεν ασφαλώς δηλοί ότι ο ναός έκειτο εις μέρος υψηλότερον της στοάς άρα λαμβανομένης υπ' όψιν της σχετικής κλίσεως του εδάφους, βορειότερον αυτής. Όθεν, φυσικόν είναι ότι και η στοά έκειτο εις την βορείαν πλευράν της Εγνατίας».[23]

Ο ίδιος, λίγο παρακάτω, στηριζόμενος σε πληροφορία του περιηγητή R. Pococke, που αναφέρει ότι λίγο πιο κάτω από τον ναό του Αγίου Δημητρίου είδε τα ερείπια εκκλησίας, στην οποία σύμφωνα με τις παραδόσεις των Ελλήνων δίδαξε ο Απόστολος Παύλος, ταυτίζει τη **στοά** του εγγράφου με τη **Στοά του Μεγαλοφόρου,** «όστις εξετείνετο νοτίως» του Αγίου Δημητρίου και άνωθεν της Στοάς και τοποθετεί τα ερείπια του ναού στον χώρο του Μεγαλοφόρου.[24]

Η ταύτιση από τον Σ. Κυριακίδη της αναφερόμενης στο έγγραφο **στοάς** με την **κιονοστοιχία των «Μαγεμένων»** είναι ακριβής. Τη θέση της κιονοστοιχίας των «Μαγεμένων» είχα καθορίσει, πιστεύω, αρκετά πειστικά στο μικρό βιβλίο μου, που τιτλοφορείται «Las Incantadas της Θεσσαλονίκης». [25] Μια πρόσθετη πληροφορία που υπέπεσε στην αντίληψή μου μετά την έκδοση του βιβλίου - και την οποία θα δημοσιεύσω πολύ σύντομα μαζί με άλλα στοιχεία - ενισχύει σημαντικά τα συμπεράσματα στα οποία είχα καταλήξει σχετικά με τη θέση του μνημείου. Επομένως, ο ναός του Αποστόλου Παύλου πρέπει να αναζητηθεί άνωθεν της στοάς των «Μαγεμένων», όπως αναφέρει το έγγραφο της Μονής Διονυσίου.

Βορειότερα από τις «Μαγεμένες» κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας βρισκόταν το μικρό μωαμεθανικό τέμενος του Haci Hasan στην ομώνυμη συνοικία, που ήταν κτισμένη πάνω στα ερείπια της αρχαίας αγοράς. Κατά τον Β. Δημητριάδη, το τζαμί «χρονολογείται πριν από το 1478 και **ίσως ήταν** εκκλησία. Αναφέρεται και στις αρχές του 16ου αιώνα.[26] Βρισκόταν στη νότια πλευρά του χώρου της ρωμαϊκής αγοράς, στη γωνία που σχημάτιζαν οι δρόμοι Sa'di Tekkesi (= Φιλίππου) και Eski Zindan (= Βαγλαμαλή). Η περιοχή του τον 15ου αιώνα ανήκε στη συνοικία Αχειροποιήτου.[27] Ο ιδρυτής του τεμένους είναι άγνωστος».[28]

Με βάση τις παραπάνω πληροφορίες, θα μπορούσε κανείς αβίαστα να ταυτίσει το μικρό μουσουλμανικό τέμενος του Haci Hasan με τον ευρισκόμενο «άνωθεν της στοάς θείον ναόν, τον εις όνομα τιμωμένου του μεγάλου αποστόλου Παύλου» του εγγράφου των αλυκαρίων. Αν όμως η πληροφορία του R. Pococke είναι ακριβής, τότε η ταύτιση των δύο λατρευτικών χώρων, του χριστιανικού και του μουσουλμανικού, φαντάζει αδύνατη. Διότι, σύμφωνα πάντα με τον Β. Δημητριάδη, τόσο η συνοικία Haci Hasan όσο και το ομώνυμο τέμενος

23 Ε. Διονυσιάτης-Στ. Κυριακίδης, *ό.π.*, σ. 367.
24 Ε. Διονυσιάτης-Στ. Κυριακίδης, *ό.π.*, σ. 368.
25 Αρ. Παπάζογλου, *Las Incantadas. Η ακριβής θέση του μνημείου στο συγκρότημα της Αρχαίας Αγοράς της Θεσσαλονίκης*, εκδ. Σ. Ποιμενίδη, Θεσσαλονίκη 1997.
26 Ο Ε. Χεκίμογλου στο άρθρο του «Συμπληρωματικά στοιχεία για τη χρονολόγηση του " κανουναμέ της Θεσσαλονίκης ", *Θεσσαλονικέων Πόλις* 12 (Δεκέμβριος 2003), σσ. 175-177, χρονολογεί με απόλυτα πειστικό τρόπο στα τέλη του 15ου αιώνα τον «κανουναμέ» που ο καθηγητής Β. Δημητριάδης είχε χρονολογήσει στα 1525 (Β. Δημητριάδης, «Ο Κανουναμέ και οι χριστιανοί κάτοικοι της Θεσσαλονίκης γύρω στα 1525», *Μακεδονικά*, τ. 19 (1979), σσ. 328-395).
27 Παραπάνω αποδείξαμε ότι ανήκε στην συνοικία της Καταφυγής.
28 Β. Δημητριάδης, *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας 1430-1912* εκδ. Ε.Μ.Σ., Θεσσαλονίκη 1983 *ό.π.*, σ. 345.

Τα αγάλματα των «Μαγεμένων». (Incantadas). Χαλκογραφία. Συλλογή Ιωάννη Τανιμανίδη.

διατηρήθηκαν μέχρι το τέλος της Τουρκοκρατίας. Συγκεκριμένα, το τέμενος αναφέρεται ανέπαφο τόσο στην καταγραφή των τζαμιών και τεμενών που έγινε το 1835[29], όσο και σε εκείνη του 1906. Επίσης, δεν συμπεριλαμβάνεται στον πίνακα των αποτεφρωθέντων τεμενών και ιδρυμάτων που υπέβαλε τον Δεκέμβριο του 1918 ο μουφτής Θεσσαλονίκης στη Γενική Διοίκηση.[30] Επομένως, τα ερείπια που είδε ο R. Pococke κάτω από την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου δεν θα μπορούσαν να ανήκουν στο τέμενος του Haci Hasan.

Θα πίστευε κανείς ότι στο σημείο αυτό φτάσαμε σε αδιέξοδο. Θα έπρεπε ή να εγκαταλείψουμε την προσπάθεια αναζήτησης του μνημείου ή να αναζητήσουμε στον χώρο πάνω από την κιονοστοιχία των «Μαγεμένων» τα ερείπια κάποιου μνημείου που θα ανταποκρινόταν στην περιγραφή του R. Pococke, ή τέλος να προβούμε στον επανέλεγχο της πιστότητας των πηγών. Αφορμή για την τελευταία σκέψη μας έδωσε η δήλωση του καθηγητή Σ. Κυριακίδη ότι ματαίως αναζήτησε το βιβλίο του R. Pococke και ότι στηρίχθηκε στην πληροφορία του T. Tafel ο οποίος, ως γνωστόν, έγραψε το περί Θεσσαλονίκης βιβλίο του χωρίς να έχει επισκεφθεί την πόλη.

Το απόσπασμα του T. Tafel στο οποίο στηρίχθηκε ο Σ. Κυριακίδης γράφει: «Ecclesiam quondam, quae infra Demetriacam sita sin, Pocockius affert I. c.p. 215 3q. nominee ejus non addito. Dirutam Britannus dicit, Paulunque apostolum e fama Graecorum ibi docuisse Potius de synagoga Judaeorum perquam antigua cogitandum erit, coll. D. Luca in Actis Apost. 17, 1.17.[31] Δηλαδή: «ο Pococke αναφέρει κάποια εκκλησία, η οποία βρίσκεται μέσα στον Άγιο Δημήτριο, το όνομα της οποίας δεν είναι εύκολο να αποδοθεί. Ο Βρετανός υποστηρίζει ότι είναι ερειπωμένη και σύμφωνα με την φήμη των Ελλήνων, εκεί κατήχησε ο Απόστολος Παύλος. Ο Πότιος σκέφτηκε ότι υπήρξε αρχαία συναγωγή των Ιουδαίων. Coll. D. Λουκάς «Πράξις των Αποστόλων, 17, 1.17».

Για την πιστότητα επίσης του εγγράφου των αλυκαρίων, καθώς και του αποσπάσματος της «Υποτύπωσης» δεν υπήρχε καμία αμφιβολία. Έμενε μόνο να ελεγχθεί η πιστότητα της μετάφρασης του κειμένου του R. Pococke.

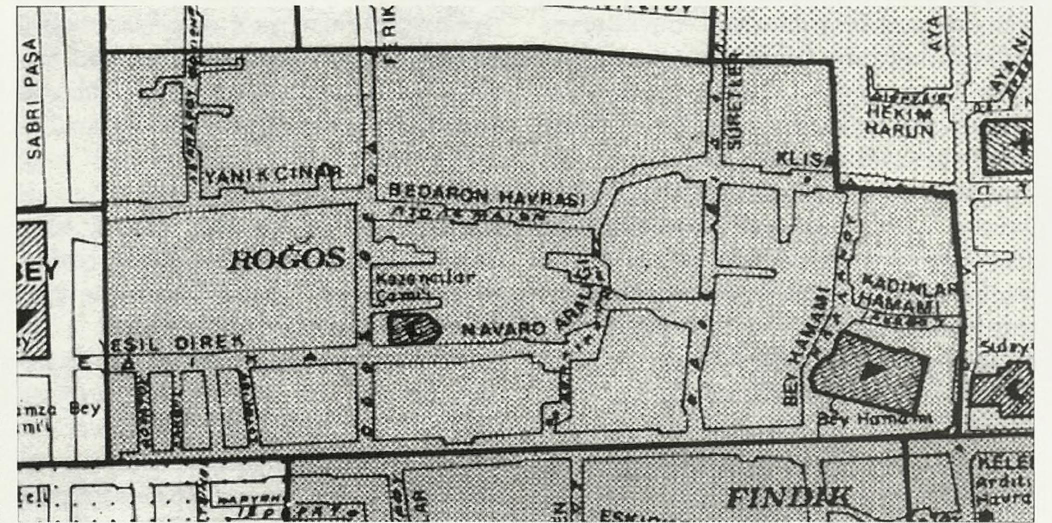
Κατά ευτυχή συγκυρία, η Σαπφώ Ταμπάκη στο έργο της που εκδόθηκε το 1998[32], δημοσίευσε αποσπάσματα από τις τέσσερις σελίδες που ο Pococke αφιέρωσε στη Θεσσαλονίκη. Μεταξύ αυτών συμπεριλαμβάνεται και το επίμαχο απόσπασμα που ενδιαφέρει την έρευνά μας. Ο Άγγλος περιηγητής περιγράφοντας τον ναό του Αγίου Δημητρίου καταλήγει: «the whole church is cased in within with marble; **There is a church under it which is shut up, and no one can enter; it is said that St. Paul preached in it**».[33] Δηλαδή: «ολόκληρη η εκκλησία (του Αγίου Δημητρίου) είναι επενδεδυμένη με μάρμαρα· **υπάρχει μια εκκλησία κάτω από αυτήν, η οποία είναι κλειστή και κανένας δεν μπορεί να μπει. Έχει λεχθεί ότι ο Άγιος Παύλος κατήχησε (δίδαξε) σ' αυτή»**.

29 Σώζεται ένα ιεροδικαστικό τεφτέρι. Βλ. Β. Δημητριάδης, *ό.π.*, σσ. 282-285.

30 Β. Δημητριάδης *ό.π.*, σσ. 473-474.

31 T. Tafel, *De Thessqlonika eiusque agro.Disertatio geographica*, Berolini 1839, σ.143.

32 Σαπφώ Ταμπάκη, *ό.π.*, στο Παράρτημα δελτίο 24.1.

Σχεδιάγραμμα της συνοικίας Roğos. Β. Δημητριάδης Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας.

Από τα παραπάνω φαίνεται ξεκάθαρα ότι ο καλός καθηγητής παραπλανήθηκε από τη λανθασμένη μετάφραση του T. Tafel και με τη σειρά του και άθελά του παραπλάνησε και μας, που αναζητούσαμε ερείπια εκκλησίας του Αποστόλου Παύλου την εποχή που ο R. Pococke επισκέφθηκε την πόλη μας.

Αυτό που μας έφερε σε αδιέξοδο ήταν ότι η λάθος μεταφρασμένη πληροφορία του R. Pococke από τον T. Tafel ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα! Το 1740 που ο Pococke βρισκόταν στη Θεσσαλονίκη, υπήρχαν πράγματι τα ερείπια δύο μουσουλμανικών τεμενών ανάμεσα στον ναό του Αγίου Δημητρίου και την κιονοστοιχία των «Μαγεμένων». Ήταν τα ερείπια του τεμένους του Abdül-Malik.

Σύμφωνα με τον Β. Δημητριάδη, το τέμενος Abdül-Malik «βρισκόταν στην εβραϊκή συνοικία Roğos, **κοντά στην αψίδα που ήταν γνωστή ως τα «Είδωλα»** (Suretler), λίγο πιο δυτικά από τα λουτρά «Παράδεισος» και απέναντι σχεδόν από την εκκλησία του Αγίου Νικολάου. Υπήρχε πριν από τις αρχές του 16ου αιώνα και αποτελούσε συνοικιακό τέμενος. Η συνοικία αναφέρεται ως το 1721. **Το 1835 όμως, ούτε η γειτονιά του υπήρχε, ούτε το ίδιο**. Όπως σημειώνεται στο τεφτέρι καταγραφής των τζαμιών της χρονιάς εκείνης, **το τέμενος ήταν ερειπωμένο και το οικόπεδό του έμενε άδειο»**.[34] Σύμφωνα με τον ίδιο μελετητή, «κοντά στο τέμενος Abdül-Malik βρισκόταν ακόμη ένα ανώνυμο τουρκικό τέμενος, που όμως κι αυτό είχε καταστραφεί. Μόνο οι διαστάσεις του οικοπέδου του δίνονται στο τεφτέρι καταγραφής του 1835».[35]

Αυτή η περιγραφή μας ανάγκαζε να δεχθούμε ότι σε απόσταση μερικών δεκάδων μέτρων μεταξύ τους υπήρχαν τουλάχιστον τρεις μικροί ναοί, αν όχι και ένας τέταρτος[36], φαινόμενο πολύ σπάνιο και ίσως μοναδικό. Το γεγονός αυτό μας ενέσπειρε αμφιβολίες για την πιστότητα των πηγών και επέβαλλε την ανάγκη επανεξέτασής τους.

Από τη στιγμή που βεβαιωθήκαμε ότι ο R. Pococke δεν μιλούσε για ερείπια μεταξύ του ναού του Αγίου Δημητρίου και των «Μαγεμένων», αποκλείσαμε το Abdül-Malik και το κοντινό του ανώνυμο τέμενος και έτσι επανερχόμαστε στο μικρό τέμενος του Haci Hasan. Αυτό πράγματι βρισκόταν «άνωθεν» της κιονοστοιχίας των «Μαγεμένων» και σχετικά κοντά στον ναό της

33 Σαπφώ Ταμπάκη, *ό.π.*,.

34 Β. Δημητριάδης, *ό.π.*, σσ. 345-346

35 Β. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 350.

36 α) Το τέμενος του Abdüllah Kadi που πήρέ τη θέση της Παναγίας της Καμαριώτισσας.
β) Το τέμενος του Haci Hasan που κατά τον Β. Δημητριάδη ήταν πριν εκκλησία.
γ) Το τέμενος του Abdül Mahlik που υποτίθεται ότι πήρε τη θέση του ναΐσκου του Αποστόλου Παύλου.
δ) Το ανώνυμο τέμενος κοντά σ'εκείνο του Abdül Malik.

Αχειροποιήτου, αφού η μεταξύ τους απόσταση δεν υπερβαίνει τις δύο-τρεις εκατοντάδες μέτρα. Εδώ θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος ότι είναι απορίας άξιο πώς ο αρχιεπίσκοπος Συμεών δεν αναφέρει τη γειτνίαση με τον πράγματι «συγκείμενο» ναό του Αγίου Νικολάου, παρά αναφέρεται στην Αχειροποίητο. Η παράλειψη της αναφοράς στον Άγιο Νικόλαο δικαιολογείται από το γεγονός ότι ο ναός αυτός στις αρχές του 15ου αιώνα φαίνεται ότι είχε εγκαταλειφθεί. Σε μια σημείωση Ευαγγελίου της Θεσσαλονίκης αναφέρεται ότι τα βιβλία της εκκλησίας του Μεγάλου Νικολάου που καταγράφονται αναλυτικά, παραδόθηκαν το 1406 για φύλαξη, ίσως για λόγους φθοράς του ναού, στον παπά Μιχαήλ Γλαβά.[37] Έτσι, οι ενορίτες της περιοχής, για να μπορέσουν να εκκλησιάζονται, έκτισαν «διά συνδρομής και εράνου» τον μικρό ναό του Αποστόλου Παύλου, στο σημείο «ἔνθα ὁ λίθος, ἐν ᾧ ἔτυψαν αὐτόν»,

Ο λίθος κατά πάσα πιθανότητα υπήρχε από παλιά στην περιοχή όπου κτίσθηκε ο ναΐσκος και σύμφωνα με την παράδοση των χριστιανών της Θεσσαλονίκης επάνω του δέθηκε ο Παύλος και βασανίσθηκε διά ραβδισμών, κατά τη διάρκεια της πρώτης επίσκεψής του στην πόλη. Εδώ υπάρχει μια σύγχυση. Η φήμη ενός γεγονότος που διαδραματίστηκε στους Φιλίππους αναφέρει ότι συνέβη στη Θεσσαλονίκη. Στους Φιλίππους είχε συλληφθεί και μαστιγωθεί δημόσια ο Παύλος και, όταν αποκαλύφθηκε ότι ήταν Ρωμαίος πολίτης, αφέθηκε ελεύθερος και κατέφυγε μαζί με τους συντρόφους του στη Θεσσαλονίκη, όπου το κήρυγμά του προκάλεσε τη δυσαρέσκεια των Φαρισαϊκών κύκλων της πόλης, που ξεσήκωσαν τους ζηλωτές εβραίους και «τῶν ἀγοραίων τινάς ἄνδρας πονηρούς καί ὀχλοποιήσαντες ἐθορύβουν την πόλιν».[38] Ο Παύλος αναγκάσθηκε να φύγει εσπευσμένα και να καταφύγει μαζί με τον Σίλα στη Βέροια, όπου όμως τον ακολούθησαν καταδιώκοντάς τον οι φανατικοί Θεσσαλονικείς Εβραίοι.

Ωστόσο, η φήμη της μαστίγωσης πέρασε στην παράδοση των Θεσσαλονικέων. Ο αναφερόμενος λίθος «ἐν ᾧ ἔτυψαν αὐτόν» πρέπει να ήταν μαρμάρινη πλάκα ή πεσσός που υπήρχε στον περίβολο του Πραιτωρίου, όπου οι Ρωμαίοι έδεναν τους καταδικασμένους στην ποινή του ραβδισμού και τους μαστίγωναν. Ίσως για κάποιο μαρμάρινο ογκόλιθο από τα υπολείμματα της κατεστραμμένης αρχαίας αγοράς αναπτύχθηκε η παράδοση ότι αποτελούσε τον «λίθον» του Πραιτωρίου, όπου «τανυθείς» ο Παύλος μαστιγώθηκε.

Στον λίθο υπήρχε η ανάγλυφη εικόνα του Αποστόλου και λαξευμένο ένα επίγραμμα, το κείμενο του οποίου σώζεται στον Κώδικα της Βιέννης Theol. Gr. 218, του 16ου αιώνα.

Το επίγραμμα έλεγε:

Ἐν τῷδε Παῦλος τανυθείς πρίν τῷ λίθῳ, ἤνεγκε ῥάβδων ἀφορήτους αἰκίας· ξεσθείς δέ τανῦν μορφοτύπων γλυφίδι τας προσκυνήσεις λαμβάνει καί τά γέρα».[39]

Το επίγραμμα σε κάπως ελεύθερη μετάφραση:

«Παλαιά σ' αυτόν τον λίθο τεντωμένος στο έπακρο ο Παύλος υπέφερε σωματικές κακώσεις από ραβδισμούς· Σήμερα η λαξευμένη με καλέμι μορφή του γίνεται αντικείμενο προσκυνήσεων και βραβείων (ταμμάτων)».

Πιστεύω ότι η μορφή του Παύλου και το επίγραμμα λαξεύθηκαν επί του λίθου την εποχή που κτίσθηκε ο ναΐσκος και ενδεχομένως εντοιχίσθηκε σ' αυτόν. Αποτελούσε αντικείμενο λατρείας των χριστιανών, όπως οι σημερινές εικόνες, «λαμβάνων τάς προσκυνήσεις καί τά γέρα», κατά το επίγραμμα. Δεν αποκλείεται, πριν από την ενσωμάτωσή του στον ναΐσκο, να βρισκόταν στα ερείπια κάποιας κοντινής συναγωγής η οποία εγκαταλείφθηκε από τους εβραίους, είτε γιατί σε αυτή δίδαξε ο αιρετικός της θρησκείας τους Παύλος, είτε κατά το διάστημα της πρώτης άλωσης και των αλλεπάλληλων πολιορκιών της πόλης από τους Τούρκους.[40]

Ίσως γι' αυτή τη συναγωγή που βρισκόταν κοντά στην αγορά να είχε αναπτυχθεί η παράδοση της διδασκαλίας του Παύλου που αναφέρουν ο R. Pococke και ο E.D. Clarke, για την Κρύπτη του Αγίου Δημητρίου, ενώ ο H. Holland προσθέτει ότι αυτή η ίδια η Κρύπτη είχε κτισθεί στη θέση συναγωγής. Αλλά και ο T. Tafel, στον οποίο στηρίχθηκε ο Σ. Κυριακίδης, υποθέτει την ύπαρξη συναγωγής στηριζόμενος στις «Πράξεις των Αποστόλων» του Ευαγγελιστή Λουκά.[41] Ο Σ. Κυριακίδης όμως είναι τελείως αντίθετος με αυτή την εκδοχή, ισχυριζόμενος ότι δεν μπορεί να υπήρχε συναγωγή «η οποία προ πολλών αιώνων θα είχε εξαφανισθεί».[42]

37 Π. Παπαγεωργίου, «Περί χειρογράφου Ευαγγελίου Θεσσαλονίκης» BZ VI (1897), σσ.538-546. Επίσης Ε. Μαρκή-Αγγέλκου, «Ανασκαφή Αγίου Νικολάου Τρανού», *Μακεδονικά*, 19 (1979), σ. 292.

38 «Πράξεις των Αποστόλων».

39 Ι. Φουντούλης, *ό.π.*, σ. 176.

40 Κ. Μέρτριος, *Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας*, εκδ. Ε.Μ.Σ., Θεσσαλονίκη 1947, σ.59γ.

81. Στο 14ο αίτημα της πρώτης τριμελούς πρεσβείας των Θεσσαλονικέων στην ενετική Γερουσία τον Ιούνιο του 1425, διαβάζουμε ότι «Οι Ιουδαίοι ζητούν την χάριν, επειδή συνήθιζον να πληρώνουν υπέρπυρα χίλια κατ' έτος, την εποχή που ήσαν πολυάριθμοι, αλλά τώρα που έμειναν πολλοί ολίγοι και ούτοι είναι πτωχοί... αναλόγως των δυνάμεών των να πληρώνουν» σ. 59. Τα ίδια περίπου αναφέρονται και στο 22ο αίτημα της δεύτερης τετραμελούς πρεσβείας, τον Ιούλιο του 1429.

41 T. Tafel, *ό.π.*,σ. 143.

42 Ε. Διονυσιάτης-Στ. Κυριακίδης, *ό.π.*, σ. 368.

Και όμως, ο Β. Δημητριάδης μας πληροφορεί ότι «άγνωστης επωνυμίας συναγωγή υπήρχε το 1906 στην τουρκική συνοικία Abdüllah Kadi, στο δρόμο Kargir (Καστριτσίου) πολύ κοντά στη συνοικία Roğos».[43] Η οδός Καστριτσίου στις αρχές του 20ού αιώνα, σύμφωνα με τον χάρτη των συνοικιών του Β. Δημητριάδη, ανήκε μεν στη συνοικία Abdüllah Kadi, βρισκόταν όμως κάτω ακριβώς από το τέμενος Haci Hasan! Ίσως η ύπαρξη αυτής της ενδεχομένως ανακαινισθείσης συναγωγής κατά τη διάρκεια της μαζικής έλευσης των εβραίων στη Θεσσαλονίκη τον 15ο και 16ο αιώνα, μαζί με την ύπαρξη του λίθου, να διατηρούσε τη φήμη της διδασκαλίας του Παύλου στην περιοχή πάνω και κοντά στις «Μαγεμένες».

Σύμφωνα με τις «Πράξεις των Αποστόλων», ο άγιος προερχόμενος από τους Φιλίππους και την Αμφίπολη, έφθασε περί το 50 μ.Χ. στη Θεσσαλονίκη «όπου ἦν συναγωγή τῶν Ἰουδαίων. Κατά δέ τό εἰωθός τῷ Παύλῳ, εἰσῆλθεν πρός αὐτούς καί επί Σάββατα τρία διελέξετο αὐτούς ἀπό τῶν γραφῶν...»[44] Κατά τον Α. Ναρ η συναγωγή όπου δίδαξε ο Παύλος, η αρχαιότερη της Θεσσαλονίκης, ονομαζόταν «Ετς Αχάϊμ» (Δέντρο της Ζωής).[45] Σύμφωνα πάντα με τον ίδιο, «η συναγωγή *Ετς Αχάϊμ*, που καταστράφηκε και ανοικοδομήθηκε πολλές φορές και διατηρήθηκε στον ίδιο χώρο μέχρι την πυρκαγιά του 1917, βρισκόταν πλάι στο παραθαλάσσιο τείχος κοντά στο λιμάνι».[46]

Αλλά αυτή η τοποθέτηση μας απομακρύνει από τον χώρο της στοάς των «Μαγεμένων», όπου σύμφωνα με το έγγραφο των αλυκαρίων ήταν χτισμένος ο ναΐσκος του Αποστόλου Παύλου, όπως και από την Αχειροποίητο, στην οποία ήταν «συγκείμενος» ο ναός. Θα πρέπει λοιπόν να υποθέσουμε ή ότι η «Ετς Αχάϊμ» κάποια εποχή, μετά τη διδασκαλία του Παύλου, μεταφέρθηκε στη θέση που κατείχε μέχρι το 1917, κοντά στο παραθαλάσσιο τείχος, ή ότι η συναγωγή στην οποία δίδαξε ο Παύλος δεν είναι η *Ετς Αχάϊμ*, αλλά κάποια άλλη, ίσως η *Ετς Αχάϊμ* βε *Ετς Αδάατ*».[47]

Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η συγχώνευση των δύο συναγωγών επήλθε μετά το 313, όταν από τον Μ. Κωνσταντίνο δημοσιεύθηκε το διάταγμα για την ανεξιθρησκεία. Πολλοί όμως από τους βυζαντινούς αυτοκράτορες με πρώτο τον Μ. Κωνσταντίνο (306-337) και τον Θεοδόσιο Β' τον Μικρό (527-565), στην προσπάθειά τους να εκχριστιανίσουν τους αλλόθρησκους υπηκόους τους, εξέδωσαν αντιεβραϊκούς νόμους και φέρθηκαν εχθρικά στους εβραίους της επικράτειάς τους. Μπορεί ακόμη η συγχώνευση να επήλθε αργότερα, όταν ο Ηράκλειος (610-642) απαγόρευσε τις θρησκευτικές τελετές και οι Βασίλειος Α' (867-886) και Λέων ο Σοφός διέταξαν τους εβραίους να βαπτιστούν ή να εγκαταλείψουν την πόλη.[48]

Πάντως οι εβραίοι της ρωμαϊκής και βυζαντινής Θεσσαλονίκης, όσοι και αν ήταν, κατοικούσαν όχι μόνο στην περιοχή του λιμανιού όπου ανθούσε το εμπόριο, αλλά και στην πάνω από την Εγνατία περιοχή και γύρω από την Αγορά, όπου πραγματοποιούνταν οι οικονομικές συναλλαγές και όπου χτυπούσε η καρδιά της πόλης. Η παρουσία τους σε αυτή την περιοχή βεβαιώνεται με την εύρεση από τον Στρατή Πελεκίδη «μιας στήλης κοντά στην εκκλησία της Παναγίας Χαλκέων με μια δίγλωσση επιγραφή παλαιοχριστιανικής εποχής, που από την ανάγνωση και ερμηνεία της εύκολα προκύπτει το συμπέρασμα ότι εντός του ως άνω χώρου πρέπει να υπήρχε κάποια προσευχή ή συναγωγή Ιουδαϊκή ή ειδικότερα Σαμαρειτική, κτισμένη πιθανώς προ των αρχών του ε' και εντός του δ' αιώνος υπό του γνωστού εκ Νεαπόλεως σοφιστού ή ρητοροδιδασκάλου Σιρικίου».[49]

Επίσης, «η γειτονία της παλαιάς πυρικαύστου Εβραΐδος», που αναφέρεται σε δωρητήριο έγγραφο των αρχών του 15ου αιώνα[50] και καταλάμβανε τμήμα της βυζαντινής συνοικίας του Ομφαλού, πιστοποιεί την παρουσία των εβραίων στον χώρο πάνω από την Εγνατία και γύρω από το διοικητικό και εμπορικό κέντρο της πόλης, την Αγορά. Ποιος λοιπόν θα μπορούσε να αποκλείσει την υπόθεση ότι η συναγωγή στην οποία δίδαξε ο Απόστολος Παύλος (η Ετς Αδάατ;) θα μπορούσε να βρισκόταν κοντά στην Αγορά, στον χώρο όπου κατά την παράδοση υπήρχε ο λίθος «ἐν ᾧ ἔτυψαν αὐτόν»;

Η διδασκαλία του Παύλου επί τρία Σάββατα στη Συναγωγή, όπως και οι συγκεντρώσεις για τη μύηση των πιστών που γίνονταν στο σπίτι του ελληνικής καταγωγής Ιάσονα, είναι γεγονότα αναμφισβήτητα. Ποιος όμως μπορεί να ισχυριστεί ότι οι δραστηριότητές του στη Θεσσαλονίκη πε-

43 Β. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 368

44 «Πράξεις των Αποστόλων».

45 Αλμπέρτος Ναρ, «Ναοί στο σχήμα του Ουρανού», *Χρονικά*, (1984), σ. 46.

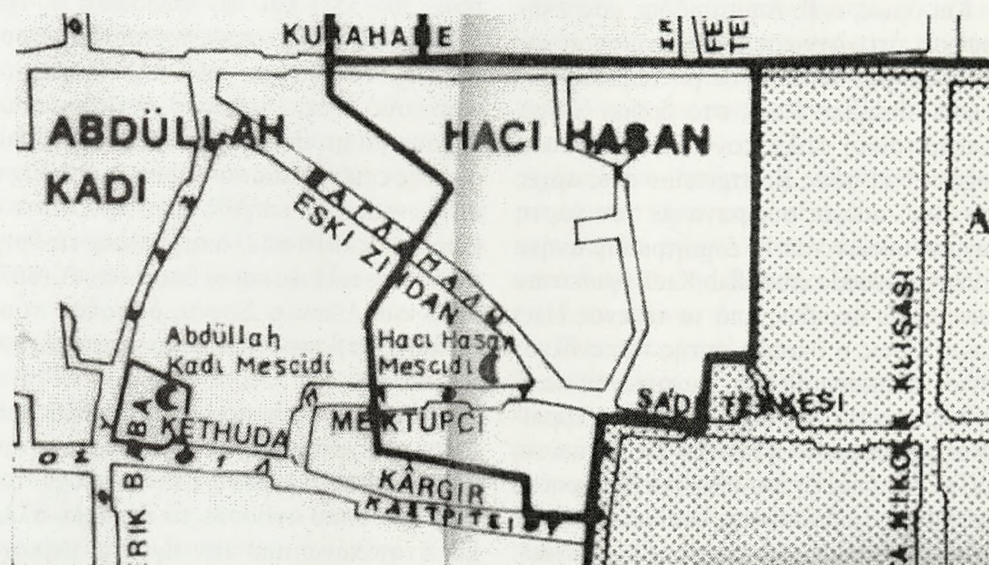
46 Αλμπέρτος Ναρ, *ό.π.*, σ. 47.

47 Αλμπέρτος Ναρ, *ό.π.*, σσ. 46-47.

48 Αλμπέρτος Ναρ, μετάφραση από την Εγκυκλοπαίδεια *Judaica*, τ.14, σ. 699 v.c.

49 Στρατή Πελεκίδη, «Περί μιας στήλης», Πεπραγμένα Θ' Διεθνούς Βυζαντινολογικού Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 12-19/4/1953, εκδ. Ε.Μ.Σ., Αθήνα 1955, τόμος Α', σ. 408 και πίναξ 84.

50 Γ. Θεοχαρίδης, «Άγνωστα τοπογραφικά της Θεσσαλονίκης. Έξ {Ανεκδότου εγγράφου της εν Αγίω Όρει μονής Διονυσίου», *Μακεδονικά*, 5 (1961-1963), σ.4.

ριορίστηκαν μόνο σε αυτά; Ποιος μπορεί να αποκλείσει την παρουσία του στην Αγορά, όπου συγκεντρώνονταν οι Θεσσαλονικείς όχι μόνο για να επιλύσουν προβλήματα που αφορούσαν την καθημερινότητά τους αλλά και «για να συζητήσουν, να ανταλλάξουν απόψεις, να ακούσουν ρήτορες ή φιλοσόφους να αγορεύουν, να μάθουν ειδήσεις ή απλά να περάσουν ευχάριστα την ώρα τους»;[51] Ποιος θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι ο ρωμαίος πολίτης Παύλος δεν θα εκμεταλλευόταν την ευκαιρία να συνδιαλεγεί και να προπαγανδίσει τις ιδέες του σε ένα κοινό «πολυπολιτισμικό», όπως θα λέγαμε σήμερα, σαν εκείνο της Θεσσαλονίκης του 1ου μ.Χ. αιώνα; Και ποιος ακόμη θα απέτρεπε τον φλογερό οραματιστή να διδάξει σε αυτή την ειδωλολατρική πόλη με την έντονη θρησκευτικότητα, όπου «ανθούσε η λατρεία τόσο ορισμένων θεοτήτων της αρχαίας ελληνικής θρησκείας, όσο και άλλων θεοτήτων, ιδίως αιγυπτιακής προέλευσης, που ο ελληνιστικός συγκρητισμός επέτρεψε τη διάδοση και επέκτασή τους στη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία;[52] Ποιος θα εμπόδιζε τον ακούραστο κήρυκα της χριστιανικής διδασκαλίας να αγωνιστεί για τη διάδοση των «καλών νέων» και την αποδοχή και εδραίωση του μηνύματος της σωτηρίας σε όλα τα έθνη;

Πιστεύω ότι η παρουσία του Παύλου στην Αγορά της πόλης ήταν πολύ πιο έντονη και πολύ πιο αποτελεσματική από την παρουσία του στον περιορισμένο χώρο της εβραϊκής συναγωγής. Άλλωστε, το κήρυγμά του δεν περιοριζόταν μόνο στους Εβραίους. Ο Λουκάς αναφέρει ότι ένα πλήθος Θεσσαλονικέων εθνικών, μεταξύ των οποίων υπήρχαν και πολλές κυρίες της υψηλής κοινωνίας, αλλά και άνθρωποι του μόχθου, ακόμη και δούλοι, δέχτηκε το κήρυγμα του Παύλου όπως ο διψασμένος στρατοκόπος το νερό της δροσερής πηγής. Δεν μπορούμε λοιπόν να αποκλείσουμε ότι η παράδοση της παρουσίας του στην περιοχή είχε ως αφετηρία τη διδασκαλία του στον χώρο της αρχαίας Αγοράς.

Επανερχόμενοι στον μικρό νεόδμητο ναό του Αποστόλου Παύλου μπορούμε να πούμε ότι πιθανότατα μετατράπηκε σε μουσουλμανικό τέμενος από κάποιον αξιωματούχο του Μουράτ, όταν αυτός, σύμφωνα με τον Ι. Αναγνώστη, επέστρεψε στη Θεσσαλονίκη τρία χρόνια μετά την άλωση και αποφάσισε «... να πάρουν όλα τα μοναστήρια και τους ναούς... και τα δώρισε στους δικούς του που είχαν και αξιώματα».[53]

Ο Haci Hasan, όπως αποκαλύπτει το όνομά του, ήταν ένας ζηλωτής πιστός του Μωάμεθ που είχε προσκυνήσει στους ιερούς τόπους του Ισλάμ και γι' αυτό πήρε και το προσωνύμιο Ηαcι (Χατζής). Κατά πάσα πιθανότητα ανήκε στους μεσαίους αξιωματούχους του Μουράτ και επέλεξε να μετατρέψει σε μουσουλμανικό τέμενος ένα μικρό ναό της Θεσσαλονίκης. Έτσι μπορούμε να υποθέσουμε με μεγάλη προσέγγιση στην αλήθεια ότι ο μικρός ναός του Αποστόλου Παύλου ανήκει στους πρώτους χριστιανικούς λατρευτικούς χώρους που μετατράπηκαν σε μουσουλμανικά τεμένη, όπως υποθέτει και ο καθηγητής Β. Δημητριάδης.

51 Π. Αδάμ-Βελένη, *Θεσσαλονίκη, Νεράϊδα, Βασίλισσα, Γοργόνα*, εκδ. Ζήτρος-9,58 F.M., Θεσσαλονίκη 2001, σ. 128-129.
52 Ι. Καραβιδόπουλος, «Αποστόλου Παύλου Α΄ και Β΄ προς Θεσσαλονικείς επιστολές: οι απαρχές της χριστιανικής Γραμματείας», Β΄Επιστημονικό Συμπόσιο Χριστιανική Θεσσαλονίκη, εκδ. Κ.Ι.Θ., Θεσσαλονίκη 1990, σ. 49.
53 Γ. Τσάρας, *Η τελευταία άλωση της Θεσσαλονίκης (1430)*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 65 και 66.

Ωστόσο, υπάρχει και η άποψη ότι ο ναΐσκος του Αποστόλου Παύλου βρισκόταν πίσω από τη σημερινή εκκλησία του Αγίου Αθανασίου. Σύμφωνα με πληροφορίες τις οποίες δεν στάθηκε δυνατόν να ελέγξω, συζήτηση για το θέμα έγινε σε ένα, από τα συμπόσια για τη βυζαντινή Θεσσαλονίκη, ενδεχομένως σε εκείνο για την Παλαιολόγεια Εποχή. Ανάλογη εισήγηση δεν υπήρξε στο συμπόσιο, αλλά στη συζήτηση που πραγματοποιήθηκε στο τέλος των εισηγήσεων μιας ενότητας έγινε και η παραπάνω τοποθέτηση.

Επειδή ακριβώς δεν γνωρίζω τί διημείφθη μεταξύ των συζητητών, υποθέτω ότι η τοποθέτηση του ναΐσκου πίσω από τον ναό του Αγίου Αθανασίου υπαγορεύθηκε από τη φράση «τῷ συγκειμένῳ τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου τῆς Ἀχειροποιήτου» του αποσπάσματος της «Υποτύπωσης» σε συνδυασμό με το απόσπασμα του εγγράφου των αλυκαρίων που λέει «πρός τόν ἐν τῇ μεγάλῃ λεωφόρῳ ὁρωμένην στοάν...». Ενδεχομένως την στοά αυτή να την ταύτισαν με τη στοά που αποκαλύφθηκε το 1949, κατά τις εκχωματώσεις που έγιναν σε μεγάλη έκταση γύρω από τη βασιλική της Αχειροποιήτου. Σύμφωνα με τον Στ. Πελεκανίδη, «ανατολικώς και όπισθεν ακριβώς της κόγχης του Ιερού (της Αχειροποιήτου) ήλθον εις φως συνεχόμενα μικρά τετράγωνα ως επί το πολύ διαμερίσματα, τα οποία ευρίσκοντο εν επαφή σχεδόν προς **υψηλήν και πλατείαν στοάν,** ήτις εν αρχή κατευθυνομένη εξ ανατολών προς δυσμάς εκάμπτετο αποτόμως εις ορθήν γωνίαν προς Νότον και εσυνεχίζετο και πέραν του σημερινού αναλημματικού περιβόλου... μέχρι την Εγνατίαν οδόν».[54]

Αν οι αλυκάριοι αναφέρονταν στην στοά που ο Σ. Πελεκανίδης έβλεπε τη στοά της Καταφυγής, τότε ο ναΐσκος του Αποστόλου Παύλου που βρισκόταν «άνωθέν» της θα έπρεπε να βρίσκεται βορείως της Αχειροποιήτου και όχι ανατολικά και σε έδαφος επίπεδο πίσω από τον Άγιο Αθανάσιο. Αλλά βορείως της Αχειροποιήτου, πάντα κατά τον Σ. Πελεκανίδη, «απεκαλύφθησαν τα θεμέλια και το δάπεδο ισογείου **μεγάλου και πολυτελούς οικοδομήματος,** αγνώστου εισέτι προορισμού».[55]

Ανακεφαλαιώνοντας τα όσα μέχρι τώρα εκθέσαμε:

1. Ο ναός του Αποστόλου Παύλου ήταν μικρός και νεόδμητος το 1415.
2. Βρισκόταν κοντά στην Αχειροποίητο, σύμφωνα με το απόσπασμα της «Υποτύπωσης», αλλά και πάνω από την κιονοστοιχία των «Μαγεμένων», κατά το έγγραφο των αλυκαρίων.
3. Στην περιοχή όπου κτίστηκε υπήρχε ο «λίθος», όπου κατά την παράδοση βασανίσθηκε ο Παύλος.
4. Η ανάμνηση της διδασκαλίας του Παύλου στην περιοχή διατηρήθηκε ανά τους αιώνες και οι Θεσσαλονικείς χριστιανοί διέδιδαν τη φήμη αυτή στους ξένους περιηγητές.
5. Η παράδοση δημιουργήθηκε είτε από την ύπαρξη συναγωγής στην περιοχή, είτε από την ανάμνηση της διδασκαλίας του Παύλου στην Αγορά της πόλης, είτε και από τα δύο μαζί.
6. Στην περιοχή υπήρχε επί 500 περίπου χρόνια, από την άλωση του 1430 μέχρι την πυρκαγιά του 1917, ένα μικρό μουσουλμανικό τέμενος που κατά πάσα πιθανότητα ήταν πριν εκκλησία.
7. Ίσως ο Haci Hasan, ένας από τους μεσαίους αξιωματούχους του Μουράτ, μετέτρεψε τον νεόδμητο ναΐσκο σε τέμενος της θρησκείας του και του έδωσε το όνομά του.
8. Η ταύτιση του χριστιανικού ναΐσκου με το μικρό μουσουλμανικό τέμενος βασίσθηκε στο απόσπασμα της «Υποτύπωσης» και στο έγγραφο της Μονής Διονυσίου, σε συνάρτηση με την παράδοση που έφερε τον Απόστολο να δίδαξε και να βασανίστηκε στο μέρος εκείνο.

Αυτά όλα όμως αποτελούν ενδείξεις και όχι αποδείξεις. Μακάρι να έλθει στο φως κάποιο νέο στοιχείο που να επιβεβαιώνει ή να αναιρεί αυτή την υπόθεση. Μέχρι να συμβεί αυτό, εγώ πιστεύω ότι το μικρό μουσουλμανικό τέμενος του Haci Hasan ήταν ο ναΐσκος του Αποστόλου των Εθνών Παύλου.

54 Στ. Πελεκανίδης, «Παρατηρήσεις τινές εις Συμεών Θεσσαλονίκης "Διάταξις ατριβής της εορτής του Αγίου Δημητρίου", *Μακεδονικά*, 4 (1955-1960), σ. 412.
55 Στ. Πελεκανίδης, *ό.π.*, σ. 412.

ΝΕΟ ΔΗΜΑΡΧΙΑΚΟ ΜΕΓΑΡΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Μετά 100 χρόνια ελεύθερου βίου η Θεσσαλονίκη απέκτησε επιτέλους μία αξιοπρεπή στέγη για τη Δημοτική της Αρχή. Το νέο δημαρχιακό μέγαρο λοιπόν, μετά από πολλές περιπέτειες και αναβολές, είναι ήδη πραγματικότητα που σηματοδοτεί μία καινούργια εποχή για την τοπική αυτοδιοίκηση στη Θεσσαλονίκη. Δεδομένου όμως ότι η αρχιτεκτονική του νέου κτηρίου έχει διχάσει τους Θεσσαλονικείς, αφού κάποιοι το απορρίπτουν με το επιχείρημα ότι δεν αποτελεί κτήριο – σύμβολο, όπως θα έπρεπε, ενώ κάποιοι άλλοι απλώς επικροτούν και μόνο την ύπαρξη της νέας στέγης για τον Δήμο Θεσσαλονίκης χωρίς να υπεισέρχονται στο θέμα της αισθητικής του, θεωρήσαμε σκόπιμο να απευθυνθούμε σε δύο καθηγητές της αρχιτεκτονικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης για να μας εκφράσουν τις δικές τους απόψεις. Δημοσιεύουμε λοιπόν στη συνέχεια δύο κείμενα των κκ. Νίκου Καλογήρου και Τάσου Κωτσιόπουλου, για να βοηθήσουμε στη γενικότερη συζήτηση για το νέο δημαρχιακό μέγαρο. Σε κάθε περίπτωση επικροτούμε την χωρίς προκαταλήψεις και κυρίως καλόπιστη και τεκμηριωμένη κριτική. Αλλά, όπως και να έχει το πράγμα, θα πρέπει να εξοικειωθούμε όλοι οι Θεσσαλονικείς με τη νέα στέγη του Δημαρχείου και να ευχηθούμε την ταχύτερη δυνατή έναρξη λειτουργίας του, αφού, όπως είναι γνωστό, για διαδικαστικούς λόγους δεν ξεκίνησε μέχρι στιγμής η μεταστέγαση των δημοτικών υπηρεσιών στο νέο κτήριο.

του **Α.Μ. Κωτσιόπουλου**
Αρχιτέκτονα, καθηγητή Α.Π.Θ.

Σκέψεις για το κτίριο του νέου δημαρχείου της Θεσσαλονίκης

Το μεγαλύτερο μέρος της συζήτησης για το νέο Δημαρχείο της Θεσσαλονίκης τα τελευταία 30 χρόνια αφιερώθηκε στο επιτυχές ή μη της χωροθέτησής του, με κύριο επιχείρημα των επικριτών ότι προστίθεται κτιριακή μάζα, μειώνοντας την ποσότητα πρασίνου στην ευρύτερη περιοχή. Υπάρχει επίσης πάντοτε ανοικτό το ερώτημα αν το Δημαρχείο θα μπορούσε να είχε χωροθετηθεί σε άλλα σημεία του αστικού ιστού της Θεσσαλονίκης, με πλεονεκτικότερα ίσως λειτουργικά χαρακτηριστικά και με αμεσότερη σύνδεση με τον ιστορικό πυρήνα της πόλης.

Υπάρχουν βεβαίως και θετικά στοιχεία αυτής της χωροθέτησης. Θετικό είναι το γεγονός ότι η θέση αυτή βρίσκεται στο κέντρο βάρους του ευρύτερου πολεοδομικού συγκροτήματος, ενώ θετική είναι επίσης η γειτνίαση του Δημαρχείου με σημαντικά πολιτιστικού χαρακτήρα κτίρια, δεδομένου ότι η περιοχή αυτή, σε συνδυασμό με τον χώρο του Γ΄ Σώματος Στρατού και της Δ.Ε.Θ., μετατρέπεται σταδιακά σε πολιτιστικό πυρήνα του ευρύτερου μητροπολιτικού συγκροτήματος της Θεσσαλονίκης, με την παρουσία όλων των σημαντικών μουσείων, της πλειονότητας των θεατρικών χώρων της πόλης, των πανεπιστημίων αλλά και άλλων σημείων επιτέλεσης σημαντικών λειτουργιών.

Νομίζω ότι η από διάφορες πλευρές κριτική απέναντι στο νέο κτίριο του Δημαρχείου Θεσσαλονίκης – έργο του αρχιτεκτονικού γραφείου των Δ. και Τ. Μπίρη – έχει δύο κύρια γνωρίσματα. Το πρώτο γνώρισμα είναι ότι «χρέωσε» στο κτίριο, έστω και εμμέσως, τα θεωρούμενα ως αρνητικά της χωροθέτησής του στον συγκεκριμένο χώρο, κυρίως θεωρώντας εκ προοιμίου ως προβληματική τη σχέση του με το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού και προεξοφλώντας μιαν έντονη επιβάρυνση των ανοικτών χώρων της περιοχής. Το δεύτερο είναι ότι διετύπωσε πρώιμα και με έντονο τρόπο συμπεράσματα για την αστική συμπεριφορά και την αρχιτεκτονική αξία του, πριν το κτίριο κατασκευαστεί, πριν τα παραπάνω «ανιχνευθούν» σε κάποια φάση ολοκλήρωσης που θα αναδείκνυε τις ποιότητές του και πριν αυτό δοκιμαστεί στη χρήση.

Φωτογραφίες ΑΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Το πρώτο ζήτημα – της χωροθέτησης – δεν έχει νόημα πλέον να μας απασχολεί με την έννοια του ανοικτού προβλήματος. Πρέπει αντιθέτως να μας απασχολήσει στον περαιτέρω σχεδιασμό της πόλης, ως ένα νέο ισχυρό δεδομένο που ενισχύει τον χαρακτήρα μιας κομβικής περιοχής της Θεσσαλονίκης, την οποία αξιοποιούμε σήμερα πολύ λιγότερο από όσο θα έπρεπε.

Σε ό,τι αφορά στην αστική συμπεριφορά και την αρχιτεκτονική του κτιρίου, το ζήτημα είναι πιο ενδιαφέρον. Πρέπει κατ' αρχήν να θυμηθούμε ότι ο σχετικός αρχιτεκτονικός διαγωνισμός ολοκληρώθηκε πριν από 25 περίπου χρόνια. Προφανώς, παρά τον κατακλυσμό των διεθνώς συμβαινόντων, δεν μπορώ να περιγράψω τι θα είχαν προτείνει οι διαγωνιζόμενοι αν είχε γίνει σήμερα ο διαγωνισμός. Νομίζω όμως ότι τα χαρακτηριστικά της αστικής συμπεριφοράς, αλλά και οι αρχιτεκτονικές επιλογές του συγκεκριμένου κτιρίου έχουν μιαν ενδιαφέρουσα διαχρονικότητα. Σε ό,τι αφορά στην αστική του συμπεριφορά, νομίζω ότι είναι επιτυχής η επιλογή της δημιουργίας ενός ανοικτού κτιρίου και ενός εσωτερικού αύλειου χώρου, ο οποίος λειτουργεί ως πλατεία του Δημαρχείου και οριοθετείται από τις επί μέρους κτιριακές μάζες, ενώ είναι επαρκώς ανοικτός προς την κύρια διαδρομή που συνδέει τους γειτονικούς χώρους πρασίνου, διερχόμενη μέσα από το συγκρότημα. Ο αύλειος αυτός χώρος δεν οριοθετείται αυστηρά, αποτελεί όμως ένα πεδίο ανάδειξης της πολυγωνικής γεωμετρίας, που με σχετική έκπληξη διαπιστώνει ο επισκέπτης ότι αναπτύσσει το κτίριο στο εσωτερικό της πλατείας αυτής, σε αντίθεση με τα ορθογωνικά εξωτερικά όριά του. Το εύπλαστο του χώρου αυτού μας υπενθυμίζει εξάλλου ότι ένα κτίριο μέσα από τη χρήση του «οικοδομεί» τη σχέση του με τον περιβάλλοντα ιστό, μερικές φορές με τρόπους που δεν είναι εύκολο να τους προβλέψουμε και ενίοτε τους υποτιμούμε.

Κατά τη γνώμη μου, μιαν ευπρόσδεκτη έκπληξη αποτελεί η σχέση του κτιρίου με τον πλέον απαιτητικό του γείτονα, το κτίριο δηλαδή του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού, έργο του Κ. Κρόκου. Στον περιπατητή, η απόσταση των 40 μέτρων φαίνεται επαρκής και η συνύπαρξη των δύο κτιρίων δεν δημιουργεί προβλήματα. Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι η σχέση αυτή γίνεται δυσκολότερη όσο απομακρυνόμαστε, όταν δηλαδή το κτίριο του Δημαρχείου μετατρέπεται σε φόντο του Μουσείου, κυρίως εξαιτίας της μη απόκρυψης – προς το παρόν ελπίζω – των πάσης φύσεως ηλεκτρομηχανολογικών εγκαταστάσεων στο δώμα του Δημαρχείου.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το «ύφος» του κτιρίου, η σχέση δηλαδή της γεωμετρίας και των υλικών του, είναι αναγνωρίσιμο και πολλοί σπεύδουν να το εντάξουν σε ένα ανθεκτικό στο χρόνο ιδιόλεκτο των αρχιτεκτόνων που το μελέτησαν. Ωστόσο, η ύπαρξη ή μη ενός τέτοιου ιδιολέκτου έχει μικρότερη σημασία από τον τρόπο με τον οποίο η σχέση της γεωμετρίας και των υλικών πραγματοποιείται στο συγκεκριμένο κτίριο. Επί αυτού πρέπει να σημειώσουμε – εκτός από την σχεδόν απροσδόκητη γεωμετρία των κτιριακών μαζών που στρέφονται προς την κεντρική αυλή – τις τοπικές υπομνήσεις αυτής της γεωμετρίας στις άλλες πλευρές του κτιρίου και την ενδιαφέρουσα σχέση των βασικών υλικών, δηλαδή του εμφανούς σκυροδέματος, της πετρώδους επένδυσης, του εγχρώμου επιχρίσματος, των μεταλλικών περσίδων και εσχαρών και των υαλοστασίων. Η σχέση αυτή των υλικών πάντως είναι ευτυχέστερη στον αύλειο χώρο και στην προς το Μουσείο όψη από ό,τι στις όψεις προς το ιστορικό κέντρο και τη θάλασσα.

Αξιομνημόνευτη τέλος είναι η ποιότητα των μεγάλων δημοσίων εσωτερικών χώρων του κτιρίου: η αναμενόμενη για το χαρακτήρα του κτιρίου αλλά και ευχάριστα αποδεκτή ένταση της τρίτης διάστασης στον χώρο της κεντρικής εισόδου, όπως επίσης και η ορθολογική οργάνωση των ανοιγμάτων, των επενδύσεων και του φωτισμού στις αίθουσες πολλαπλών χρήσεων και του Δημοτικού Συμβουλίου.

Το κτίριο ευτύχησε να κατασκευαστεί με τρόπο που δείχνει ότι υπήρξε καθημερινή φροντίδα των μελετητών, των επιβλεπόντων και της εποπτεύουσας Υπηρεσίας. Το αποτέλεσμα είναι ασυνήθως υψηλού επιπέδου για δημόσιο κτίριο στην Ελλάδα. Η ελπίδα όλων μας είναι να αντέξει στο χρόνο και το κτίριο να ενταχθεί στην καθημερινή ζωή της πόλης, διατηρώντας τις ποιοτητές του και απορροφώντας τις όποιες δυσκολίες. Ευκαιρίες για σχολιασμό θα υπάρξουν ασφαλώς και αργότερα, όταν η ενσωμάτωση στην καθημερινότητα εμπλουτίσει την εμπειρία μας και μας παράσχει και την απαραίτητη χρονική απόσταση για μιαν επόμενη, πιο κατασταλαγμένη κριτική στάση.

του **Νίκου Καλογήρου**
Αρχιτέκτονα, καθηγητή Α.Π.Θ.

Το νέο δημαρχείο της Θεσσαλονίκης και η σχέση του με την πόλη

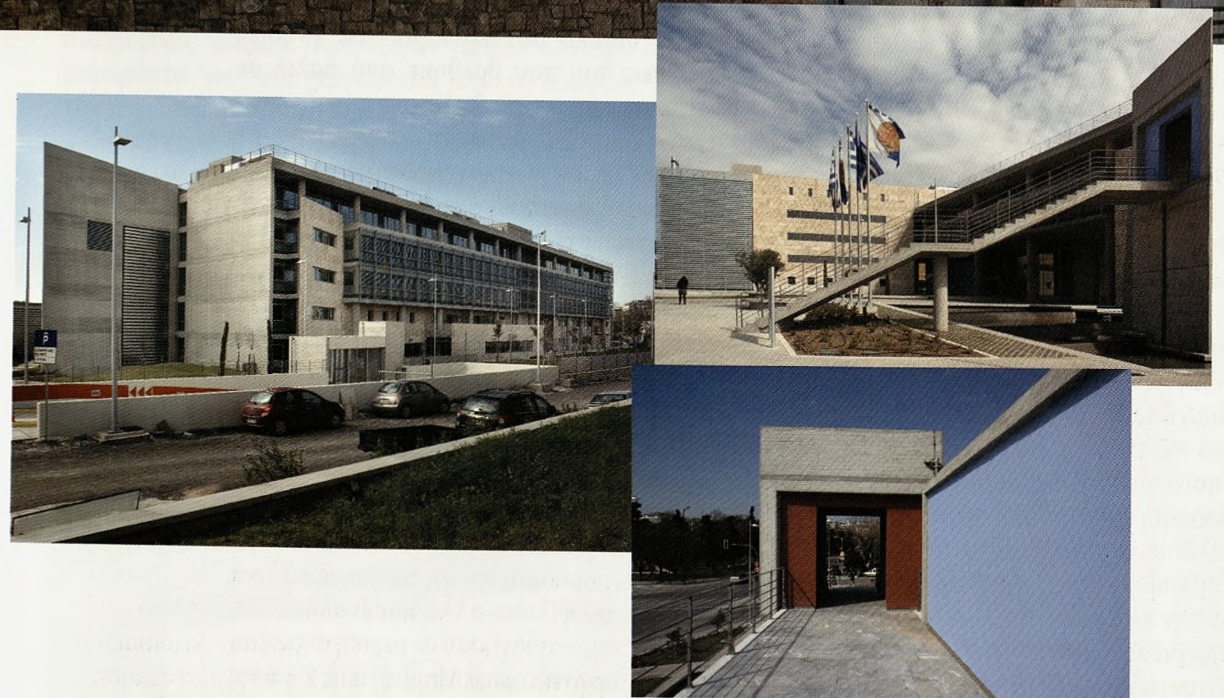
Μια κριτική προσέγγιση

Η ολοκλήρωση του Δημαρχείου Θεσσαλονίκης 23 χρόνια από την αρχική αρχιτεκτονική μελέτη επιτρέπει μια πρώτη συνολική αποτίμηση. Η χωροθέτησή του σε κρίσιμο σημείο φυγής των ανοικτών χώρων του "ανατολικού ρήγματος" αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της νεοελληνικής εμμονής ανέγερσης σημαντικών κτιρίων χωρίς ευρύτερο αστικό σχεδιασμό. Ίσως το 1987 δεν είχε υπολογισθεί κι ούτε είχε γίνει αντικείμενο συνειδητοποίησης η επιβάρυνση από το συγκρότημα (15.300 ορατών τ.μ. και 39.960 υπογείων τ.μ. με πάρκινγκ 850 θέσεων) στο περιβάλλον διακεκριμένων έργων δημόσιας αρχιτεκτονικής, όπως το Αρχαιολογικό Μουσείο του αρχιτέκτονα Π. Καραντινού, το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού του Κ. Κρόκου και βέβαια το Στρατηγείο του Β. Ποζέλι, όλα σημαντικά σημεία αναφοράς με αρμονική κλίμακα και ένταξη στο αστικό τοπίο. Στα χρόνια που μεσολάβησαν η συνειδητοποίηση της περιβαλλοντικής κρίσης οδήγησε πολλούς φορείς, ανάμεσά τους και τον ίδιο τον Δήμο, να αντιπροτείνουν την επανάχρηση ιστορικών κτιρίων για τη στέγαση του Δημαρχείου. Υπαρκτές, αλλά όχι αξεπέραστες δυσκολίες, επανέφεραν ετεροχρονισμένα την πρόταση, σε μία περίοδο που όλοι αναγνωρίζουν την ανάγκη ανοικτών χώρων πρασίνου στην περιοχή με αποκέντρωση της Έκθεσης και του Γ΄ Σ.Σ.

Αναπόφευκτα, όταν ξεκίνησε η υλοποίηση, το κτίριο ως έργο δημόσιας αρχιτεκτονικής δέχθηκε αρνητικές κριτικές για την ανέγερσή του σε «ακατάλληλη» θέση, χωρίς «διάλογο» με το περιβάλλον. Πολλά σχόλια επικεντρώθηκαν στη σχέση με τα ηπιότερα γειτονικά μουσεία Βυζαντινού Πολιτισμού και το Αρχαιολογικό που υποβαθμίζονται από την παρουσία του Δημαρχείου, κάτι αναπόφευκτο και όχι αποκλειστικά αποτέλεσμα των χειρισμών των αρχιτεκτόνων. Παρ' όλ' αυτά, η πραγματοποίηση τής ανέγερσής του σηματοδοτεί για την πόλη μια ιστορική στιγμή: αποκτά το δικό της Δημαρχιακό

Φωτογραφίες ΑΡΙΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Μέγαρο, 24 χρόνια μετά την προκήρυξη του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού, έναν σχεδόν αιώνα από την απελευθέρωση της πόλης και 140 χρόνια από την ίδρυση του Δήμου Θεσσαλονίκης. Αποτελεί πλέον την μόνιμη στέγη δημοτικών υπηρεσιών, έπειτα από μια περιπετειώδη πορεία φιλοξενίας σε διάφορα κτίρια της πόλης από το 1869, οπότε και ιδρύθηκε ο Δήμος Θεσσαλονίκης.

Στον διαγωνισμό διακρίθηκε μια ομάδα που περιελάμβανε μερικούς από τους αξιολογότερους Έλληνες αρχιτέκτονες, τους καθηγητές Τάσο και Δημήτρη Μπίρη, μαζί με μια ομάδα νεότερων αρχιτεκτόνων (Ν. Δημόπουλος, Ρ. Σαΐτη, Γ. Σταθακόπουλος, Ν. Χριστοδουλέα). Η αρχική λύση υιοθέτησε το διαχρονικό λεξιλόγιο του μοντερνισμού με ανάδειξη του εμφανούς δομικού σκελετού συνδυάζοντάς το με ορισμένα καινοτόμα, στο πνεύμα της εποχής, "μεταμοντέρνα" στοιχεία, τα οποία δυστυχώς περιορίστηκαν στην περισσότερο συντηρητική τελική τροποποίηση της μελέτης, η οποία σε αντιστάθμισμα μείωσε το ήδη επιβαρυμένο πρόγραμμα κατα 3.500 τ.μ. με την αφαίρεση ενός ορόφου.

Σήμερα αυτή η εμμονή στην εικονογραφία ενός συντηρητικού, κατά την άποψή μου, "μοντερνισμού" φαίνεται ίσως ξεπερασμένη, αν και αποφεύγει ορισμένους κινδύνους της τρέχουσας επιπόλαιης αρχιτεκτονικής lifestyle. Όπως χαρακτηριστικά υπογραμμίζει ο υπεύθυνος της ομάδας μελέτης Τ. Μπίρης, "η έντεχνη αρχιτεκτονική ασκεί νομοτελειακά μίαν ειδική μορφή εξουσίας και στο πλαίσιο αυτό το δημαρχείο θέλουμε να εκφράζει συμβολικά και μίαν ένταση που προκύπτει από το δομικό μοντερνισμό στις γνήσιες εκφάνσεις του που βρέθηκε από παλιά σε αντίθεση με τις "πλειοψηφίες" των καταναλωτικών δυτικών κοινωνιών, σε αντίθεση με έναν εικονογραφικό ελληνικό τοπικισμό με αφετηρία τον Δημήτρη Πικιώνη" (συνέντευξη στον Σ. Μαυροειδή , *Αυγή* 1-11-2009). Είναι ωστόσο γεγονός ότι η λόγια επεξεργασία δεν αναιρεί τα εγγενή προβλήματα ανέγερσης ενός επιβλητικού κτιρίου σε ακατάλληλη θέση χωρίς διάλογο με τον τόπο, κάτι που ορισμένες εναλλακτικές προτάσεις στον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό είχαν αποπειραθεί να αντιμετωπίσουν. Η προσπάθεια ικανοποίησης ενδεχόμενων επιθυμιών του εργοδότη υιοθετώντας επικαλύψεις με πολυτελείς μαρμαροεπενδύσεις και μεταλλικά στοιχεία – ως φίλτρα, αλλά και εναλλακτική «διακόσμηση» – οδήγησαν σε μερική αναίρεση της ασυμβίβαστης μπρουταλιστικής στάσης που χαρακτηρίζει τα καλύτερα έργα του Τ. Μπίρη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι περσίδες από γαλβανισμένο μέταλλο, σταθερές και κινητές, που ακολουθούν την ίδια διάταξη, άσχετα με τον προσανατολισμό και την αποτελεσματικότητα της σκίασης που προσφέρουν. Αυτοί οι χειρισμοί προκάλεσαν, παρά τις δηλωμένες προθέσεις των αρχιτεκτόνων, μίαν αναπάντεχη σύγκλιση με τον εικονογραφικό τοπικισμό μέσα από την οπτική ενός ετεροχρονισμένου τοπικού μοντερνισμού. Η χρήση ποικίλων υλικών, χρωμάτων και μορφών αποκαλύπτει μια ιδιόμορφη διάθεση αναφοράς στις αρχές μιας μοντέρνας αρχιτεκτονικής, που εκφράζονται εδώ οπωσδήποτε με διαφορετικό τρόπο από ότι στο Αρχαιολογικό Μουσείο του Πατρόκλου Καραντινού και το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού του Κ. Κρόκου.

Το οικόπεδο του Δημαρχείου της Θεσσαλονίκης καταλαμβάνει κρίσιμη θέση στην ακολουθία των ανοιχτών χώρων στις παρυφές του κέντρου της πόλης. Ο καθορισμός ενός χαμηλού συντελεστή δόμησης (1,00) παρείχε καταρχήν δυνατότητες για επαρκή ανάδειξη του συγκροτήματος και ικανοποιητική άρθρωση σε σχέση με το υφιστάμενο αστικό περιβάλλον. Η βασική επιλογή των μελετητών για μια σύνθεση όγκων-γραμμικών πτερύγων είχε ως στόχο, όπως οι ίδιοι υποστηρίζουν, μία "διαλεκτική σχέση τόσο μεταξύ τους, όσον και με τον περιβάλλοντα χώρο (γεωμορφολογία, κτίσματα) και τον υπαίθριο χώρο του ίδιου του οικοπέδου". Ωστόσο, συνολικά κυριαρχεί η πρώτη παράμετρος, με τους όγκους να αρθρώνονται μεταξύ τους οδηγώντας σε μια εσωστρεφή σύνθεση, ενώ αγνοήθηκαν σε μεγάλο βαθμό τα πολεοδομικά δεδομένα της περιοχής. Συγκεκριμένα, η διώροφη πτέρυγα μορφής Γ που οριοθετεί τη γωνία του οικοπέδου προς τη λεωφόρο Βασιλέως Γεωργίου και περιλαμβάνει την αίθουσα πολλαπλών χρήσεων και την αίθουσα δημοτικού συμβουλίου στον όροφο, αν και χαμηλή, ακολουθεί τις συμβατικές οικοδομικές γραμμές δημιουργώντας ένα αυστηρό όριο που αποκρύπτει για τους περιπατητές από τη λεωφόρο και από την παραλιακή περιοχή την "πλατεία" του Δημαρχείου. Στην άλλη πλευρά η συμβατική επιμήκης υψηλότερη πτέρυγα δημιουργεί ένα σκληρό όριο στην πλευρά του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού, προς το οποίο ουσιαστικά το συγκρότημα στρέφει τα νώτα, δημιουργώντας έναν αμήχανο κενό χώρο στη μεταξύ τους απόσταση. Μαζί με τη χαμηλότερη

πτέρυγα που διατρέχει διαγώνια την κεντρική περιοχή του οικοπέδου αγκαλιάζουν την κεντρική πολυώροφη είσοδο – υποδοχή, έναν χώρο με ιδιαίτερη ένταση, πολλαπλούς εσωτερικούς εξώστες, κλίμακες και τεθλασμένες ευθείες, που καταλήγει σε υαλόφρακτη επιστέγαση – πέργκολα από σκυρόδεμα. Αυτός αποτελεί τον πυρήνα της σύνθεσης και οδηγεί στις υπηρεσίες, αλλά κατά παράδοξο τρόπο όχι στην κεντρική αίθουσα συνεδριάσεων του δημοτικού συμβουλίου.

Η πολυδιάσπαση των όγκων έγινε, σύμφωνα με τους μελετητές, για να εξυπηρετεί τη διαβάθμιση των χώρων εργασίας και να ιεραρχεί τους πολλαπλούς υπαίθριους χώρους που διαιρούνται σε επί μέρους ενότητες. Ωστόσο, η μνημειακή είσοδος και ο ανοιχτός χώρος υποδοχής στρέφονται προς την οδό Γ΄Σπτεμβρίου και όχι προς τη θάλασσα, αγνοώντας τη φυσική φορά των αξόνων της περιοχής. Περισσότερο ενδιαφέρουσα είναι η αρχιτεκτονική διαμόρφωση της αντιδιαμετρικής διαγώνιας "εξόδου" με την εξπρεσιονιστική τριγωνική απόληξη προς το πάρκο του πεδίου του Άρεως, η οποία εντούτοις δεν μπορεί να αντιπαραβληθεί με την έλλειψη ανοίγματος προς τους ευρείς ανοιχτούς χώρους της παραλίας. Δυστυχώς, ο άξονας που οδηγεί από τη θάλασσα προς τα πραγματικά σημεία αναφοράς της περιοχής, το στρατηγείο του Ποζέλι και το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, έχει υποβιβαστεί σε οπίσθια βοηθητική προσπέλαση και σημείο εκτόνωσης των οχημάτων από τον υπόγειο χώρο στάθμευσης. Με αυτά τα δεδομένα αστικού σχεδιασμού προκύπτει ένα εσωστρεφές πολύπλοκο συγκρότημα το οποίο με τους συγκεκριμένους χειρισμούς ένταξης δείχνει ογκωδέστερο από το πραγματικό του μέγεθος, προκαλώντας συνειρμικά προσεκτικούς κριτές όπως ο Ανδρέας Γιακουμακάτος να το αποκαλούν χαρακτηριστικά ώς το "τείχος της Θεσσαλονίκης" (*Το Βήμα*, 24-2-2008).

Συμπεράσματα – προοπτικές

Η εικονική υιοθέτηση ενός εξπρεσιονιστικού μοντερνιστικού λεξιλογίου, με μερική ανάδειξη του εμφανούς δομικού σκελετού σε συνδυασμό με διακοσμητικές επενδύσεις – περσίδες και η οργάνωση των χρήσεων σε επιμέρους επιβλητικούς όγκους, οδήγησε στη δημιουργία ενός μνημειακού Δημαρχιακού Μεγάρου το οποίο ωστόσο δεν ακολουθεί ουσιαστικά τις καθαρές αρχές της μοντέρνας σύνθεσης, ούτε συνομιλεί δημιουργικά με τον τόπο. Η πρόθεση των μελετητών για ένα "δημόσιας χρήσης εσωτερικό πεζόδρομο που καθιστά το κτίριο οικείο τόπο ελεύθερης διέλευσης, επικοινωνίας και παραμονής" εμφανίζεται θετική. Ωστόσο, παραπέμπει σε ένα διαφορετικό πυκνοδομημένο αστικό περιβάλλον το οποίο πραγματικά θα απαιτούσε τη δημιουργία εσωτερικών περασμάτων και στοών. Εδώ, στην περιοχή του ανατολικού "ρήγματος", τα κτιριακά συγκροτήματα είναι πανταχόθεν ελεύθερα, με αποτέλεσμα να μειώνεται η ένταση-σημασία των εσωτερικών διαδρόμων, ενώ χάθηκε η ευκαιρία δημιουργίας μίας πλατείας Δημαρχείου. Αντίθετα, με τον κατακερματισμό των όγκων επιβαρύνεται μια περιοχή όπου, παρά την συνύπαρξη πολλών αξιόλογων έργων δημόσιας αρχιτεκτονικής, παρατηρείται πλέον μια ανεπάρκεια οργανωμένων ανοικτών δημόσιων χώρων.

Με δεδομένη την ολοκλήρωση ενός σημαντικού έργου δημόσιας αρχιτεκτονικής στην περιοχή, παρά τις εύλογες επιφυλάξεις που διατυπώθηκαν για τις επιλογές του αρχιτεκτονικού και αστικού σχεδιασμού του, εκείνο που πραγματικά απαιτείται σήμερα είναι να γίνουν ορισμένες διορθωτικές παρεμβάσεις στον ευρύτερο περιβάλλοντα χώρο, ώστε το Δημαρχείο να λειτουργήσει ως αστικός συντελεστής και ως χώρος που οι πολίτες "βιώνουν", πέρα από την αναγκαία προσέλευση για τις συναλλαγές με τις δημοτικές υπηρεσίες. Σ' αυτήν την κατεύθυνση η σύνδεση με το θαλάσσιο μέτωπο έχει πρωταρχική σημασία και είναι ως ένα βαθμό εφικτή, σε συνδυασμό με μία μελλοντική ριζική αναδιευθέτηση του συγκοινωνιακού κόμβου της Ηλεκτρικής Εταιρείας. Το έργο μπορεί να συνδεθεί με μία ολοκληρωμένη λειτουργική θαλάσσια παράκαμψη της πόλης δημιουργώντας μιαν ευρύτατη πραγματική πλατεία στην περιοχή. Εξίσου σημαντική κίνηση αστικού σχεδιασμού μπορεί να προκύψει από τον ανασχεδιασμό του πάρκου του πεδίου του Άρεως, σε συνδυασμό με την ανάδειξη του υποβαθμισμένου σήμερα κάθετου άξονα που συνδέει το Δημαρχείο με το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, το Στρατηγείο και την παραλία.

Παράλληλα, απαιτείται η εντατική χρήση των περισσότερο "δημόσιων" χώρων του δημαρχιακού συγκροτήματος, παρά τις δυσκολίες που προκύπτουν από την υπερσχεδιασμένη και "ολοκληρωμένη" αρχιτεκτονική τους διευθέτηση, η οποία δύσκολα επιδέχεται εφήμερες και άτυπες χρήσεις. Ωστόσο, η ενθάρρυνσή τους μπορεί να καταστήσει τον χώρο ζωντανό φιλοξενώντας κοινωνικές – πολιτιστικές εκδηλώσεις και καλλιτεχνικά δρώμενα που θα αξιοποιούν το εσωτερικό αίθριο, τις αίθουσες πολλαπλών χρήσεων και του δημοτικού συμβουλίου, αλλά και τον ευρύτατο χώρο υποδοχής του πολυώροφου φουαγιέ.

Αναφορές

Ν. Καλογήρου, *Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία στην μεταπολεμική Θεσσαλονίκη – μία κριτική επισκόπηση*, ΚΙΘ – Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 1992, σελ.86-90.

«Δημαρχείο Θεσσαλονίκης», *Αρχιτεκτονικά θέματα*, 23/1989, σελ. 176-183.

«Νέο Δημαρχείο Θεσσαλονίκης», *Αρχιτεκτονικά θέματα*, 27/1993, σελ. 100-101.

Δελτίο τύπου ΤΕΕ/ΤΚΜ/ΣΑΘ, *Ημερίδα για τη νέα Δημόσια Αρχιτεκτονική της Θεσσαλονίκης* , 17-03-2003.

«Το νέο Δημαρχείο Θεσσαλονίκης», *meta: 5η Έκθεση Αρχιτεκτονικού Έργου, ΣΑΘ*, 2005, σελ. 32-39.

Σ. Αποστολάκης, «Βλέπουν το δημαρχείο και χάνουν το μουσείο», *Κυριακάτικη*, 18-11-2007.

Ανδρέας Γιακουμακάτος , «Το τείχος της Θεσσαλονίκης», *Το Βήμα*, 24-02-2008.

Ν. Καλογήρου, «Ένα κτίριο από το 1987 σε λάθος σημείο της πόλης», *Καθημερινή*, 8-11-2008.

Γ. Μυρτσιώτη, «Νέο Δημαρχείο Θεσσαλονίκης, διαμαρτυρίες πριν ακόμη τελειώσει. Το υπό ανέγερση μέγαρο στην καρδιά της πόλης έχει ενοχλήσει με την θέση και τον όγκο του», *Καθημερινή* , 8-11-2008.

Γ. Μυρτσιώτη, «Ιστορική στιγμή για τη Θεσσαλονίκη. Το νέο δημαρχείο της πόλης είναι έτοιμο 20 χρόνια μετά την ολοκλήρωση της μελέτης του», *Καθημερινή* , 9-10-2009.

Τ. Κουμπής, «Αρχιτεκτονική: η κριτική της κριτικής», *Αυγή*, 18-10-2009.

Συνέντευξη του Τ. Μπίρη στον Σ. Μαυροειδή , *Αυγή*, 1-11-2009.

Τ. Μπίρης, «Δημαρχιακό μέγαρο Θεσσαλονίκης», *Κτίριο*, 1/2010, σ.64-82.

της **Λίνας Μυλωνάκη**
Δρ. Κινηματογραφικών Σπουδών Α.Π.Θ.

Το Φεστιβάλ μετά τα «50»

Τι αφήνει το 50ό Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης

όπως μαρτυρά η πλούσια ιστορία του, το Φεστιβάλ ήταν, είναι και θα παραμείνει ένας ανήσυχος θεσμός, που καλλιεργεί και αποδέχεται την πολυφωνία και τη διαφορετικότητα – αρκεί να θυμηθεί κανείς το αντιφεστιβάλ του 1977 του Παύλου Ζάννα, που έμεινε στη συνείδηση του κοινού ως το αυθεντικό φεστιβάλ της χρονιάς εκείνης

Η φετινή ομίχλη των Ελλήνων κινηματογραφιστών που «σκέπασε» την επέτειο των πενήντα χρόνων του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης αντιτάχθηκε εξαρχής στον επετειακό, πανηγυρικό χαρακτήρα της διοργάνωσης, διαμαρτυρόμενη για τις μεγάλες καθυστερήσεις στην ψήφιση νόμου για τον κινηματογράφο από την Πολιτεία. Μέσα από την κίνηση των Κινηματογραφιστών στην Ομίχλη ένας μεγάλος αριθμός σκηνοθετών, σεναριογράφων και παραγωγών εξέφρασε τις έντονες διαμαρτυρίες του για τα Κρατικά Κινηματογραφικά Βραβεία Ποιότητας, πραγματοποίησε «αντιφεστιβάλ» στην Αθήνα και απένειμε τα δικά του βραβεία, προχωρώντας στην ίδρυση της Ελληνικής Ακαδημίας Κινηματογράφου.

Ωστόσο, η απόσυρση των περισσότερων ελληνικών ταινιών από το Φεστιβάλ δεν ακύρωσε τη δημιουργική διάθεση όλων όσοι συμμετείχαν στη διοργάνωση, που εξελίχθηκε σε μια πραγματική γιορτή του κινηματογράφου. Εξάλλου, όπως μαρτυρά η πλούσια ιστορία του, το Φεστιβάλ ήταν, είναι και θα παραμείνει ένας ανήσυχος θεσμός, που καλλιεργεί και αποδέχεται την πολυφωνία και τη διαφορετικότητα –αρκεί να θυμηθεί κανείς το αντιφεστιβάλ του 1977 του Παύλου Ζάννα, που έμεινε στη συνείδηση του κοινού ως το αυθεντικό φεστιβάλ της χρονιάς εκείνης.

Παρά τις δυσκολίες και τα εμπόδια, το «50» ήταν μια ξεχωριστή διοργάνωση που έκλεισε επιτυχώς τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά. Το 50ό φεστιβάλ φιλοξένησε 153.506 θεατές και 1.537 προσκεκλημένους σε 465 προβολές, 11 εκθέσεις, 8 σεμινάρια (masterclass), 7 ανοιχτές συζητήσεις, ενώ η λήξη του επισφραγίστηκε με μια σημαντική διεθνή διάκριση: την κατάταξη των βραβείων του στα 16 πιο σημαντικά κινηματογραφικά βραβεία διεθνώς από το περιοδικό Screen International.

Συμπληρώνοντας μισόν αιώνα ζωής, το φεστιβάλ άφησε ένα αναγνωρίσιμο καλλιτεχνικό στίγμα. Το «50» φιλοξένησε διάσημες

Η κινηματογραφική κίνηση στο 50ό επετειακό φεστιβάλ δεν περιορίστηκε στις αίθουσες. Αντίθετα, το σινεμά βγήκε στους δρόμους της πόλης, εγκαινιάζοντας τη δράση "Street Cinema», που αποτελεί πλέον μέρος του καλλιτεχνικού προγράμματος και φιλοδοξεί να ενισχύσει τους δεσμούς του φεστιβάλ με τη Θεσσαλονίκη και τους ανθρώπους της.

Κινηματογράφος δρόμου με το έργο "Αποχαιρετισμοί στο λιμάνι"
Φωτογραφία: Motionteam

προσωπικότητες του παγκόσμιου σινεμά (Werner Herzog, Jeremy Thomas, Jim Giannopoulos, Goran Paskalievic, Alexandre Desplat, Eugenio Caballero), πρόβαλε 252 ταινίες από 45 χώρες, ανέδειξε σημαντικές δημιουργίες («Λίβανος» του Samuel Maoz, «Σταυροδρόμια ζωής» των Scandar Copti και Yaron Shani, «Μετάλλιο τιμής» του Calin Peter Netzer), βγήκε στους δρόμους της πόλης (δράσεις street cinema) και καλλιέργησε ένα γόνιμο πεδίο διαλόγου μέσα από το κεντρικό του ερώτημα «Γιατί κινηματογράφος τώρα;»

Το σινεμά στους δρόμους

Η κινηματογραφική κίνηση στο 50ό επετειακό φεστιβάλ δεν περιορίστηκε στις αίθουσες. Αντίθετα, το σινεμά βγήκε στους δρόμους της πόλης, εγκαινιάζοντας τη δράση "Street Cinema», που αποτελεί πλέον μέρος του καλλιτεχνικού προγράμματος και φιλοδοξεί να ενισχύσει τους δεσμούς του φεστιβάλ με τη Θεσσαλονίκη και τους ανθρώπους της. «*Θέλοντας να ξανασκεφτούμε τη σχέση του φεστιβάλ με την πόλη και του κινηματογράφου με την πραγματικότητα και το όνειρο, βάλαμε ως στόχο μας να επικοινωνήσουμε το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης με τρόπους πρωτότυπους που θα μετατρέψουν την ίδια την πόλη σε κινηματογράφο*», διευκρινίζει ο υπεύθυνος της δράσης Street Cinema, ο σκηνοθέτης Άγγελος Φραντζής. «*Στόχος μας ήταν να βγάλουμε τον κινηματογράφο στο δρόμο. Ο κινηματογράφος παντού. Το σινεμά να ξεπηδάει αναπάντεχα από την πραγματικότητα. Σαν μια ρωγμή εκεί που δεν την περιμένεις. Μέσα από ο,τιδήποτε, οποιαδήποτε στιγμή μέσα στην πόλη. Ακόμη και σε σημεία που το φεστιβάλ δύσκολα φτάνει*».

Με σημείο αναφοράς τη διάσημη φράση του σκηνοθέτη Jean Renoir ότι «*για να παραμείνει ο κινηματογράφος ζωντανός θα έπρεπε να επινοεί τα πάντα από την αρχή*», καλλιτεχνικές ομάδες απάντησαν στη δημόσια πρό(σ)κληση του 50ού Φεστιβάλ για κινηματογράφο δρόμου. Εικαστικοί, performers, μουσικοί, street artists και χορευτές εμπνεύστηκαν από τα φετινά γενέθλια, επιστράτευσαν τη φαντασία τους και δημιούργησαν έναν παράδοξο κινηματογραφικό χάρτη.

Στις δέκα μέρες διάρκειας του επετειακού φεστιβάλ, σχεδόν 30 διαφορετικές δράσεις street cinema κατέλαβαν δρόμους, πλατείες, ταράτσες πολυκατοικιών, καφέ, μέσα μαζικής μεταφοράς, δημιουργώντας έναν πρωτότυπο διάλογο του κινηματογράφου με τις άλλες τέχνες στο δημόσιο χώρο. Το street cinema προσγείωσε στους δρόμους της πόλης γνωστούς κινηματογραφικούς χαρακτήρες, ανάμεσά τους και τη θρυλική Μαίρη Πόππινς. Η αγαπημένη ηρωίδα του ομώνυμου μιούζικαλ εγκατέλειψε για λίγο το ομιχλώδες βρετανικό τοπίο προκειμένου να συναντηθεί με τους σινεφίλ της Θεσσαλονίκης.

Στιγμιότυπο από το 50ο Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης
Φωτογραφία: Motionteam

Στις τέσσερις γωνίες της κινηματογραφικής εκπαίδευσης

Τριάντα τρεις φοιτητές σχολών κινηματογράφου από τις τέσσερις γωνιές της Ευρώπης (Ελλάδα -Τμήμα Κινηματογράφου ΑΠΘ, Μ. Βρετανία- Bournemouth Screen Academy & Skillset, Ισπανία - Escuela Superior de Cine y Audiovisuales de Cataluna και Βουλγαρία - NAFTA) κάθισαν και φέτος στα θρανία του "Four Corners", της εκπαιδευτικής δράσης του προγράμματος Salonica Studio, που δίνει στους νέους μια πρώτη γεύση της κινηματογραφικής βιομηχανίας, συστήνοντάς τους με ειδικούς του χώρου από όλη την Ευρώπη.

Σύμφωνα με τη σύμβουλο εκπαιδευτικών προγραμμάτων και υπεύθυνη εκδόσεων του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης Αθηνά Καρτάλου, «Το φετινό Salonica Studio είχε ένα δυναμικό ξεκίνημα και επικεντρώθηκε σε ζητήματα παραγωγής και υλοποίησης των κινηματογραφικών σχεδίων των εκπαιδευομένων», δίνοντας έμφαση στην προώθηση και στη διανομή των παραγόμενων ταινιών στις αίθουσες.

Το μέλλον του σινεμά είναι ψηφιακό

«Αν ποτέ μπορέσω να διαμορφώσω την κινηματογραφική βιομηχανία του Χόλιγουντ, πράγμα για το οποίο πολύ αμφιβάλλω, τότε θα έρθω να σας πω τι πρέπει να γίνει και στην Ελλάδα! Είναι σημαντικό πάντως, να αναπτυχθούν υποδομές

Στιγμιότυπο από τη δράση της καλλιτεχνικής ομάδας "Sfina" με τίτλο "Εραστές" Φωτογραφία: Αρχείο ΦΚΘ

που θα επιτρέπουν ψηφιακές δυνατότητες αξιοποίησης». Τα λεγόμενα του Jim Giannopoulos, Ελληνοαμερικανού Προέδρου και διευθύνοντα συμβούλου της Fox Filmed Entertainment και υπεύθυνου για μερικές από τις πιο εμπορικές παραγωγές του αμερικανικού κινηματογράφου ("Slumdog Millionaire", "Juno", "Miss Sunshine"), ενισχύουν την επιμονή των νέων δημιουργών στο ψηφιακό σινεμά.

Ο σύγχρονος κινηματογράφος πειραματίζεται με νέα μέσα, χωρίς δεσμεύσεις και περιορισμούς.

Ο σύγχρονος κινηματογράφος πειραματίζεται με νέα μέσα, χωρίς δεσμεύσεις και περιορισμούς. Ο διακεκριμένος Βρετανός σκηνοθέτης Ken Loach συνηγορεί υπογραμμίζοντας ότι «αν αναζητούμε μια πλατιά αντιπροσώπευση δημιουργών, με ταινίες που να προέρχονται από διαφορετικές κουλτούρες και παραδόσεις, σημαίνει ότι θα πρέπει να αμφισβητήσουμε την κατοχή και τον έλεγχο του μέσου από τις κυρίαρχες εταιρείες παραγωγής. Κι αυτό είναι, πράγματι, ένα επαναστατικό αίτημα».

Το φετινό Digital Wave, το ψηφιακό διαγωνιστικό τμήμα του φεστιβάλ, έκλεισε την πρώτη τετραετία της ζωής του με πολλά ελπιδοφόρα δείγματα γραφής. Νέοι κινηματογραφιστές από όλη την Ελλάδα παρουσίασαν τις ψηφιακές δημιουργίες τους, οι οποίες υπόσχονται σύντομα να ξεπεράσουν τα σύνορα της εναλλακτικής πνευματικής παραγωγής της χώρας και να ενσωματωθούν επί ίσοις όροις στην εγχώρια κινηματογραφία.

Στο 50ό Φεστιβάλ Κινηματογράφου εγκαινιάστηκε για πρώτη φορά και το νέο ψηφιακό μαγκαζίνο της διοργάνωσης ή αλλιώς FFTV (Film Festival TV). Το FFTV μετέδωσε οπτικό υλικό μέσω οθονών plasma στους χώρους του φεστιβάλ και σε κομβικούς δημόσιους χώρους της πόλης, καθώς και σε επιλεγμένα ξενοδοχεία που φιλοξενούσαν προσκεκλημένους

Η καλλιτεχνική ομάδα "Art Minds" στη δράση κινηματογράφου δρόμου με τίτλο "Long Goodbye 2" στο Λιμάνι.
Φωτογραφία: Τσουφλίδης

Φοιτητές κινηματογράφου από διάφορες σχολές της Ευρώπης παρακολουθούν εργαστήρι του Salonica Studio.
Φωτογραφία: Τσουφλίδης

Το 50ό Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης άφησε πίσω του ένα διαχρονικό ερώτημα: «Why cinema now?». «Γιατί κινηματογράφος τώρα;». Οι απαντήσεις είναι ένα ανοιχτό σενάριο που συμπληρώνεται καθημερινά. Η ουσία του κοινή για όλους.

του Φεστιβάλ μέσω του κυκλώματος τηλεόρασης που διαθέτουν. Η λογική του FFTV ακολούθησε αυτήν του περιοδικού του Φεστιβάλ, του «Πρώτου Πλάνου», και λειτούργησε ως τηλεοπτική εφημερίδα για δύο χρήσεις. Από τη μια πλευρά, το FFTV παρουσίασε αποσπάσματα από τη διοργάνωση στις δημόσιες οθόνες και από την άλλη εμπλούτισε την ιστοσελίδα του Φεστιβάλ με ζωντανά βίντεο που αναφέρονταν στο πρόγραμμα, τις παράλληλες εκδηλώσεις, τις ταινίες της ημέρας, στιγμιότυπα από τα 50 χρόνια του θεσμού κ.τ.λ. Ξεχωριστή θέση είχε η ζώνη "Why cinema now?», που παρουσίασε βίντεο με τις απαντήσεις των καλεσμένων του Φεστιβάλ στην ερώτηση «Γιατί κινηματογράφος τώρα;». Το FFTV μεταδιδόταν και ζωντανά από τον δικτυακό τόπο του φεστιβάλ (www.filmfestival.gr), ενώ παρείχε και το προσωποποιημένο πρόγραμμα προβολών «MyFestival». Στο δικτυακό τόπο του φεστιβάλ είναι διαθέσιμο πλέον το αρχείο του FFTV, τα βίντεο με τις απόψεις του κοινού για τις ταινίες και το φεστιβάλ, καθώς και trailers και αποσπάσματα από ταινίες. Παράλληλα, το site του φεστιβάλ παρουσίασε ένα δικό του πρόγραμμα με σχόλια του κοινού για τις ταινίες του προγράμματος μέσω δικτυακών καμερών (web cams).

Επιλεγμένο υλικό από το FFTV τροφοδότησε τηλεοπτικούς σταθμούς στην Ελλάδα και το εξωτερικό, ενώ εικόνες του FFTV μεταδόθηκαν και από το EURONEWS, μεταφέροντας το κλίμα του επετειακού Φεστιβάλ στο εξωτερικό.

Στιγμιότυπο από το 50ο Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης
Φωτογραφία: Motionteam

Έκπληξη και δημιουργία

Στο μεταίχμιο της ιστορίας του, στην εποχή της ώριμης ενηλικίωσης, σε μια στιγμή ανασκόπησης και απολογισμού, αλλά ταυτόχρονα σε μια πορεία εξωστρέφειας, το «50» ήρθε ένα βήμα πιο κοντά στην αναζήτηση της αυθεντικής συγκίνησης που προσφέρει ο κινηματογράφος -είτε με αναδρομές σε ένδοξες στιγμές του μέσου είτε με προδρομές σε όσα το μέλλον επιφυλάσσει.

Το 50ό Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης άφησε πίσω του ένα διαχρονικό ερώτημα: «Why cinema now?». «Γιατί κινηματογράφος τώρα;». Οι απαντήσεις είναι ένα ανοιχτό σενάριο που συμπληρώνεται καθημερινά. Η ουσία του κοινή για όλους. Συνοψίζει ο John Sayles: «*Η δύναμη του κινηματογράφου να εκπλήσσει ή να επηρεάζει τώρα είναι ισχυρότερη από ότι παλιότερα, η άμεση προσβασιμότητα έχει αυτήν την συνέπεια σε κάθε φαινόμενο, αλλά αν βρούμε τον τρόπο να το διαμορφώσουμε, να το κάνουμε να δουλέψει για μας, μπορεί να συνδέσει τους ανθρώπους, αντί να τους απομονώνει, τον καθένα χωριστά, μπροστά στο ηλεκτρονικό παιχνίδι του. Δεν είναι εύκολο, αλλά είναι εφικτό*». Cut. Τίτλοι τέλους.

Φωτογραφία ΠΑΡΙΣ ΠΕΤΡΙΔΗΣ

Ένα από τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά του μουσείου είναι πως τα αντικείμενα που εκτίθενται σ' αυτό είναι αποκομμένα από τον φυσικό τους χώρο, από το λειτουργικό και γεννεσιουργό τους πλαίσιο.

του **Μιχάλη Λαπιδάκη**
Αναπληρωτή Καθηγητή Σύνθεσης
Τμήμα Μουσικών Σπουδών Α.Π.Θ.

Παράδοση και Παγκοσμιοποίηση

Στο πραγματικό μουσείο των προσομοιώσεων

Στο παρόν άρθρο θα αναφερθώ στη θέση της παράδοσης στην παγκόσμια / παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα της εποχής μας. Φυσικά, λόγω της ιδιότητάς μου, θα μιλήσω από την οπτική γωνία του συνθέτη (και όχι του θεωρητικού) που ζη και εργάζεται στην Ελλάδα. Αυτό σημαίνει πως το άρθρο βασίζεται μεν σε ένα σαφές θεωρητικό υπόβαθρο, αποτυπώνει όμως τις σκέψεις ενός δημιουργού μπροστά στο απλό και απολύτως πρακτικό ερώτημα: τί πρέπει, τί μπορώ να κάνω ως Έλληνας δημιουργός στη σημερινή παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα;

Χρησιμοποιώ την έννοια του μουσείου[1] ως μεταφορά για την διαμορφωμένη πλέον παγκόσμια πολιτιστική τάξη πραγμάτων μέσα στην οποία ζούμε και μέσα στην οποία εγγράφεται και η έννοια της παράδοσης. Ιστορικά το μουσείο, όπως το γνωρίζουμε στην εποχή μας, είναι προϊόν του Διαφωτισμού· προϋποθέτει – και συνεπάγεται – την αντίληψη της έννοιας της τέχνης όπως αυτή διαμορφώθηκε σε γενικές γραμμές κατά τον 18ο και κυρίως τον 19ο αιώνα. Ένα από τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά του μουσείου είναι πως τα αντικείμενα που εκτίθενται σ' αυτό είναι αποκομμένα από τον φυσικό τους χώρο, από το λειτουργικό και γεννεσιουργό τους πλαίσιο.

Τα αντικείμενα που αρχικά περιλαμβάνονταν σε ένα μουσείο ήταν κατά κύριο λόγο έργα τέχνης της Δύσης. Στην συνέχεια προστέθηκαν αντικείμενα από διάφορες περιοχές του πλανήτη (συνέπεια του πρώτου σταδίου της παγκοσμιοποίησης: της αποικιοκρατίας) τα οποία δεν αποτελούσαν καν έργα τέχνης στα πλαίσια των πολιτισμών μέσα στους οποίους δημιουργήθηκαν και οι περισσότεροι των οποίων αγνοούσαν την έννοια της τέχνης, τουλάχιστον όπως αυτή διαμόρφώθηκε in modo grosso στα πλαίσια του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού. Παρ'όλα αυτά, με το να εκτεθούν στο χώρο ενός μουσείου, τα αντικείμενα αυτά μετατρέπονται σε οιονεί έργα τέχνης. Έτσι, για παράδειγμα, ένα αφρικάνικο τοτέμ έχει έναν πολύ συγκεκριμένο

1 *"Μουσείο είναι ένα ίδρυμα που έχει ως προορισμό να συγκεντρώνει, να κατατάσσει, να συντηρεί και να εκθέτει κάθε αξιόλογο αντικείμενο που σχετίζεται με την ιστορία, την τέχνη, την επιστήμη, την τεχνική κτλ., ιδίως των παλαιοτέρων εποχών"* (Λεξικό Κοινής Νεοελληνικής).

ρόλο μέσα στον αφρικανικό πολιτισμό, αλλά επ' ουδενί τρόπω δεν αποτελεί έργο τέχνης για τους Αφρικανούς. Εκτιθέμενο όμως μέσα σε ένα μουσείο μετατρέπεται σε έργο τέχνης όμοιο με ένα πίνακα του Ρέμπραντ ή ένα γλυπτό του Ροντέν. Ο επισκέπτης το αντιμετωπίζει ως έργο τέχνης, διότι και μόνο το γεγονός πως βρίσκεται στο χώρο του μουσείου σηματοδοτεί τον τρόπο προσέγγισης, τον τρόπο θέασης των εκτιθέμενων αντικειμένων. Είναι ο τρόπος προσέγγισης που προϋποθέτει την *απόσταση* του θεατή από το θεώμενο. Αυτή η απόσταση συνεπάγεται μια "αισθητικού τύπου" προσέγγιση του εκτιθέμενου αντικειμένου.

Η διεύρυνση του περιεχομένου του μουσείου έτσι που να περιλαμβάνει πλέον αντικείμενα από όλα τα μέρη του πλανήτη και όλες τις ιστορικές περιόδους – και όχι μόνον του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού – οδήγησε τον Μαλρώ στη διατύπωση του όρου "*φανταστικό μουσείο*", το οποίο κατά τον ίδιο μετάλλαξε την έννοια της τέχνης μεταθέτοντας το βάρος του ορισμού της έννοιας από κάποια υποτιθέμενη a priori ουσία, ζητούμενο των αισθητικών και των φιλοσοφιών της τέχνης, στα ίδια τα αντικείμενα· αυτά πλέον διαμορφώνουν ένα a posteriori σχετικό και ευμετάβλητο, ρέον νόημα της τέχνης ως έκφρασης της ανθρώπινης προσπάθειας να δημιουργήσει έναν "άλλον κόσμο" ενάντια στην περατότητα και την τυχαιότητα του πραγματικού κόσμου.[2]

Στην εποχή μας η έννοια του φανταστικού μουσείου (imaginary museum) παραπέμπει σε αυτήν του τεχνητού μουσείου (virtual museum), όπου δεν είναι απαραίτητη καν η κυριολεκτική παρουσία των προς έκθεσιν αντικειμένων αλλά, με την βοήθεια της ψηφιακής τεχνολογίας των ολογραμμάτων και των διαδραστικών τεχνικών, είναι δυνατή η τρισδιάστατη προσομοιωτική απεικόνισή τους σε βαθμό τέτοιο, που ο επισκέπτης μπορεί να έχει την αίσθηση – δηλαδή την ψευδαίσθηση – πως βρίσκεται, για παράδειγμα, μπροστά ή ακόμα και μέσα στην πυραμίδα του Χέοπα. Ένα τέτοιο μουσείο δεν έχει όρια, ούτε γεωγραφικά ούτε χρονικά. Ο επισκέπτης μπορεί να κινηθεί οριζόντια, να έλθει δηλαδή σε επαφή με πολιτισμούς από όλα τα γεωγραφικά μήκη και πλάτη του πλανήτη αλλά και κάθετα, να περιηγηθεί σε όλα τα βάθη της ιστορίας των πολιτισμών. Μπορεί, δηλαδή, να γνωρίσει τα πάντα χωρίς να έλθει σε επαφή με τίποτε. Μαθαίνουμε κι ερχόμαστε σε επαφή με τον κόσμο μέσω των προσομοιώσεων. Φυσικά το μουσείο γενικά, και το "φανταστικό μουσείο" του Μαλρώ ειδικά, αφορούν κατά κύριο λόγο τις οπτικές τέχνες. Παρ' όλα αυτά, η έννοια του μουσείου μπορεί να επεκταθεί σε όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης δημιουργικότητας. Έτσι και στην μουσική μπορούμε να φαντασθούμε την ύπαρξη ενός μουσικού μουσείου.

Στην εποχή μας η έννοια του φανταστικού μουσείου (imaginary museum) παραπέμπει σε αυτήν του τεχνητού μουσείου (virtual museum), όπου δεν είναι απαραίτητη καν η κυριολεκτική παρουσία των προς έκθεσιν αντικειμένων αλλά, με την βοήθεια της ψηφιακής τεχνολογίας των ολογραμμάτων και των διαδραστικών τεχνικών, είναι δυνατή η τρισδιάστατη προσομοιωτική απεικόνισή τους σε βαθμό τέτοιο, που ο επισκέπτης μπορεί να έχει την αίσθηση – δηλαδή την ψευδαίσθηση – πως βρίσκεται, για παράδειγμα, μπροστά ή ακόμα και μέσα στην πυραμίδα του Χέοπα. Ένα τέτοιο μουσείο δεν έχει όρια, ούτε γεωγραφικά ούτε χρονικά.

Σε τί έγκειται όμως η έννοια της προσομοίωσης στην μουσική;

Ο στοιχειώδης βαθμός προσομοίωσης στην μουσική είναι κατ' αρχήν η ίδια η ηλεκτρονική αναπαραγωγή της μουσικής. Η μουσική του Beethoven γράφτηκε για να εκτελείται από πραγματικούς μουσικούς. Με την τεχνολογία είναι εφικτή η αναπαραγωγή της χωρίς την παρουσία των εκτελεστών. Από τα παραπάνω είναι φανερό πως διακρίνω την έννοια της μουσικής (του ήχου) από αυτό που αποκαλώ "*μουσικό γεγονός*". Με άλλα λόγια, ναι μεν ο ήχος δεν μπορεί να προσομοιωθεί – ο ήχος έτσι κι αλλιώς ή ακούγεται ή δεν ακούγεται –, αλλά η λειτουργία του μπορεί να προσομοιωθεί. Δηλαδή, όταν ένας Αφρικανός μουσικός, για παράδειγμα ένας μουσικός του αφρικάνικου οργάνου της φυλής Shona, της mbira, από την Ζιμπάμπουε, παίζει σε μία αίθουσα συναυλιών της Δύσης, ο ακροατής ακούει μεν τους ίδιους ήχους που θα έπαιζε και αν έπαιζε ο μουσικός σε μια κοινωνική εκδήλωση (γάμο, θρησκευτική τελετή κ.λ.π.) του τόπου του, της φυλής του, αλλά η μουσική δεν είναι η ίδια διότι η λειτουργία της είναι αλλοιωμένη, έχει υποστεί αφαίμαξη. Ο θεατής προσεγγίζει την μουσική της mbira με τον ίδιο τρόπο που προσεγγίζει ένα έργο του Μπετόβεν. Το έργο του Μπετόβεν προϋποθέτει την απόσταση του αποδέκτη από το έργο τέχνης· είναι η απόσταση αυτή που επιτρέπει την αισθητική αποτίμηση και ακολούθως την αισθητική απόλαυση. Όμως η δημοτική μουσική, για παράδειγμα της αφρικάνικης mbira, δεν προϋποθέτει την απόσταση· αντίθετα ορίζεται από την συμμετοχή όσων παίρνουν μέρος στα κοινωνικά δρώμενα (ήθη και έθιμα), όπου αποκλειστικά η μουσική αυτή έχει λόγο ύπαρξης. Έτσι,

2 Τα βιβλία όπου εκθέτει τις περί την τέχνη απόψεις του ο Μαλρώ είναι: *Η ψυχολογία της Τέχνης* (1949), *Οι Φωνές της Σιωπής* (1951) και *Οι Μεταμορφώσεις των Θεών*.

ακούγοντας ένα CD με ηχογραφήσεις αφρικάνικης μουσικής της mbira, ακούμε τους πραγματικούς ήχους, αλλά στην πραγματικότητα ερχόμαστε σε επαφή με την προσομοίωση του μουσικού γεγονότος.

Το ίδιο ισχύει για όλες τις δημοτικές, λαϊκές μουσικές ανά τον κόσμο και την Ελλάδα. Η συναυλιακή παρουσίαση της μουσικής ενός π.χ. γαμήλιου πανηγυριώτικου χορού δεν είναι τίποτε άλλο παρά προσομοίωση του μουσικού γεγονότος. Στις λαϊκές παραδόσεις δεν έχουμε μουσικές, έχουμε *μουσικά γεγονότα*. Όταν η μουσική αποσπάται από το μουσικό γεγονός προσομοιώνεται, μεταλλάσσεται.

Το μουσείο αφορά το παρελθόν. Η παράδοση αφορά το παρελθόν. Όπως στο μουσείο τα εκτιθέμενα αντικείμενα εμφανίζονται "ασώματα", μεταλλαγμένα, καθώς είναι αποσυνδεδεμένα από το φυσικό και γεννεσιουργό περιβάλλον τους, έτσι και η παράδοση, από τη στιγμή που "αντικειμενοποιείται" και αποσυνδέεται από τον ζωτικό λειτουργικό χώρο της, υφίσταται "αφαίμαξη", μεταλλάσσεται σε απλό "δεδομένο". Το σημαντικότερο όμως είναι πως από τη στιγμή που οτιδήποτε μπορεί να μεταλλαχθεί σε απλό δεδομένο καθίσταται πιο εύπλαστο, πιο "χειραγωγήσιμο". Ζούμε σε ένα σύμπαν κορεσμένο από "δεδομένα", από σημεία δίχως αναφορές. Τα όρια αυτού του σύμπαντος δεν ορίζονται από το πραγματικό ούτε από κάποια αλήθεια. Ζούμε στην εποχή της προσομοίωσης η οποία, κατά τον Μπωντριγιάρ,

> *"...ξεκινά με την εξαφάνιση όλων των αναφορών (referentials) – χειρότερα: από την τεχνητή επανάκαμψή τους μέσα σε συστήματα σημείων, τα οποία συνιστούν ένα πιο εύπλαστο υλικό από το νόημα, καθώς αυτά (τα σημεία) προσφέρονται σε όλα τα συστήματα ισορροπίας, σε όλες τις δυαδικές αντιθέσεις και συνδυαστικές άλγεβρες. Δεν είναι πλέον ζήτημα μίμησης ούτε αναπαραγωγής, ούτε καν παρωδίας. Είναι μάλλον ζήτημα αντικατάστασης του ίδιου του πραγματικού από τα σημεία του πραγματικού· δηλαδή, μια λειτουργία που αποσαθρώνει κάθε διαδικασία του πραγματικού μέσω του λειτουργικού του αντίγραφου, μια μετα-σταθερά, προγραμματική, τέλεια περιγραφική μηχανή η οποία παρέχει όλα τα σημεία του πραγματικού και βραχυκυκλώνει όλες τις μεταστροφές του. Ποτέ ξανά δεν θα χρειασθεί να παραχθεί το πραγματικό: αυτή είναι η ζωτική λειτουργία του μοντέλου σε ένα σύστημα θανάτου ή μάλλον μιας αναμενώμενης ανάστασης η οποία δεν αφήνει πλέον κανένα περιθώριο ακόμα και στο γεγονός του θανάτου. Ένα υπερ-πραγματικό, προφυλαγμένο από το φαντασιακό και από κάθε διάκριση μεταξύ πραγματικού και φαντασιακού, που αφήνει χώρο μόνον στην τροχιακή επανάκαμψη μοντέλων και στην προσομοιωμένη γενιά της διαφοράς."*[3]

Με πιο απλά λόγια, ζούμε σε ένα σύμπαν κορεσμένο από σημεία χωρίς αναφορές, από ομοιώματα, όπου ομοίωμα (simulacrum) είναι το αντίγραφο ενός αντίγραφου, του οποίου η σχέση με το πρωτότυπο δεν υφίσταται. Αυτού του τύπου τα σημεία δεν έχουν πλέον βάθος, άρα ζούμε σε ένα αβαθές σύμπαν. Αλλά το "αβαθές" και συνεπώς το "εύπλαστο", το "χειραγωγήσιμο" των σημείων ή μάλλον των προϊόντων της προσομοιωτικής διαδικασίας, των ομοιωμάτων, εμπλέκεται αναπόφευκτα στο κυρίαρχο πλέγμα εξουσιαστικών όρων. Παράδειγμα, η ethnic music. Η κρατούσα μουσική βιομηχανία που μέσα στο κυρίαρχο καπιταλιστικό πλαίσιο ορίζει την παγκόσμια πολιτιστική τάξη πραγμάτων, καθιερώνει συγκεκριμένες μουσικές κατηγορίες. Οι δημοτικές μουσικές απ'όλα τα μέρη του κόσμου είναι τόσες πολλές, ενέχουν τόσες διαφορετικές και πολλές φορές επικίνδυνες για – ή ακατανόητες από – την κυρίαρχη πολιτιστική τάξη πραγμάτων σημασίες, που κυριολεκτικά "εμφιαλώνονται" στην κατηγορία ethnic. Η ίδια η κατηγορία δεν είναι ουδέτερη· αντίθετα, έχει συγκεκριμένο νόημα: παραπέμπει συνήθως σε μιαν εξωτική (σε σχέση με ποιό γεωγραφικό κέντρο άραγε;) κατάσταση, με λειτουργία είτε χαλαρωτική (λες και οποιαδήποτε πρωτογενής πεντατονική μουσική – ιδέ την μουσική της Ηπείρου ή του Μπαλί – έχει την παραμικρή σχέση με το είδος της new age χαλάρωσης που επαγγέλεται το ethnic), ή χορευτική (χύδην "μπιτάτη", έτσι που μπορεί να ενταχθεί στην δυτική τυποποίηση του χορού). Τί είναι, δηλαδή, η ethnic μουσική; Ένα δευτέρας τάξεως ομοίωμα, ένα simulacrum της πρωτογενούς δημοτικής μουσικής το οποίο δεν αναφέρεται πλέον στο πρωτότυπό του, τη δημοτική μουσική, αλλά στα μοντέλα, τις κατηγορίες που διαμορφώνει η μουσική βιομηχανία.

Ζούμε σε ένα σύμπαν κορεσμένο από "δεδομένα", από σημεία δίχως αναφορές. Τα όρια αυτού του σύμπαντος δεν ορίζονται από το πραγματικό ούτε από κάποια αλήθεια. Ζούμε στην εποχή της προσομοίωσης

II

Ζούμε σε ένα πραγματικό – όχι πλέον φανταστικό – πλανητικό μουσείο προσομοιώσεων. Μέσα σ' αυτό το μουσείο εγγράφεται και η ελληνική παράδοση ως προσομοίωση ή μάλλον ως σύνολο προσομοιώσεων, σύνολο ομοιωμάτων. Το ζήτημα δεν είναι απλά ότι χάνεται η σχέση με το πρωτό-

3 Το απόσπασμα προέρχεται από το *Jean Baudrillard, Selected Writings*, επ. Mark Poster, Stanford: Stanford University Press, 1988, σ.166-184).

Ζούμε σε ένα πραγματικό – όχι πλέον φανταστικό – πλανητικό μουσείο προσομοιώσεων. Μέσα σ' αυτό το μουσείο εγγράφεται και η ελληνική παράδοση ως προσομοίωση ή μάλλον ως σύνολο προσομοιώσεων, σύνολο ομοιωμάτων. Το ζήτημα δεν είναι απλά ότι χάνεται η σχέση με το πρωτότυπο, πράγμα φυσιολογικό από την στιγμή που οι κοινωνικές, οικονομικές και κυρίως οι ανθρωπολογικές συνθήκες έχουν αλλάξει και συνεχώς αλλάζουν άρδην, αλλά ότι το πρωτότυπο δεν είναι πλέον καν ορατό – έστω και από μακριά.

τυπο, πράγμα φυσιολογικό από την στιγμή που οι κοινωνικές, οικονομικές και κυρίως οι ανθρωπολογικές συνθήκες έχουν αλλάξει και συνεχώς αλλάζουν άρδην, αλλά ότι το πρωτότυπο δεν είναι πλέον καν ορατό – έστω και από μακριά. Παλαιότερα, το πρωτότυπο – από το βάθος έστω της ιστορικής διαδρομής – ακτινοβολούσε κάποιο νόημα ή ίχνη νοήματος έτσι, που η σταδιακή ή ολοκληρωτική απώλεια του αρχικού νοήματος μπορούσε να γεννήσει την ένταση του τότε με το τώρα, του εγώ με το εμείς, του εδώ με το παντού, του σημαίνοντος με το σημαινόμενο, του πραγματικού με το φαντασιακό, γεννούσε επομένως την *έκφραση* ως συστατικό απαραίτητο της τέχνης. Τώρα πλέον η παράδοση είναι ένα σύνολο από δεδομένα (data) που ζουν ανεξάρτητα από την γεννεσιουργό πηγή τους.

Στην περίπτωση μάλιστα της Ελλάδας η παράδοση ταυτίζεται με την πολύπαθη έννοια της ελληνικότητας που στην εποχή μας λειτουργεί μάλλον σαν ναρκωτικό καταπραΰνοντας τον τρόμο που μας διακατέχει μπροστά στην νέα εποχή, στην εποχή του παγκόσμιου μουσείου των προσομοιώσεων, στην εποχή της απουσίας αναφορών. Ο ναρκισσιστικός βαυκαλισμός μιας υποτιθέμενης συνέχειας οδηγεί, όπως λέει ο Δ. Δημητριάδης στο κείμενό του *Εμείς και οι Έλληνες*, στην *«καθησυχασμένη βεβαιότητα ότι η κληρονομιά μας ανήκει αδιαφιλονίκητα, καθιερώνοντας την εθνική στειρότητα ως κυρίαρχη συμπεριφορά, την αγκίστρωση στα κεκτημένα ως άρχουσα νοοτροπία, τον μηρυκασμό των στερεοτύπων ως ασφάλεια συνέχειας.»*[4]

Τί μπορεί να σημαίνουν αυτά για έναν συνθέτη;

Πολλά πράγματα· θα σταχυολογήσω ορισμένα:

(1) Όπως τίποτε δεν είναι δεδομένο, έτσι και η παράδοση δεν είναι δεδομένη – είναι ένα δεδομένο.

(2) Όταν ένας συνθέτης χρησιμοποιεί την παράδοση σε ένα μουσικό έργο δυτικού τύπου συναυλιακής μουσικής (με ό,τι αυτό συνεπάγεται), χρησιμοποιεί τα στοιχεία της ως απλά δεδομένα (data) και ως τέτοια δεν διαφέρουν από τα στοιχεία της μουσικής π.χ. των Εσκιμώων, των Κούρδων ή των Ινδών.
Τα δεδομένα δεν έχουν πατρίδα.

(3) Η χρήση της παράδοσης, όταν λαμβάνει χώρα απλώς για να εκβιάσει το αίσθημα της νοσταλγίας του ακροατή, συνιστά απάτη.

(4) Το ότι τα δεδομένα δεν έχουν βάθος δεν συνεπάγεται πως το έργο στο οποίο αυτά εμφανίζονται δεν έχει βάθος· απλώς δεν υπάρχει πλέον a priori, δεδομένο βάθος· το βάθος διαμορφώνεται a posteriori από τον δημιουργό, από τον τρόπο δηλαδή με τον οποίο αυτός τα χρησιμοποιεί.

III

Τί να κάνουμε; Τί πρέπει ή τί μπορούμε να κάνουμε;

Δεν γνωρίζω. Η εποχή των προταγμάτων έχει παρέλθει ανεπιστρεπτί.

Ξέρω όμως τί **δεν** πρέπει να κάνουμε. Δεν πρέπει να στρουθοκαμηλίσουμε, ούτε να υποκύψουμε στη σαγήνη μιας ναρκισσιστικής νεκροφιλίας. Αυτό σημαίνει πως

(1) πρέπει να μάθουμε να κινούμαστε μέσα στο μουσείο των προσομοιώσεων α) με *άνεση* (προϋπόθεση γνώσης), β) με *επιδεξιότητα* (προϋπόθεση τεχνικής) και γ) με *πονηριά*, που σημαίνει χρησιμοποιώντας πλάγιους – και (γιατί όχι;) ανορθόδοξους – τρόπους για να πετύχουμε τον στόχο μας που δεν μπορεί να είναι διαφορετικός από τη νοηματοδότηση της ύπαρξής μας, την παραγωγή νοήματος.

(2) Πρέπει να ανιχνεύουμε τις ρωγμές στο οικοδόμημα του μουσείου στο οποίο είμαστε ανεπιστρεπτί εγκλωβισμένοι για να αφήσουμε το νόημα να διαρρεύσει ανατρεπτικά, λυτρωτικά.

(3) Πρέπει να αναγνωρίσουμε πως κι εμείς οι ίδιοι, ή μάλλον τα δημιουργήματά μας, είμαστε/είναι προσομοιώσεις της τέχνης, της δυτικής τέχνης, δίχως αναφορές στο πρωτότυπο. Δεν είμαστε έξω από το παιχνίδι, έξω από το παγκόσμιο μουσείο των προσομοιώσεων. Δεν είμαστε οι θεσμοφύλακες που εποπτεύουμε από ψηλά την παρακμή που συντελείται ανά τον κόσμο. Είμαστε μέρος του μουσείου και αν θέλουμε να προχωρήσουμε, πρέπει να αναγνωρίσουμε την (και να βυθισθούμε στην) βασική μας (υπαρξιακή) ιδιότητα, το *τίποτα*. Διότι μόνον έτσι θα αναγνωρίσουμε τις πραγματικές μας δυνατότητες για μια νέα, *άνευ ορίων - άνευ όρων* αρχή.

4 *"Εμείς και οι Έλληνες"*. Ένθετο στο *Το πέρασμα στην άλλη όχθη*, εκδόσεις Άγρα, Αθήνα 2005, σελ. 4

της **Ίριδας Τσολάκη**
Εκπαιδευτικού Προσχολικής Αγωγής Α. Π. Θ.
Νηπιαγωγού Ελληνογαλλικού Κολεγίου ΔΕΛΑΣΑΛ

Η ιστορική αναδρομή και η σημασία της αρχιτεκτονικής και της χωροταξικής οργάνωσης των σχολικών μονάδων στην Ελλάδα

Από την αρχαιότητα έως σήμερα, ο «χώρος» αποτελούσε ένα μέσον έκφρασης. Από τον σχεδιασμό μιας πόλης μέχρι την αρχιτεκτονική δομή των κατοικιών, ο «χώρος» ακολουθούσε πιστά τις ανάγκες της κάθε κοινωνίας, όπως αυτές διαμορφώνονταν ανάλογα με το γεωγραφικό σημείο που βρίσκονταν, την εποχή, τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις, τις θρησκευτικές αντιλήψεις και τις φιλοσοφικές και επιστημονικές αποχρώσεις.

Έτσι και ο σχολικός «χώρος», ζωγράφισε μέσα στους αιώνες τη δική του προσωπική ιστορία. Επηρεασμένος κάθε φορά από τις περιπέτειες των επιστημονικών, κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών, τα χρώματα που στόλισαν το δικό του μονοπάτι ποικίλουν ανάλογα με την κάθε εποχή και τις ανάγκες της. Και το μονοπάτι αυτό συνεχίζει να χρωματίζεται μέχρι και σήμερα.

"...Κατά την Αρχαιοελληνική και Βυζαντινή περίοδο δεν υπήρχαν σχολικά κτίρια, καθώς η δημόσια εκπαίδευση ήταν ανύπαρκτη. Εκτός από τα γυμναστήρια, που ήταν κοινός χώρος διδασκαλίας και φυσικής αγωγής, τα μαθήματα διεξάγονταν κατ' οίκον, και ήταν προνόμιο μόνο των παιδιών που ανήκαν σε οικονομικά εύπορες οικογένειες..." Κατά την Βυζαντινή περίοδο δε, τα μαθήματα διδάσκονταν από ιερωμένους, καθώς η εκπαίδευση τελούσε υπό την εποπτεία της Εκκλησίας.

Την περίοδο της Τουρκοκρατίας η ανάγκη για διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και της ελληνορθόδοξης πίστης

ήταν μεγάλη. Τον 17ο αιώνα ιδρύθηκε το πρώτο ελληνικό εκπαιδευτήριο από την ελληνική κοινότητα της Βενετίας, γνωστό ως «Φλαγγίνειο Φροντιστήριο», ενώ στις αρχές του 18ου αιώνα ιδρύεται στην Αθήνα το «Φροντιστήριο Ελληνικών Μαθημάτων». Τα σχολεία της περιόδου αυτής ήταν ελάχιστα, και συνήθως χτίζονταν στα προαύλια των εκκλησιών, καθώς οι δάσκαλοι ήταν ως επί το πλείστον κληρικοί. Τα πρώτα αυτά σχολικά κτίρια αποτελούνταν από έναν ή δύο το πολύ χώρους με ορθογωνική κάτοψη, και οι μαθητές κάθονταν στο πάτωμα επάνω σε προβειές ή ψάθες. Φυσικά δεν υπήρχαν χώροι υγιεινής, αφού οι υποτυπώδεις αυτές σχολικές μονάδες μετά βίας κάλυπταν τις βασικές ανάγκες της εκπαίδευσης.

Η μεγάλη αλλαγή στους χώρους εκπαίδευσης ξεκίνησε με τον Ι. Καποδίστρια. Σ' αυτή την πρώτη οργανωμένη προσπάθεια ίδρυσης σχολείων, σχεδιάστηκαν κτίρια που συμπεριλάμβαναν χώρους υγιεινής, αλλά και υπαίθριους χώρους. Το κόστος δημιουργίας και συντήρησης των σχολικών αυτών μονάδων επιβάρυνε τους δήμους και τις κοινότητες.

Στην μετά Καποδίστρια εποχή η ευθύνη για την δημιουργία σχολικών κτιρίων πέρασε στο κράτος. Έτσι, από το 1895 έως το 1929 ιδρύθηκαν περίπου 1.500 διδακτήρια δημοτικής εκπαίδευσης, ενώ ταυτόχρονα ξεκινά και η κατασκευή κτιρίων ανώτερης βαθμίδας (γυμνάσια, ακαδημίες). Το κτιριακό ύφος αυτών των σχολικών μονάδων ήταν επηρεασμένο από την εποχή του νεοκλασικισμού. Καθώς η εκπαίδευση εκείνη την περίοδο ήταν καθαρά δασκαλοκεντρική, τα σχολικά κτίρια κάθε άλλο παρά εξυπηρετούσαν τις ανάγκες των μαθητών. Το μνημειακό ύφος και η απόλυτη συμμετρία ενέπνεαν την τάξη, την πειθαρχία και το κάλλος, στοιχεία της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής, που όμως δεν ήταν καθόλου λειτουργικά και έβαζαν τον επαρκή φωτισμό των αιθουσών και τις σχέσεις εσωτερικών με εξωτερικούς χώρους σε δεύτερη μοίρα.

Από το 1930 και μετά ξεκινά μια νέα εποχή για τα σχολικά κτίρια, καθώς το Υπουργείο Παιδείας ιδρύει μια υπηρεσία αποτελούμενη από νέους αρχιτέκτονες, οι οποίοι προχωρούν σε μια ριζική αλλαγή των σχολικών χώρων, σύμφωνα με τις ανάγκες της εποχής. Η νέα αυτή σχεδιαστική ομάδα έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στον φωτισμό των αιθουσών, και μάλιστα χαρακτηρίστηκε ως πλέον κατάλληλος ο μεσημβρινός προσανατολισμός. Μελετήθηκε επίσης η χρωματολογία των σχολικών αιθουσών, σε μια προσπάθεια να δοθεί ένας χαρούμενος, αλλά ταυτόχρονα σοβαρός και απέριττος τόνος.

Την υπηρεσία αυτή ήρθε να αντικαταστήσει το 1962 ο Οργανισμός Σχολικών Κτιρίων (ΟΣΚ), ο οποίος όμως δέχτηκε σφοδρή κριτική ως προς την αποτελεσματικότητα και την λειτουργικότητα των σχολικών κτιρίων που ίδρυσε.

Οι επιστημονικές και παιδαγωγικές εξελίξεις σήμερα έχουν αλλάξει το σκηνικό διεθνώς στον χώρο των σχολικών κτιρίων. Και όλο αυτό ξεκινάει από μια αλλαγή σε μεγαλύτερη κλίμακα, εκείνη της δομής των σύγχρονων κοινωνιών. Οι ομάδες προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι αντιρατσιστικές οργανώσεις, οι μελέτες επιστημόνων ως προς την σημασία της ψυχολογίας του ανθρώπινου δυναμικού, βάζουν σε πρώτο πλάνο τον άνθρωπο και τις ανάγκες του. Καθώς λοιπόν η σημερινή κοινωνική πολιτική επιδιώκει ή τουλάχιστον φωνάζει ότι προσπαθεί να γίνει πιο ανθρωποκεντρική, η εκπαίδευση δεν θα μπορούσε να απουσιάζει από αυτή την προσπάθεια.

Έπειτα από μακρόχρονες και επίπονες επιστημονικές μελέτες, δόθηκε στον σχολικό «χώρο» η δέουσα σημασία. Τα τελευταία χρόνια αποδείχθη περίτρανα ότι ο «χώρος» παίζει σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση συμπεριφορικών φαινομένων, αλλά και στην κοινωνικοσυναισθηματική και γνωστική ανάπτυξη των μαθητών. Γίνεται μέσον επικοινωνίας στα σχολεία. Επικοινωνίας των μαθητών μεταξύ τους, αλλά και των μαθητών με τους δασκάλους. Και μέσα σ' αυτήν την δίνη των εκπαιδευτικών αλλαγών, γεννιέται και η σύγχρονη Προσχολική Εκπαίδευση.

Η Προσχολική Εκπαίδευση αναγεννάται και αποκτά

νέα σημασία στους επιστημονικούς χώρους, και η συγκυρία της αναγέννησής της συμπίπτει με την κοινωνική στροφή προς τον άνθρωπο και τις ανάγκες του. Καθώς λοιπόν αυτή η βαθμίδα της εκπαίδευσης ανακηρύσσεται ως η σημαντικότερη στην ανάπτυξη των παιδιών, δίνεται μια πιο ανθρωποκεντρική έκφραση στο νέο της χωροταξικό πρόσωπο. Το αποτέλεσμα είναι σήμερα να αποτελεί πρότυπο και για τις υπόλοιπες βαθμίδες.

Ο φυσικός φωτισμός των αιθουσών και των σχολικών χώρων είναι το πρώτο βήμα στην νέα αρχιτεκτονική φιλοσοφία των σχολικών κτιρίων. Οι σύγχρονες σχολικές μονάδες που χτίζονται πλέον στο εξωτερικό, αλλά και σε κάποια εκπαιδευτήρια της χώρας μας, είναι κυκλικές. Το προαύλιο βρίσκεται στο κέντρο του κύκλου, λειτουργώντας περίπου σαν ένα τεράστιο αίθριο. Τα παράθυρα είναι μεγάλα, επιτρέποντας έτσι την οπτική επαφή με όλους τους χώρους τους σχολείου, εσωτερικούς και εξωτερικούς ταυτόχρονα. Στους τοίχους που χωρίζουν τις τάξεις από τον διάδρομο υπάρχουν επίσης μικρότερα παράθυρα, ώστε να δημιουργούνται παιχνίδια φωτός μέσα στους κλειστούς χώρους του σχολείου. Με αυτόν τον τρόπο συνδέονται οπτικά αλλά και πρακτικά όλοι οι εσωτερικοί χώροι του σχολείου με τους εξωτερικούς, καταργώντας ουσιαστικά τις κλειστοφοβικές και σκοτεινές αίθουσες του παρελθόντος. Η οπτική επαφή με τον «έξω κόσμο» δημιουργεί μια μοναδική προοπτική στις τάξεις, τις μεγαλώνει και τις κάνει πιο φωτεινές και ευχάριστες. Επιπλέον, αυτή η οπτική επαφή με το «έξω» - καθώς τα παράθυρα των τάξεων αντικρίζουν τον περιβάλλοντα χώρο έξω από την σχολική μονάδα - φέρνει το σχολείο πιο κοντά στους ρυθμούς της πραγματικής ζωής στην κοινότητα, γίνεται μέρος της και δεν αποκόβεται από αυτήν. Τα παιδιά γίνονται πιο εξωστρεφή και διευκολύνεται έτσι η συναισθηματική έκφρασή τους.

Το επόμενο βήμα είναι η χρωματολογία των χώρων του σχολείου. Η διχρωμία μέσα στις τάξεις είναι η πλέον ενδεδειγμένη. Ο συνδυασμός ζεστών και χαρούμενων χρωμάτων, όπως το πορτοκαλί και το πράσινο, με πιο ουδέτερα, όπως το εκρού, δημιουργεί μια αίσθηση ασφάλειας, ζεστασιάς και ευχαρίστησης, χωρίς όμως να αποσπά την προσοχή των παιδιών. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτό, συνιστάται τα έντονα χρώματα να καταλαμβάνουν μικρότερη έκταση στους τοίχους, ενώ τα ουδέτερα μεγαλύτερη. Για παράδειγμα, μπορεί ένας τοίχος να είναι σε χρώμα πορτοκαλί και όλοι οι υπόλοιποι σε εκρού. Ή αλλιώς, όλοι οι τοίχοι να είναι βαμμένοι πράσινοι στο 1/3 και από κάτω προς τα επάνω, ενώ τα 2/3 του τοίχου από επάνω προς τα κάτω να έχουν ένα ουδέτερο χρώμα.

"...Ένα σημαντικό κομμάτι της χωροταξικής ψυχολογίας στα σχολεία είναι η έκταση των αιθουσών. Οι αίθουσες δε θα πρέπει να είναι ούτε πολύ μεγάλες, ούτε πολύ μικρές. Μία μεγάλη αίθουσα δημιουργεί την αίσθηση του χάους. Σ' έναν μεγάλο χώρο δεν υπάρχει σύνολο. Υπάρχουν μόνο μονάδες διάσπαρτες παντού. Έτσι τα παιδιά κλείνονται στον εαυτό τους και βιώνουν την μοναξιά τους ως μονάδες, που δεν μπορούν να ενταχθούν εύκολα στο σύνολο..." Επίσης, ο ήχος διαχέεται στον χώρο και εξαφανίζεται. Η αλληλεπίδραση των μαθητών μεταξύ τους παρεμποδίζεται από τις μεγάλες αποστάσεις, με αποτέλεσμα να μην αναπτύσσουν υγιείς κοινωνικούς δεσμούς. Από την άλλη, μία μικρή αίθουσα έχει άλλου είδους αποτελέσματα. Σ' έναν μικρό χώρο μπορεί να υπάρχει σύνολο, αλλά δεν υπάρχουν ανθρώπινες μονάδες. Οι μαθητές είναι τόσο κοντά ο ένας στον άλλον, που μοιάζουν πια σαν μια ανθρώπινη μάζα. Κάπως έτσι καταργείται ο προσωπικός χώρος του καθενός, κάτι που μπορεί να ενισχύσει την επιθετικότητα ή την χαμηλή αυτοεκτίμηση των παιδιών. Η έκταση των αιθουσών όμως εξαρτάται και από την ηλικία των μαθητών. Για παράδειγμα, οι τάξεις των νηπιαγωγείων είναι πολυλειτουργικές, που σημαίνει ότι θα πρέπει να είναι λίγο μεγαλύτερες από τις αίθουσες των δημοτικών σχολείων. Στα δημοτικά σχολεία οι αίθουσες είναι μεν πολυλειτουργικές, όμως το μάθημα διεξάγεται και σε άλλες αίθουσες, όπως το χημείο ή η βιβλιοθήκη του σχολείου. Συνεπώς οι αίθουσες διδασκαλίας θα πρέπει να είναι λίγο μικρότερες. Στα γυμνάσια και τα λύκεια το μάθημα διεξάγεται σε περισσότερες της μίας αίθουσες, καθώς τα γνωστικά αντικείμενα πλέον είναι πιο εξειδικευμένα. Εκεί οι αίθουσες θα πρέπει να είναι σαφώς μικρότερες.

Τέλος, σημαντικό ρόλο παίζει η παιδαγωγική οργάνωση του χώρου. Η ορθή δηλαδή τοποθέτηση των επίπλων και των αντικειμένων μέσα στην αίθουσα. Το δασκαλοκεντρικό μοντέλο της υπερυψωμένης έδρας απ' όπου ο δάσκαλος αντίκριζε τους μαθητές του αφ' υψηλού, αλλά και η στοίχιση των θρανίων το ένα πίσω απ' τ' άλλο, ώστε οι μαθητές να βλέπουν τις πλάτες των συμμαθητών τους έχει περάσει στο παρελθόν. "...Το νέο μοντέλο διδασκαλίας είναι μαθητοκεντρικό και δίνει έμφαση στους μαθητές και τις δικές τους ανάγκες. Η τοποθέτηση των θρανίων κυκλικά μέσα στην τάξη διευκολύνει την επικοινωνιακή αλληλεπίδραση των μαθητών μεταξύ τους, αλλά και των μαθητών με τον δάσκαλο..." Επιπλέον, ο δάσκαλος έρχεται πιο κοντά στους μαθητές του, ώστε να μπορεί να αφουγκραστεί τις ανησυχίες τους και τους προ-

βληματισμούς τους. Το μάθημα διεξάγεται διαδραστικά, με την συνεχή συμμετοχή των μαθητών σ' αυτό. Κάτι τέτοιο διευκολύνει την ομαλή κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών, ενισχύει την αυτοπεποίθησή τους και καλλιεργεί την κρίση και την ελεύθερη σκέψη τους.

Όπως όμως ήδη είπαμε, το μονοπάτι του σχολικού χώρου ακόμα χρωματίζεται. Η προσέγγιση της παιδαγωγικής οργάνωσης χώρου έχει ήδη γίνει σε θεωρητικό επίπεδο από την επιστήμη της αρχιτεκτονικής, καθώς επίσης και από την επιστήμη της παιδαγωγικής. Το μόνο που χρειάζεται τώρα είναι η κοινή προσέγγιση σε πρακτικό πλέον επίπεδο και από τις δύο επιστήμες σε συνεργασία. Μια τέτοια σύνθεση θα μετέτρεπε την αναβάθμιση των σχολικών κτιρίων από πρωτοποριακή και για λίγους σε δεδομένη και για όλους. Και αυτό θα αποτελούσε σίγουρα ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα του ανθρώπου στην σύγχρονη εκπαίδευση!

του Άρι Γεωργίου

"ΑΚΜΑΖΟΥΣΑ" ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Αμήχανος, εμβρόντητος, αποσβολωμένος, ηττημένος, αποσυντονισμένος, εξουδετερωμένος, αποδιοργανωμένος, κατάπληκτος, αφασικός. Εκτός χρόνου, εκτός τόπου, σχεδόν εκτός κόσμου. Εκτός εαυτού.

Αγωνίζομαι να ανασυγκροτηθώ. Να ανακτήσω μέρος έστω των πνευματικών μου δυνάμεων και να αναλογιστώ τί μου συνέβη ενώ ταυτόχρονα αντιπαλεύω δυνάμεις άγνωστες και καταχθόνιες που με κρατούν κατεσταλμένο. Λίγο-λίγο, βαθμιαία και διστακτικά, η συνείδηση του χώρου επανέρχεται, ακόμη πιο δύσκολα πάντως εκείνη του χρόνου. Όπως όταν, έντρομος, ξυπνάς από έναν εφιάλτη και διαπιστώνεις οφθαλμοφανώς πού βρίσκεσαι, πλην αναρωτιέσαι ακόμη σε ποιαν εποχή.

Ναι. Μάλιστα, βρίσκομαι στη Θεσσαλονίκη. Την αναγνωρίζω. Ομολογουμένως με κάποια δυσκολία, αλλά ναι, χωρίς αμφιβολία βρίσκομαι στο κέντρο της Θεσσαλονίκης. Σε τί οφείλεται τότε αυτή η κατάσταση αποπληξίας από την οποία ελπίζω να συνέλθω; Αυτό το αίσθημα βαθειάς απορίας που θέτει υπό αίρεση την ικανότητά μου να πιστέψω ότι όντως βρίσκομαι στην πόλη όπου γεννήθηκα, μεγάλωσα και εξακολουθώ να ζω κοντά εξήντα χρόνια; Γιατί άραγε αναρωτιέμαι μήπως πράγματι έλειψα επί μακρόν μακρυά στα ξένα και γύρισα γέρος και καταβεβλημένος μετά από απουσία δεκαετιών για να βρεθώ μπρος σε μια πόλη που μόλις και θυμίζει εκείνη που άφησα πίσω μου φεύγοντας;

Κάθε φορά που η σκέψη και η συζήτηση αναδεικνύουν το ζήτημα της σταδιακής έως ραγδαίας υποβάθμισης του περιβάλλοντος της γενέθλιας πόλης, σε μια κρίση καχυποψίας απέναντι σε ενδεχόμενη υποκειμενικότητα, λογαριάζω μήπως, προϊούσης της ιδίας ηλικίας και κατ' εικόνα προκατόχων γενεών, μεμψιμοιρούμε κι εμείς καταχρηστικά αναπολώντας "ένδοξο" και "ειδυλλιακό" παρελθόν και αναμασώντας το "κάθε πέρυσι και καλύτερα". Συνέρχομαι όμως και ελέγχω εαυτόν μέσα από διασταυρώσεις απόψεων ομηλίκων και νεωτέρων, επαϊόντων και μη, μετρήσεων και μελετών και πάνω απ' όλα συγκρίσεων με περιβάλλοντα ομόλογα, ανάλογα και ισομεγέθη καθώς προσλαμβάνουσες από Δύση και Ανατολή δεν λείπουν.

Άτομα της δικής μου γενιάς έχουν ακόμη ζωντανές μνήμες παιδικών χρόνων στη Θεσσαλονίκη με παραστάσεις που πολύ δύσκολα θα μπορούσαν να συγκρι-

Τσιμισκή και Ίωνος Δραγούμη

Καρόλου Ντηλ 3

Τσιμισκή 50

Προξένου Κορομηλά και Αγίας Σοφίας

θούν με τις αντίστοιχες συνομηλίκων τους από τις περισσότερες πόλεις της Ευρώπης που συχνά είναι νεώτερες της δικής μας. Δύσκολα θα μας πίστευαν αν τους λέγαμε πως θυμόμαστε, μαζί με πολλούς άλλους δρόμους, την Τσιμισκή μετά τη Διαγώνιο πρός τη "Έκθεση", πρώτον να είναι ακόμη χωματόδρομος με λάσπες και χαντάκια και δεύτερον να "σκοντάφτει" αδιέξοδα στα κεραμοσκεπή κτίρια των Παλιών Δικαστηρίων κατά μήκος της Εθνικής Αμύνης. Ή τους λοφίσκους με βλάστηση και κατοικημένα παλιόσπιτα, μπρος στο "Πυροσβεστείο" στη Δημητρίου Γούναρη και στην Πλατεία Ναυαρίνου υποκάτωθεν των οποίων κάποτε αργότερα αποκαλύφθηκαν τα αρχαία του Γαλερίου. Ή τα χαμηλά κτίρια των "Λαδάδικων" να φράζουν την Τσιμισκή στην αρχή της, πριν εν καιρώ προεκταθεί ως Πολυτεχνείου μετά την Ίωνος Δραγούμη. Ή τη λιθόστρωτη Λεωφόρο Στρατού με τις ένθετες χαλύβδινες ράγες του τραμ. Ή το τραμ το ίδιο να τσουλάει με προσαρτημένη "σκαλομαρία" στην Εγνατία και να κατεβαίνει τη Βενιζέλου. Ή τα "Τιτάνια", και τα "Διονύσια", και τα θερινά σινεμά. Και το κεραμοποιείο του Φιλίππου στη γωνία Μητροπόλεως και Αριστοτέλους. Και τον Κωνσταντίνο καβαλλάρη στη μέση της πλατείας Βαρδαρίου. Και όλα αυτά μόνο στο κέντρο, χωρίς να αναφέρουμε την Όλγας με τις βίλες, τη Σαλαμίνα με τη σκάλα και την ψαραγορά, την ανυπαρξία της οδού Δελφών και της Νέας Εγνατίας.

Σε μια πόλη μιας χώρας σε πορεία μεταπολεμικής "ανάπτυξης", όλες αυτές οι αλλαγές, "ορθά" προσχεδιασμένες ή καταστροφικά αυτοσχεδιαζόμενες, θα ελάμβαναν χώρα ούτως ή άλλως. Συνοδευόμενες πάντως και από τις αναπόφευκτες παρενέργειες. Μια πόλη διαρκές εργοτάξιο. Σκόνη, καυσαέριο, θόρυβος, προσωρινότητες, μονιμότητες. Και όμως, ο τροχός του μαρμαρά ή του σιδερά που παιδιόθεν αποτελούσαν βασικό συστατικό του ηχητικού μου background, το γευστικότατο, στερεό σχεδόν, καυσαέριο λεωφορείων και ανατρεπόμενων που εισέπνεα αδιακρίτως, ο φαιώχρους κονιορτός από το χώμα των αλλεπάλληλων εκσκαφών, καθημερινός απανταχού σύντροφος, όλες αυτές οι οχλήσεις —ανάμεσα σε πολλές άλλες— εύρισκαν για μεγάλο (τελικά μάλλον βραχύ) διάστημα, τον τρόπο να διαλανθάνουν και να μας επιτρέπουν να ζούμε με την αίσθηση (τελικά βεβαίως ψευδαίσθηση) ότι μεγαλώνουμε "αναπτυξιακά" σε μια πόλη που μεγαλώνει κι αυτή αναπτυσσόμενη, όπως εξάλλου το θέλαμε.

Τα πράγματα άρχισαν να "ζορίζουν" πραγματικά κάπου γύρω στο τέλος της δεκαετίας του '80, αρχές '90. Όταν πια η δι' αντιπαροχής ανοικοδόμηση είχε σχεδόν ολοκληρωθεί. Όταν το μέγεθος της Θεσσαλονίκης εντός περίπου εικοσαετίας είχε εγκληματικά διπλασιαστεί, όταν πια στον ορίζοντα ήταν ορατή η κοινωνική ανατροπή στους γείτονες, όταν (και όπως τώρα αποδεικνύεται) η ευθυγράμμιση της Ελλάδας με τα "αδελφάκια" της Ευρώπης επιχειρούνταν βεβιασμένα και σίγουρα πρόωρα. Η

Τσιμισκή και Βύρωνος [Διαγώνιος]

Λεωφόρος Νίκης 9 [παλαιά θέση Mediterranée]

Τσιμισκή και Ίωνος Δραγούμη

Τσιμισκή και Καρόλου Ντηλ

Τσιμισκή και Ικτίνου [Greco Café] [Εκάλη]

Βενιζέλου και Αγίου Μηνά [πρώην Hondos Center]

Ικτίνου 2

Καρόλου Ντηλ 10

Μητροπόλεως και Κομνηνών

Λεωφόρος Νίκης 41

ένδεια και η υστέρηση εκβίασαν μια πολιτιστική ανάπτυξη που δεν ήταν ταυτόχρονα πολιτισμική. Η ανάγκη για δομές δεν έθεσε το προαπαιτούμενο για υποδομές. Και μέσα από καταιγιστικούς ρυθμούς, αναξέλεγκτες εξελίξεις και μεγαλοϊδεατισμούς τύπου "Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης" ή "Μητρόπολη των Βαλκανίων", βρεθήκαμε να συμπλέουμε εκόντες άκοντες με τη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος που παράλληλα (αλλά φευ, τόσο αργά) άρχισε να μας εξεγείρει.

Οι επισημάνσεις, οι επικρίσεις, οι διαμαρτυρίες, οι κινητοποιήσεις, η σχετική αρθρογραφία, τα διαβήματα, οι αντιπροτάσεις, οι πολιτικές κορώνες αλλά και οι συνθηκολογήσεις, δεν έλλειψαν. Τα χαρακτηριστικά, ανεξίτηλα, αμετακίνητα, μοιραία σχεδόν, της σταδιακής αλλά και ραγδαίας υποβάθμισης είχαν ήδη υπερσκελίσει τη βούληση και τη συνείδησή μας. Είχαν εγκατασταθεί. Δεν θα τα απαριθμήσω και από εδώ, έχει ήδη γίνει βαρετό. Μαζί τους όμως είχε αμβλυνθεί και η ευαισθησία μου, η αναγκαστική τριβή επιφέρει εξάλλου και τη φθορά, πιθανόν μάλιστα και τη διαφθορά. Μέχρι που προ ημερών συνειδητοποίησα ξαφνικά τον αριθμό των κλειστών, ξενοίκιαστων, εγκατελειμμένων, παρωπλισμένων καταστημάτων του κέντρου της Θεσσαλονίκης, της κατ' εξοχήν πόλης του μεταπρατικού εμπορίου. Και καταγράφοντάς τα φωτογραφικά συνειδητοποίησα παράλληλα τη στάθμη της αισθητικής στην οποία υποβάλλεται αναγκαστικά ο διαβάτης, πολίτης ή επισκέπτης της πόλης μου. Ερμηνείες του φαινομένου σίγουρα θα υπάρχουν. Αλλά είμαι εξουθενωμένος. Αρκούμαι στις φωτογραφίες.

Τσιμισκή και Ίωνος Δραγούμη

Λεωφόρος Νίκης 15 [πρώην Γκαίτε]

Παύλου Μελά [Βαράγκης]

Κομνηνών 9

"Προέκταση" Τσιμισκή

Λεωφόρος Νίκης 7 [πρώην "Ολυμπιακή"]

Ίωνος Δραγούμη και Αγίου Μηνά

Τσιμισκή και Παύλου Μελά [Διαγώνιος]

Τσιμισκή και Παύλου Μελά [Prince Oliver, Διαγώνιος]

Ίωνος Δραγούμη και Μητροπόλεως [πρώην CCF]

Αγίου Μηνά και Βενιζέλου

του **Γιώργου Κορδομενίδη**
εκδότη του περιοδικού
Εντευκτήριο

Πρόδρομος Χ. Μάρκογλου

Ζητούσε να μάθει
Τα χρόνια του
Το αίμα του
Αυτά που έδωσε
Ποιοι τα 'χαν καρπωθεί

Π.Χ.Μ.

Γεννήθηκε το 1935 στην Καβάλα, από γονείς πρόσφυγες της Καππαδοκίας και του Πόντου. Το 1944 έχασε από γερμανική χειροβομβίδα το αριστερό του χέρι. Σπούδασε στην Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών της Αθήνας. Εργάστηκε στον ιδιωτικό τομέα. Από το 1971 ζει στη Θεσσαλονίκη.

Εμφανίστηκε στα γράμματα το 1962 με την ποιητική συλλογή *Έγκλειστοι*, που μαζί με τις επόμενες έξι συλλογές του περιλαμβάνεται στον συγκεντρωτικό τόμο *Έσχατη υπόσχεση* (1996). Ακολούθησε το 2002 η συλλογή *Ονείρων κοινοκτημοσύνη*. Ως πεζογράφος δημοσίευσε το 1980 τη νουβέλα *Ο χώρος της Ιωάννας και ο χρόνος του Ιωάννη*. Ακολούθησαν άλλα τέσσερα βιβλία με πεζά (διηγήματα, νουβέλα, μυθιστόρημα). Στα τέλη του 2009 κυκλοφόρησε το "μικτό" βιβλίο του *Κείμενα μικράς πνοής*, όπου συνυπάρχουν ποιητικές μινιατούρες των 3-7 στίχων με σύντομα πεζά γεμάτα ψυχική ένταση και ποιητική φόρτιση. Αυτό το "δίκοπο" βιβλίο επιβεβαιώνει την ικανότητα του Μάρκογλου να εκφράζεται με ευστοχία χρησιμοποιώντας τα εργαλεία άλλοτε της ποίησης και άλλοτε της πεζογραφίας.

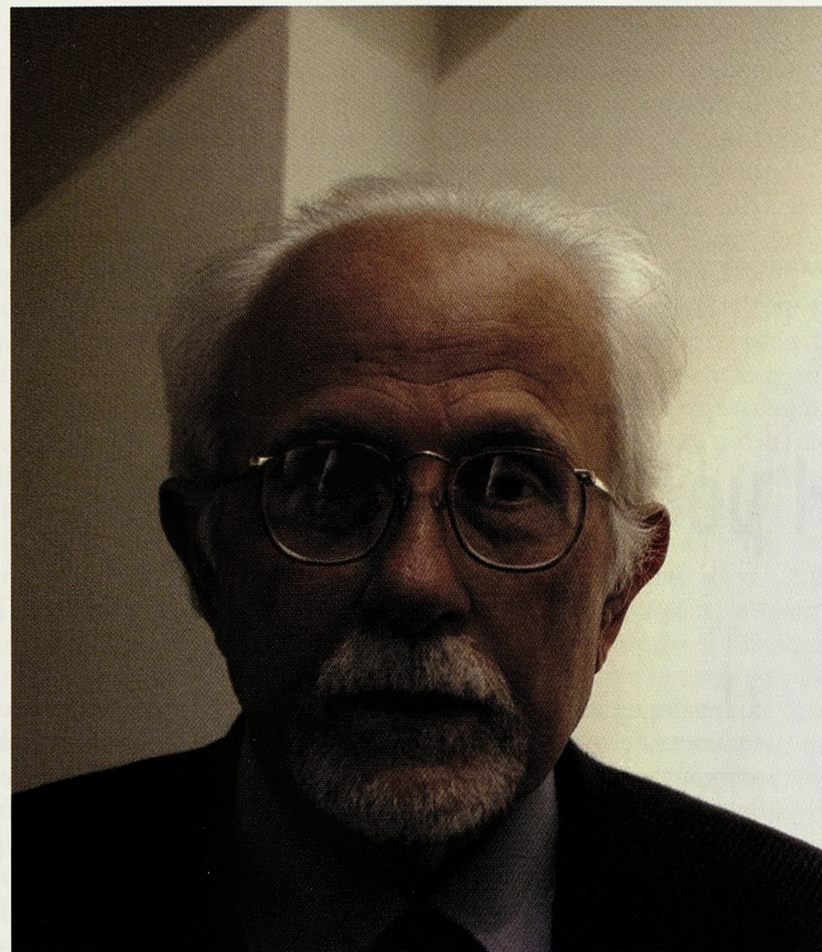
Με την οξύτατη κοινωνική ματιά του, ζώντας σε μια πόλη με έντονες ταξικές αντιθέσεις, ο Μάρκογλου υπήρξε ο πιο επικριτικός, ο «πιο κοινωνικά οργισμένος» ποιητής της γενιάς του, χωρίς να εξορίζει τα ατομικά του βιώματα ή τις υπαρξιακές ανησυχίες του. Στο πρώτο ποιητικό βιβλίο του μιλάει για τα οράματα, αλλά και τις διαψεύσεις στην αποπνικτική επαρχία, στο επόμενο (*Χωροστάθμιση*, 1965) η πόλη υποκαθιστά την προσωπική μυθολογία· από το έργο *Τα κύματα και οι φωνές* (1971) και μετά, ο κοινωνικός και πολιτικός προσανατολισμός της ποίησής του μπολιάζεται με στοιχεία λυρικά και ο λόγος του με τόνους δραματικούς και ελεγειακούς, καθώς γίνεται σταδιακά αποδεκτό ότι τα υψηλά ανθρωπιστικά οράματα θα παραμείνουν ανέφικτα. Η γλώσσα του είναι πάντα απλή, το καθημερινό λεξιλόγιο των ποιημάτων του κρύβει καλά τον κόπο που χρειάστηκε για την κατάκτησή του, η έκφρασή του με τον καιρό αποβάλλει τα τυχόν βαρίδια.

Και στην πεζογραφία του (με την εξαίρεση του «μεταβατικού» *Ο χώρος της Ιωάννας...*) βρίσκουμε τα ίδια βασικά χαρακτηριστικά της ποίησής του: τον οξύ κοινωνικό προβληματισμό, την υπαρξιακή αγωνία, τη διακριτική αξιοποίηση ατομικών βιωμάτων, τον λιτό λόγο. Οι ήρωες των αφηγήσεών του βγαίνουν κυρίως από τις συμπληγάδες της ναζιστικής κατοχής και του εμφυλίου, κατάστικτοι από τραύματα, αλλά αποφασισμένοι να διεκδικήσουν μια ζωή πιο ανθρώπινη και μια πιο δίκαιη κοινωνία· άσχετα αν το «σύστημα» κάνει το όραμα ολοένα και πιο μακρινό και τους αφήνει με μια γεύση στάχτης στο στόμα. Από τα αρτιότερα πεζογραφικά βιβλία του είναι η νουβέλα *Σπαράγματα* (1997, κρατικό βραβείο διηγήματος 1998), με την οποία ο συγγραφέας επιστρέφει στην Καβάλα της δεκαετίας του '60 (όπως και με το μυθιστόρημά του *Καταδολίευση*, 2006), όταν αλλάζει ο προσανατολισμός των καπνοβιομηχανιών ως προς τις ποικιλίες και εισάγονται νέες τεχνολογίες στην επεξεργασία του καπνού.

Η συνειδητή αποχή του Μάρκογλου από κάθε συναλλαγή στο "χρηματιστήριο συγγραφικών αξιών" του "κόστισε" την ευρύτατη αναγνώριση του έργου του, όπως δικαιούται.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Θανάσης Μαρκόπουλος, «Πρόδρομος Χ. Μάρκογλου», *Παρέμβαση*, Ιούνιος 1993.
Μανόλης Ξεξάκης, «Γιάννης Πάνου, Πρόδρομος Μάρκογλου, Στέλλα Βογιατζόγλου: Από τη συνειδησιακή ροή στη νεορεαλιστική γραφή», *Παραμυθία Θεσσαλονίκης: Η πεζογραφία στη Θεσσαλονίκη από το 1912 έως το 1995. Πρακτικά συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 1997.
Βερονίκη Δαλακούρα, «Η *Έσχατη υπόσχεση* του Πρ. Χ. Μάρκογλου», *Καθημερινή*, 8.4.1997.
Γιώργος Αράγης, «Η δεύτερη μεταπολεμική γενιά των ποιητών της Θεσσαλονίκης (και της ευρύτερης περιοχής)», *Η ποίηση της Θεσσαλονίκης στον 20ό αιώνα. Πρακτικά συνεδρίου*. Θεσσαλονίκη, 2003.
Αλέξης Ζήρας. «Πρόδρομος Χ. Μάρκογλου» (λήμμα), *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα, 2007.

Πρόδρομος Χ. Μάρκογλου
φωτογραφία Γιάννης Δ. Βανίδης

της **Ευμορφίας Καραμπατάκη**
συγγραφέως-αρθρογράφου

Η μόδα των πειρατών

Η επίσημη ιστορία, όπως όλοι υποψιαζόμαστε, στα πλαίσια του εξωραϊσμού, της επιλεκτικής αναφοράς για διάφορους λόγους ή απλώς της αιδούς, συχνά μας αποκρύπτει πλευρές άκρως διασκεδαστικές και μεστές ηθικών διδαγμάτων... Το θυμήθηκα όταν, στις αρχές του φθινοπώρου, γιορτάζοντας στο νότο της Ισπανίας τα γενέθλια αγαπημένου ίβηρα αφηγητή, είχα την τύχη ν' ακούσω ξανά την «αληθινή ιστορία των πειρατών», με τον αμίμητο τρόπο που την διηγείται πάντα.

Τον καιρό λοιπόν της ισπανικής αυτοκρατορίας, ο Φίλιππος ο Β! ο «Ανόητος» είχε χρίσει στη Λατινική Αμερική διάφορους έμπιστους –νόμιζε- ανθρώπους του, βασιλιά του Περού, της Χιλής, του Μεξικού, κ.ο.κ. Όποτε χρειαζόταν λοιπόν «έκτακτες εισφορές» για τα έξοδά του, ή επειδή ο προϋπολογισμός είχε τεθεί εκτός τροχιάς, ειδοποιούσε τον βασιλιά του Περού, πιο έμπιστο από τους εμπίστους -νόμιζε ο τάλας-, να του στείλει επειγόντως εκατό σάκους χρυσό. Ο βασιλιάς του Περού, που εκείνη την ώρα κατά τις συνήθειές του τα έπινε με τους καλούς του φίλους τους πειρατές κι έπαιζε και κανένα χαρτάκι μαζί τους για να βελτιώνει την τεχνική του, έκλεινε επιτόπου τη συμφωνία: τριάντα τοις εκατό για εκείνους που θα περίμεναν το πλοίο στα ανοιχτά να το βυθίσουν, δέκα τοις εκατό για τον ίδιο –ήτο ολιγαρκής- και μπόνους οι Ιησουίτες που θα συνταξίδευαν με το θησαυρό (διότι έπρεπε να μεταφέρουν στην «πατρίδα μητέρα» το απόσταγμα της εμπειρίας που απεκόμισαν στη γη των βαρβάρων, κι επειδή τον είχαν ζαλίσει με την σιδηρά ηθική τους). Με αυτόν τον τρόπο, το χρυσάφι δεν έφτανε ποτέ στον προορισμό του, οι πειρατές καταχωρίστηκαν ως φαύλοι χαρακτήρες (κάποιες φορές μοιράζονταν τον τίτλο με άλλες εθνικότητες οι οποίες μετέρχονταν παρόμοιες μεθόδους, διότι δεν μπορείς να επικαλείσαι πάντα την ίδια δικαιολογία, κάποια στιγμή θα σε υποπτευθούν), ο βασιλιάς του Περού καταχωρίστηκε ως «άτυχος» και ο Φίλιππος από τους υπηκόους του ως «Ανόητος». Όσο για το χρυσάφι, που εις μάτην αναζητούν οι πρώην αποικισθέντες, δε βρίσκεται στην «πατρίδα μητέρα», εκτός από ελάχιστο. Ουσιαστικά, δεν έφυγε ποτέ από τις χώρες καταγωγής του, όπου αποτέλεσε τη βάση για τις μεγάλες λατινοαμερικάνικες περιουσίες – καταλήγει η ανεπίσημη ιστορία.

Συμπτωματικά, τον καιρό όπου απολάμβανα τις διακοπές μου στον ισπανικό νότο, μαζί με τις διηγήσεις του ίβηρα αφηγητή, πρώτη είδηση στα δελτία τους ήταν η απαγωγή από Σομαλούς πειρατές εντόπιου αλιευτικού, με όλα όσα αυτό συνεπάγεται: διαπραγματεύσεις, αγωνία των συγγενών, πολιτική εκμετάλλευση, καταγγελίες για το αν βρισκόταν ή όχι στα διεθνή χωρικά ύδατα, προτάσεις για ασφάλεια των ναυτιλλομένων, δηλώσεις των αρμόδιων αλλά και των... δικηγόρων των πειρατών...

Κι έτσι πρόσεξα ότι τελικά, πέρα από την επανεμφάνισή τους στις ακτές της Σομαλίας και της εκεί δράσης τους, οι πειρατές είναι και πάλι μόδα! Στη λογοτεχνία, με βιβλία όπως «Ο μονόφθαλμος» της Κατερίνας Καριζώνη, ή «Οι πειρατές του Λεβάντε» του Αρτούρο Πέρεθ-Ρεβέρτε. Στον κινηματογράφο με τους «Πειρατές της Καραϊβικής». Στο Διαδίκτυο μέσω του «Pirate Bay». Στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή μέσω του «Κόμματος των Πειρατών». Στη μόδα μέσω του «pantalon pirata», γνωστού και ως «κάπρι». Στους δρόμους των μεγάλων πόλεων μέσω των πειρατικών ειδών πολυτελείας, δίσκων μουσικής και ταινιών.

Εδώ όμως τα πράγματα αρχίζουν να περιπλέκονται. Σε μια εποχή όπου όλοι πλέον κατεβάζουν τραγούδια και ταινίες από το Διαδίκτυο, όλοι γινόμαστε εν δυνάμει πειρατές. Πρόσφατα μάλιστα, το Google χρειάστηκε ν' αντιμετωπίσει τις κατηγορίες περί πειρατείας και τελικά να υποχωρήσει, σε σχέση με τα πνευματικά δικαιώματα των έργων που αναδημοσίευε με δική του πρωτοβουλία.

Και το ζήτημα των πνευματικών δικαιωμάτων, της προστασίας τους και της απόδοσής τους, επανέρχεται κι αυτό πιο δαιδαλώδες και από την εποχή... του Λόπε ντε Βέγκα.

Στο ενημερωτικό δελτίο Οκτωβρίου του ΕΚΕΒΙ (Εθνικού Κέντρου Βιβλίου), διαβάζουμε ότι:

«Ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κ. Μπαρόζο ενέταξε στην ατζέντα τους επόμενους μήνες την τροποποίηση του νόμου για την πνευματική ιδιοκτησία. Τελευταία ακούγονται και άλλες φωνές στην Επιτροπή και το Κοινοβούλιο, όπως του Σουηδού ευρωβουλευτή «πειρατή». ΕΚΕΒΙ, Ευρωπαϊκή Ένωση Εκδοτών (FEP) και Έλληνες ευρωβουλευτές συζητούν το θέμα (σημ. την ώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές). «Χρειάζεται επαγρύπνηση και προσοχή γιατί εύκολα καταστρέφουμε και δύσκολα χτίζουμε. Να μην βρεθούν αύριο οι συγγραφείς και οι εκδότες στη δύσκολη θέση που βρίσκεται σήμερα ο κινηματογράφος και η μουσική». Διότι σε άλλο άρθρο του ενημερωτικού δελτίου πληροφορούμαστε ότι το βιβλίο είναι η πρώτη ευρωπαϊκή πολιτιστική βιομηχανία, με τζίρο 40 δις. Ευρώ! Συγχαρητήρια, εάν στην υπόλοιπη Ευρωπαϊκή Ένωση τα πνευματικά δικαιώματα των συγγραφέων (δηλαδή τα κέρδη) προστατεύονται τόσο αποτελεσματικά, ώστε μαζί με τους εκδότες, να θίγονται κι αυτοί από την πειρατεία και μακάρι η Ευρώπη να διακατέχεται πάντα από την ίδια αναγνωστική μανία, ώστε το βιβλίο, στη συμβατική του μορφή, ν' αποτελεί μία τόσο ανθηρή βιομηχανία. (Ελα όμως που τα αναγνωστικά ήθη αλλάζουν, και το Διαδίκτυο αποκτά όλο και περισσότερο λογοτεχνικό αέρα...) Σε μια Ελλάδα όμως που ποτέ δεν μπόρεσε να προστατεύσει αποτελεσματικά τα πνευματικά δικαιώματα των συγγραφέων από... την πειρατεία των εκδοτών, και το κατά τα άλλα αξιέπαινο Εκεβί δεν ασχολήθηκε ποτέ με το θέμα, είναι λίγο άτοπο να προβληματίζεται τώρα σε... παγκοσμιοποιημένο επίπεδο. Διότι, θα το ακούσετε από τον πλέον προβεβλημένο μπεστσελερίστα μέχρι τον πιο αφανή πρωτοεμφανιζόμενο, περνώντας από τους πανεπιστημιακούς με τα ακαδημαϊκά τους πονήματα και τους κληρονόμους αποθανόντων συγγραφέων: «πού να τρέχεις τώρα και πώς να βρεις το δίκιο σου;» Χωρίς να υπολογίσουμε τα παντός είδους «καψόνια», όπως την επιβολή «γραμμής» ή «πατρόν γραφής» ώστε να γίνει το βιβλίο πιο εμπορικό, την καθυστέρηση στον προθάλαμο της έκδοσης, τους «προωθητικούς μηχανισμούς» που άλλοτε λειτουργούν και άλλοτε όχι... Όπως έγραψε ο Ν. Ξυδάκης στην Καθημερινή της 25/10/09, «το κοινό θέλει ο καλλιτέχνης» και από αυτή την άποψη, το Διαδίκτυο υπήρξε η πιο λυτρωτική απελευθέρωση! Δίχως μεσάζοντες, δίχως εμπόδια, δίχως συμβατική μηντιακή κάλυψη και φυσικά δίχως κέρδη πέρα από το ανεκτίμητο της ηθικής δικαίωσης. Αυτά, ως προς τα υλικά. Διότι ως προς το θέμα της λογοκλοπής (που κι αυτό δεν προστατεύεται επαρκώς από την υπάρχουσα νομοθεσία), τα πράγματα αλλάζουν. Εκεί, αν σε θίξουν, μαζεύεις σαν τον βασιλιά του Περού τους πειρατές της ισπανοκρατίας, του Λεβάντε, μέχρι και της Καραϊβικής, και εφορμάς χειρότερα από τον Κορτές και τον Πισάρο!

από τον **Γιώργο Αναστασιάδη**

«... Στα παλιά τραγούδια αποκαλούν την ευάλωτη και συχνά ασφυκτική Θεσσαλονίκη, φτωχομάνα και όμορφη ίσως διότι δεν την αγαπούν για την αστική της τοπιογραφία. Η πλατεία Χορχόρ, το Τσινάρι, το Ιλαν μερμερ έχουν (...) σβηστεί από το Φάληρο, τη Σαλαμίνα, το Κυβερνείο.

Η Θεσσαλονίκη, όπως σύμπασες οι μεταπολεμικές πόλεις, παραμένει γοητευτική στις ακτές της, εκεί που δεν την κατίσχυσε το σχέδιο πόλεως και οι χωματόδρομοι διακόπτονται από απρόοπτες ασφάλτους: στους ελαιώνες οι βίλες παλεύουν με τα μεσαιωνικά αγροκτήματα, ένα μετόχι άστεγο δίπλα στις βιοτεχνίες του νόμου 1262. Μια ρεμπέτισσα παρέα μεθάει μπροστά σε έκθαμβες οικογένειες μουσουλμάνων στο υπό διαμόρφωσιν δυτικό τόξο.

(...) Κάθε εκατοστό της Τσιμισκή είναι κατάφορτο από βλέμματα, από εκζήτηση, από αγωνία. Όταν βρέχει στην διάρκεια του σαββατοκύριακου θέρους είναι γλυκιά ωσάν τις μυρωδιές του Τερκενλή κι όταν τη θερίζει ο βαρδάρης το Νοέμβριο, παρηγοριούνται οι πάσχοντες από την αστραφτερή θέα των Πιερικών βουνών. Δεν ξέρω καν αν είναι πόλη. Οι πόλεις πρέπει να έχουν θέατρο και στάδιο, διδάσκουν οι παλαιοί ενώ η Θεσσαλονίκη έχει ηθοποιούς και φιλάθλους».

Π. Θεοδωρίδης

«... Ως γνώστης και μύστης αυτής της πόλης, παρατηρώ ότι τελικά παρά την αρχιτεκτονική υποκατάσταση δεν έχασε ολότελα τη γοητεία της (...). Η λαϊκή πολυκατοικία δεν κατόρθωσε να αφανίσει ολότελα την ομορφιά της, την απροσδιόριστη θαμπή γοητεία της που την έχει κάνει ξακουστή και που μεταγγίζεται θαρρείς στην μορφή όλων των πραγμάτων και των ανθρώπων της.

Συμβαίνει κάτι σ'αυτή την πόλη, στο φωτισμό και στο κλίμα και στην υγρασία της. Και να μην αγνοούμε τους ανθρώπους αφού ο τόπος είναι οι άνθρωποι ζυμωμένοι μέσα του στον φωτισμό της εποχής. Υπάρχει μια πατίνα που δημιουργεί μια ελαφρά οπτική παρεκτόπιση ικανή όμως να δώσει μια διάσταση παραμυθιού και χρονικού βάθους (...)».

Γ. Ιωάννου

«... Είχα πολλές φορές την αίσθηση στη δεκαετία του '70 όταν ζούσα στην πόλη, πως η διπλή εποπτεία που σου προσφέρει η Θεσσαλονίκη είναι ένα είδος μαγικής εικόνας που δύσκολα την αποκρυπτογραφείς. Ακόμη και τα πιο κοντινά πράγματα μοιάζει να βρίσκονται σε απόσταση ή να βυθίζονται αργά στον δικό τους χρόνο, ενώ τα πιο οικεία μεταμορφώνονται σε υλικό μνήμης. (...) Αναρωτιέται κανείς τι είναι εκείνο που εξακολουθεί να λειτουργεί και η Θεσσαλονίκη απορροφά την ασχήμια και τη βαρβαρότητα τριών δεκαετιών και πως η πόλη κατάφερε να διατηρήσει την ατμόσφαιρα της έπειτα από τις φριχτές πολεοδομικές παρεμβάσεις στο κέντρο και στην περιφέρειά της. Είναι κατά πάσα πιθανότητα η ζωντανή παράδοση, η δύναμη που διασώζει το παρελθόν μέσα σ'εκείνο που το αλλάζει. Είναι ίσως και η μυθική διάστασης των αστικών της τοπίων εκείνη που κρατά ζωντανό το παρελθόν γι'αυτό φαντάζομαι την αγαπούν οι αυτόχθονες (...) Βλέπουν πως η ζωή που πέρασε δεν είχε χαθεί και πως ένα μέρος της δικής τους ζωής βρίσκεται σ'αυτό τον αόρατο πυθμένα της νοσταλγίας (...).

Κάθε πόλη την δημιουργούν οι άνθρωποί της, όμως οι πόλεις με φυσιογνωμία δημιουργούν κατά κάποιο τρόπο κι αυτές τους ανθρώπους τους. Στη Θεσσαλονίκη ζει μια επιφυλακτική με τα αθηναϊκά μέτρα, κοινωνία, αλλά γι'αυτό ακριβώς τα αισθήματα έχουν βάθος και διάρκεια. (...) Μια πόλη που διατηρεί και δημιουργεί δεσμούς δεν είναι απλώς και χώρος ζωής αλλά κυρίως μια μήτρα αυτογνωσίας ...»

Αν. Βιστωνίτης

«... Σ'αυτήν την πόλη που γεννήθηκε και μεγάλωσες, βυζαίνοντας φλόγες και φως, που νυχτοπερπατούσες τις ανηφοριές της με καρδιά μεθυσμένη, πότε κλαίγοντας, πότε γελώντας, πολιορκημένος ασφυκτικά μέσα στα τείχη της, σ'αυτή την πόλη που αδειάζει κάθε μέρα από τους φίλους, αρχίζεις πλέον να γερνάς (...).

Κι' ο πλους της γενέτειρας συνεχίζεται από κτίσεως και μέσα από τους συμαιοστολισμούς και τους γιορταστικούς ακέραιους αριθμούς, συμπλέω κι εγώ μαζί της ...».

Κλ. Κύρου

«... Στη δεκαετία του '60 τη Θεσσαλονίκη την είχα γκόμενα! Της έχω ζωγραφίσει και τις έχω φιλήσει το τελευταίο νυχάκι. Ήταν τόπος πολύ ζωγραφικός, πολύ συγκεκριμένος και πολύ θηλυκός ...».

Κ. Λούστας

Άρις Γεωργίου | Νικολέττα Ξούρη

«Άρωμα Αργεντινής στη Θεσσαλονίκη»
Το Αργεντίνικο τάνγκο στη Θεσσαλονίκη

Στις 14 Μαρτίου 2010, στα πλαίσια των «Μουσικών Κυριακάτικων Πρωϊνών», το Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης φιλοξένησε στο χώρο του τους "Plaza Ensemble". Το σύνολο που ιδρύθηκε το 2002 αποτελείται από τέσσερις πολύπειρους μουσικούς με έντονη καλλιτεχνική δραστηριότητα, τον Άκη Αρχοντή (βιολί), τον Κώστα Τσούγκρα (ακκορντεόν), το Θανάση Μπιλική (πιάνο) και τον Ιωάννη Πολυμενέρη (κοντραμπάσο).

Παρουσίασαν έργα του γνωστού και αγαπητού συνθέτη Astor Piazzola και ταξίδεψαν με την ερμηνεία τους το κοινό στον μαγικό και γοητευτικό κόσμο του τάνγκο, και συγκεκριμένα του Nuevo tango που δημιούργησε ο συνθέτης φέρνοντας επανάσταση στο παραδοσιακό tango, καθώς ενσωμάτωσε σ' αυτό στοιχεία τζαζ και κλασσικής μουσικής.

Στο δεύτερο μέρος του προγράμματος παρουσιάστηκε ένα έργο του Κ. Τσούγκρα με τίτλο «Quasi uno Tango», ένα collage ουσιαστικά μελωδικών μοτίβων του Piazzola τα οποία έδεσε με το δικό του σύγχρονο τρόπο έκφρασης, διατηρώντας όμως παράλληλα το ύφος της μουσικής του Αργεντινού μουσουργού.

Το «Plaza Ensemble» αποτελεί ένα μουσικό σύνολο με άριστο συγχρονισμό και καλή επικοινωνία μεταξύ των μελών του, το οποίο ερμηνεύει έργα ευρείας απήχησης προσδίδοντας σ' αυτά το δικό του χρώμα.

Εδώ αξίζει να σημειωθεί η σημαντική προσπάθεια του Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης να αναδείξει καλλιτέχνες της πόλης μας και να συμβάλει στον πολιτιστικό πλουραλισμό αυτής.

Ν.Ξ.

Orpheus Soloists

Στις 20 Φεβρουαρίου 2010, στο αμφιθέατρο του Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης πραγματοποιήθηκε ακόμη μία επιτυχημένη συναυλία των "Orpheus Soloists", ενός ευέλικτου μουσικού σχήματος όπως έχει αποδείξει, με εξαίρετους μουσικούς, που παρουσιάζει έργα πρωτοποριακά και πολλές φορές άγνωστα στο κοινό της πόλης.

Το εναρκτήριο έργο ήταν ένα ενδιαφέρον δείγμα σύγχρονης μουσικής γραφής (contemporary music) εμπνευσμένο από πίνακες του Gustav Klimt. Συνθέτης αυτού η 38χρονη Sungji Hong από τη Σεούλ με πολλές διακρίσεις παγκοσμίως. Στη συνέχεια ακούστηκαν τα έργα : «Phantasy Quartet" για όμποε και τρίο εγχόρδων του Benjamin Britten, "Passacaglia" για βιολί και βιόλα του J. Halvorsen και "Introduction et Allegro" για άρπα, κουαρτέτο εγχόρδων, φλάουτο και κλαρινέτο του Maurice Ravel.

Το σύνολο χαρακτηρίζει η τονική ακρίβεια, ο συγχρονισμός, η απόδοση του ύφους κάθε έργου, το ωραίο δέσιμο των οργάνων, η μουσικότητα με την οποία αποδίδουν τα έργα. Όπως πάντα, το πρόγραμμα ήταν «σύντομο» και περιεκτικό χωρίς να κουράζει τον ακροατή.

Ν.Ξ.

Ο Paul Chiang διευθύνει την ΚΟΘ

Συνολικά επιτυχημένη υπήρξε η συναυλία της Κρατικής Ορχήστρας Θεσσαλονίκης στις 19 Φεβρουαρίου 2010 στο Μέγαρο Μουσικής. Η βραδιά ξεκίνησε με την «Τραγική Εισαγωγή» του Johannes Brahms, ενώ στη συνέχεια ακολούθησε το διπλό κοντσέρτο για βιολί, βιολοντσέλο και ορχήστρα, του ιδίου συνθέτη.

Προσκεκλημένος μαέστρος ήταν ο Paul Chiang που, αν και νέος σε ηλικία, έχει πραγματοποιήσει σημαντικές συνεργασίες με ορχήστρες σολίστες ήσαν οι Αντώνης Σουσάμογλου (εξάρχων βιολιστής της Κ.Ο.Θ.) και Ρενάτο Ρίπο (κορυφαίος τσελίστας της ορχήστρας "Καμεράτα" των Αθηνών).

Η ορχήστρα απέδωσε θαυμάσια την «Εισαγωγή» και παρείχε την απαραίτητη στήριξη στους δύο σολίστες στο διπλό κοντσέρτο, χωρίς όμως να αποποιείται τους δικούς της σημαντικούς ρόλους στο έργο. Άλλωστε, πρόθεση του συνθέτη ήταν ν' αναδείξει τόσο τις δυνατότητες των σολίστ όσο και της ορχήστρας. Η σχέση ανάμεσα στους δύο σολίστες είναι σύμφωνα με τη γραφή του έργου μια θυελλώδης ανταλλαγή μελωδιών, όμως εδώ δεν συνέβη ακριβώς αυτό. Το ιδιαίτερα δεξιοτεχνικό και δυναμικό παίξιμο του τσελίστα υπερκέρασε το χαμηλό σε ένταση ήχου και κάπως εσωστρεφές και διακριτικό παίξιμο του βιολονίστα. Έτσι, ενώ ο πρώτος σαφώς ανέδειξε το ύφος, τη δεξιοτεχνία και το σολιστικό ρόλο του τσέλου, ο δεύτερος δεν κατάφερε να επιβάλει τον σολιστικό ρόλο του βιολιού.

Η συναυλία έκλεισε με την 7η Συμφωνία του Ludwig Van Beethoven, που έχει χαρακτηρισθεί ως «η αποθέωση του χορού» από τον συνθέτη Richard Wagner, λόγω της αστείρευτης ρυθμικής ζωντάνιας της. Αυτό ήταν και το στοιχείο που κυρίως τόνισε η ορχήστρα υπό την καθοδήγηση του μαέστρου, προσδίδοντας ιδιαίτερη ζωτικότητα και φρεσκάδα στο έργο. Ο έντονος ζωηρός διάλογος ανάμεσα στις ομάδες των οργάνων δημιούργησε κλίμα ευφορίας και αισιοδοξίας.

Ν.Ξ.

Ο Boris Berman συμπράττει με την ΚΟΘ

Στις 5 Μαρτίου 2010 η Κρατική Ορχήστρα Θεσσαλονίκης πραγματοποίησε μια από τις επιτυχέστερες συναυλίες της υπό την διεύθυνση του Μύρωνα Μιχαηλίδη. Το ιδιαίτερα απαιτητικό πρόγραμμα περιελάμβανε ένα «νεανικό πόνημα» του Δημήτρη Μητρόπουλου με τίτλο «Κρητική Γιορτή», το 1ο κοντσέρτο για πιάνο και ορχήστρα του Johannes Brahms και το «Κοντσέρτο για ορχήστρα» του Bela Bartok, ίσως το δημοφιλέστερο έργο του Ούγγρου συνθέτη.

Η «Κρητική Γιορτή» είναι ένα ιδιαίτερα ευχάριστο έργο, έτσι τουλάχιστον όπως ερμηνεύτηκε από την ορχήστρα, με εμφανή την επιρροή από την Ελληνική παραδοσιακή μουσική. Ένα έργο στο οποίο «συντίθενται να συμβιώνουν η παράδοση με την πρωτοπορία», όπως αναφερόταν στο πρόγραμμα.

Στο κονσέρτο για πιάνο και ορχήστρα που ακολούθησε, το κοινό της πόλης είχε την ευκαιρία ν' απολαύσει έναν από τους κορυφαίους πιανίστες, τον Boris Berman. Το έργο είναι ιδιαίτερα δύσκολο και απαιτητικό και για τον πιανίστα και για την ορχήστρα, που δεν παίζει έναν απλό συνοδευτικό ρόλο, αλλά είναι ο δεύτερος πρωταγωνιστής. Οι κριτικές που έχουν γραφεί στον ξένο τύπο για τον καλλιτέχνη Berman είναι κάτι περισσότερο από διθυραμβικές. «Ένας πιανίστας που όλοι ονειρεύονται, όμως σπάνια έχουν την ευκαιρία ν' ακούσουν» (εφημερίδα «The Province» του Vancouver). Θεωρείται ένας από τους επιβλητικότερους πιανίστες και παιδαγωγούς της εποχής μας. Ως προς το πρώτο, όσοι παραβρέθηκαν στο Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης θα διαπίστωσαν το γιατί.

Ο Berman προκάλεσε τον θαυμασμό με την εντυπωσιακά άψογη – αβίαστη τεχνική του, την ποιότητα του ήχου, την εμφανή δεξιοτεχνία του, την εκφραστικότητα, την πλαστικότητα των φράσεων, την καθαρότητα στην άρθρωση της κάθε νότας, την μουσικότητα, τη βαθειά ερμηνεία, την απόλυτη προσήλωσή του, και ανέδειξε το ύφος και την επιβλητικότητα αυτής της υπέροχης μουσικής μαζί με την άριστη στήριξη και συνεργασία της ορχήστρας.

Στο δεύτερο μέρος της συναυλίας η ορχήστρα αναμετρήθηκε με το σολιστικών απαιτήσεων κοντσέρτο για ορχήστρα, στου οποίου τις δυσκολίες αντεπεξήλθε θαυμάσια εξαιρετικά ήταν επίσης τα soli των πνευστών.

Ν.Ξ.

Πρατήριο Οπτικής Ανάσας

Μια διακριτική αλλά ουσιώδης πρωτοβουλία, με σημαντική παρεμβατική επίπτωση επιπλέον, αποτέλεσε εδώ και κανένα χρόνο το *Πρατήριο Επικοινωνίας ΟΤΕ*. Επί της οδού Καρόλου Ντηλ, τρεις από τις μεγάλες βιτρίνες του κτιρίου του ΟΤΕ, διαμορφώθηκαν καταλλήλως και τέθηκαν στη υπηρεσία της Τέχνης. Προβάλλονται από εκεί έργα σημαντικών καλλιτεχνών, κυρίως Θεσσαλονικέων, άλλοτε συνδυασμένα με παράλληλη σημαντική εκδήλωση που τυχαίνει να συμπίπτει στη Θεσσαλονίκη και άλλοτε όχι, προσφέροντας στους περαστικούς τη δυνατότητα να εισπράττουν —ανέξοδα και δημοκρατικά— ερεθίσματα και γνώση που συνήθως θα έπρεπε να αναζητήσουν σε μουσεία ή ιδιωτικές αίθουσες τέχνης. Είχαμε την ευκαιρία το τελευταίο διάστημα να απολαύσουμε *Γιάννη Γαΐτη, Κυριάκο Καμπαδάκη, Απόστολο Γεωργίου, Δημοσθένη Σωτηρούδη, Τάσιο Κυριαζόπουλο, Νίκο Σαχίνη, Κλειώ Νάτση*.

Ένας εκ των συντελεστών αυτής της πολύ πρωτότυπης και σημαντικής πρωτοβουλίας είναι και ο αρχιτέκτων και ζωγράφος Στέλιος Σκούλος [που πριν από καμιά εικοσαετία εξέδιδε το πρωτοποριακό περιοδικό *Πρατήριο Τέχνης και Άλλων (!)]*, πρώην φοιτητής του αείμνηστου Νίκου Σαχίνη έργα του οποίου φιλοξενήθηκαν στον συγκεκριμένο χώρο πρόσφατα. Ελπίζουμε η προσπάθεια να εκτιμηθεί από τους Θεσσαλονικείς που κατά τα λοιπά αποτελούν ακούσια [;] θύματα της καθημερινής οπτικής μόλυνσης και βεβαίως της επικοινωνιακής δεινότητας του (μέχρι πρότινος [!] αχαλείνωτου) καταναλωτισμού.

Α.Γ.

Σφυρίζοντας "αδιάφορα"

Από τον τέταρτο όροφο όπου βρίσκεται το γραφείο μου, ακούω τον ως επί το πλείστον ασαφή θόρυβο της πόλης, μίγμα ήχου από κινητήρες, κυρίως πετρελαιοκίνητων λεωφορείων, σποραδικές κόρνες, ενίοτε επίμονες και παρατεταμένες όπως ακριβώς αυτή τη στιγμή, συχνά μαρσαρίσματα προ και μετά εκκινήσεως στον σηματοδότη. Όχι σπάνια τον παλιατζή, πού και πού —κυρίως παραμονές γιορτών— τον "τελάλη" που ανακοινώνει παραστάσεις επιθεωρήσεων στα τοπικά θέατρα και αρκετά συχνά, τα απογεύματα συνήθως, τις ιαχές και τα συνθήματα από τις διερχόμενες πορείες και διαδηλώσεις. Πολύ σπάνια τα επτά χιλιάδες ντεσιμπέλ κάποιου "μερακλή" που εννοεί να μοιραστεί με τους πάντες τα υψηλά μουσικά του γούστα διά μέσου των ηχείων του φτιασιδωμένου του Σέατ Ίμπιζα, όντως σπάνια εδώ, διότι εδώ βρίσκομαι μόνο σε ώρες εργασίας. Έχω ευτυχώς το προνόμιο να τον "χαίρομαι" σε ώρες βαθέως νυκτερινές από το σπίτι μου έμπροσθεν του οποίου επιμένει να παρελαύνει, αυτός ο ίδιος και οι όμοιοί του, κάνοντας τα τζάμια να δονούνται και τον ύπνο μας υποψία ανάπαυσης. Στον τέταρτο όροφο ίσως είμαι και κάπως προφυλαγμένος από τον ορυμαγδό έναντι των χαμηλότερων ορόφων και προφανώς σε σύγκριση με τους ισόγειους καταστηματάρχες και εργαζόμενους ή τους πολυάριθμους πεζούς του κέντρου. Παρά την καθ'ύψος απόσταση ωστόσο, ένας θόρυβος, ένας ήχος, ένα μόλις υποσύνολο της συνολικής ηχορρύπανσης, κατορθώνει να επιβάλλεται και με την επιμονή του να με οδηγεί στα πρόθυρα της παραφροσύνης. Και εν πάση περιπτώσει, εάν τον δικαιολογούσε η ανάγκη της γένεσής του, ίσως κατόρθωνα να καταστείλω εντός μου τα αισθήματα εξέγερσης που μού υποδαυλίζει, ίσως αυτοπειθαναγκαζόμουν περί ιδίας προσωπικής και αδικαιολόγητης διαταραχής, ίσως έπαιρνα το δρόμο προς τον πρώτο ψυχοθεραπευτή που καλοί μου φίλοι ψυχίατροι θα μου υπεδείκνυαν. Δεν είναι όμως έτσι τα πράγματα. Διότι, η νεαρά τροχονόμος που μάλιστα πληρώνεται ακόμη και από εμένα για να βγάλει το ψωμί της, δεν έχει κανένα απολύτως λόγο για να παρεμβάλλει σχεδόν υστερικά τον στριγγό ήχο της σφυρίχτρας της εν μέσω όλων των υπολοίπων στροβιλιζόμενων ντεσιμπέλ τη στιγμή που υποτίθεται πως διευθύνει την κυκλοφορία η οποία όμως αντιθέτως αυτοδιευθύνεται την ίδια στιγμή από τον ηλεκτρονικά προγραμματισμένο σηματοδότη, επινόημα ήδη δοκιμασμένο, αποτελεσματικό και ανέξοδο στη λειτουργία του που μάλιστα δημιουργεί τη δυνατότητα

στο έμψυχο πρόσωπικό να προσφέρει τις υπηρεσίες του εκεί όπου το άψυχο "σηκώνει τα χέρια". Το φαινόμενο δυστυχώς δεν είναι ούτε μεμονωμένο ούτε συμπτωματικό. Διότι η κατά τα λοιπά πιθανόν καλοπροαίρετη τροχονόμος, έχει συναδέλφους άρρενες και θήλεις, που "κοσμούν" ογκοπλαστικά, κινητικά και ηχητικά πολλές διασταυρώσεις της "ήσυχης" πόλης μας ασκώντας με το ίδιο μένος το καθήκον τους και προσβάλλοντας με υποδειγματική συνέπεια τα ακουστικά τύμπανα των διερχομένων πεζών, περισσότερο μάλιστα εκείνων που έχουν την τύχη να περιμένουν την αλλαγή φαναριού στην εκάστοτε προσκείμενη διαγραμμισμένη διάβαση. Δεν πιστεύω να είναι σύμπτωμα συλλογικής αμβλύνοιας της συγκεκριμένης κατηγορίας δημοσίων υπαλλήλων. Έχω την τάση να αποδώσω την ευθύνη σε σφάλματα κεντρικού σχεδιασμού ρύθμισης κυκλοφορίας που ωστόσο σίγουρα θα πρέπει να οφείλονται τουλάχιστον σε νοητική ανεπάρκεια ιθυνόντων. Αλλιώς, κάποιος θα πρέπει να με πείσει με σοβαρά επιχειρήματα πως η παραγωγή παντελώς ανώφελης και συμπληρωματικής της κατά τα λοιπά πρωταθλητικής ηχορρύπανσης από μέρους οργάνων της τάξης είναι απαραίτητη εδώ στην Ελλάδα εν αντιθέσει με χώρες όπου η συγκεκριμένη πρακτική είναι άγνωστη ή παρωχημένη. Τότε, το υπόσχομαι, χτυπώ παραχρήμα το κουδούνι του ψυχιάτρου.

Α.Γ. Σημείωση: Πέραν της ως άνω φωτογραφίας διαθέτω και εκτενές βίντεο ως τεκμήριο συμπεριφοράς του συμπαθούς οργάνου της τάξεως.

Αγία Επικοινωνία

Απαγορεύεται εδώ, απογορεύεται εκεί, τί ήθελες να σου κάνουνε τα καημένα τα παιδιά, δεν έχουνε πια πού να κολλήσουνε τις αφίσες τους, από δώ τα κόμματα, από κεί τα ξενυχτάδικα, πιο πέρα οι αστέρες ντιτζέι, χώρια τα καλλυντικά, τα βρακιά, τα απορρυπαντικά, τα φροντιστήρια, τα ουίσκια και οι σέρκοβες, τα σλιμ λάιν και τα σίλκ κατ, δεν έμεινε γωνιά για γωνιά για μια ανακοίνωση μείζονος ενδιαφέροντος όπως το πάρτυ μιας φοιτητικής νεολαίας. Δικαίως λοιπόν και η ανάρτηση της τετράχρωμης, καλαίσθητης και μόλις ελάχιστα ρυπογόνου αφίσας που τέλος πάντων ειδοποιεί έγκαιρα τους ενδιαφερόμενους, στο πρόσφορο κάγκελο ασφαλείας της αναβαθμισμένης παλιάς παραλίας. Η ευρηματικότητα αυτού του λαού και πάνω απ' όλα η ευαισθησία του σε ζητήματα περιβάλλοντος και καθημερινού πολιτισμού καθόλου δεν συνάδουν με τη δυσαρέσκεια εναντίον του που εν αφθονία πλανάται ειδικά το τελευταίο διάστημα μεταξύ των Ευρωπαίων εταίρων. Μια ζωή μένω με τέτοιες απορίες.

Α.Γ.

ΔήΓΜΑΤΑ και ΥΠΟΔεiΓΜΑΤΑ

Μεταπολεμικά, ή μήπως προ...

Αν δεν υπήρχαν στη φωτογραφία επιγραφές στα ελληνικά θα το έθετα ως αίνιγμα ρωτώντας σας "πού πιστεύετε πως βρίσκεται το κτίριο που εικονίζεται;" και δικαίως (αδίκως βεβαίως) θα απαντούσατε: "Κάπου στη Μέση Ανατολή, ίσως Γάζα ή Αμάν, ή κάτι παραπλήσιο". Πού βρίσκεται συνεπώς αυτό το σύμφωνα με τις ελληνόγραφες επιγραφές υψηλής αισθητικής περιβάλλον;

Γνωρίζετε πολλά σημεία της Θεσσαλονίκης πιο κεντρικά από την οδό Βασιλέως Ηρακλείου και δη από την Αγορά Μοδιάνο; Κάντε τον κόπο να σηκώσετε τα μάτια γυρνώντας πίσω σας τη στιγμή που συναλλάσεστε με τον "ευγενέστατο" πωλητή των γνωστών ντελικατέσεν του εν λόγω δρόμου. Και συσκεφθείτε προς στιγμήν με τον εαυτό σας. Με θέμα ελεύθερο. Κουράγιο.

Α.Γ.

Γιώργος Αναστασιάδης / Ιορδάνης Καϊσερλίδης

ΤΑΣΟΣ ΧΑΤΖΗΤΑΚΗΣ

Ακροτελεύτιοι Εσπερινοί
Διηγήματα

«Πόλις», 2009, σ. 144

«Τα πεζά αυτής της σειράς γράφτηκαν κατά τη διάρκεια του 2007 και του 2008 πριν από τη σκοτεινή σιωπή ...». Οι «Ακροτελεύτιοι Εσπερινοί», το τελευταίο βιβλίο του αείμνηστου Τ.Χ. περιέχει εξαιρετικά διηγήματα. Ξεχωρίζει η «απολυμένη Πέτρα» με ενδιαφέρουσες αναφορές στην κατοχική και εμφυλιοπολεμική Θεσσαλονίκη. Το τελευταίο δείγμα, «Στο cafe της Ναυαρίνου» είναι ένα «οριστικά ημιτελές» κείμενο. «Όσο παραμερίζω» - γράφει - «τα φύλλα και τα κλαδιά της αφήγησης βλέπω πόσο γρήγορα ξεχνάμε, μέσα στην καθημερινότητα που τρέχει, τις ζοφερές σημασίες λέξεων και καταστάσεων. Κάθε πρωί ένα μεγάλο κομμάτι λήθης, εγκαθίσταται στο μυαλό μας και τα νεόπλαστα κύτταρα, με μια τρελλή ορμή, επικαλύπτουν τις παληές μνήμες. (...) Και κανένας ποια δεν ξέρει σε ποια πραγματικότητα ζει...».

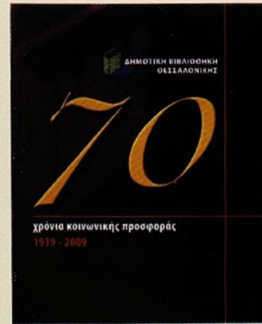

ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΠΟΛΥΒΙΟΥ
(Εισ. - Επιμ.)

Αναζητώντας την Ελευθερία
Ένας Κύπριος στρατιώτης του βρετανικού στρατού στην κατοχική Θεσσαλονίκη και Χαλκιδική, 1941-1942

«Επίκεντρο», 2009, σ. 342.

Ο ιστορικός Π. Παπαπολυβίου αξιοποίησε με επιστημονική ευθύνη και μεράκι ένα εκτενές αφηγηματικό κείμενο του Κύπριου στρατιώτη Γεωργίου Πέτρου, σκαπανέα στο βρετανικό στρατό, κατά το Β' παγκ. πόλεμο. Από τις αναμνήσεις και τα βιώματα του αφηγήματος αντλήθηκαν πολύτιμες πληροφορίες αλλά και εναύσματα για έρευνα και σύνθεση ενός σημαντικού κεφαλαίου της ιστορίας του Β' παγκοσμίου πολέμου και του Χρονικού της κατοχικής Θεσσαλονίκης.

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
«70 χρόνια κοινωνικής προσφοράς, 1939-2009»

2009, σ. 110

Το λεύκωμα για τα 70 χρόνια της Δημοτικής Βιβλιοθήκης της πόλης, που καταγράφει με στοιχεία και εικόνες την διαδρομή της από το 1939 ως τις μέρες μας, περιέχει δύο κείμενα: του Ντ. Χριστιανόπουλου και του Γ. Αναστασιάδη και παρουσιάζει την εντυπωσιακή δραστηριότητα της στο χώρο των πολιτιστικών εκδηλώσεων.

ΚΟΛΙΑΣ ΑΜΟΙΡΙΔΗΣ

«Έχεις φωνή, πρέπει να εξοντωθείς»
Πρόλογος Γ. Τσιάκαλος

«Επίκεντρο», 2009, σ. 415.

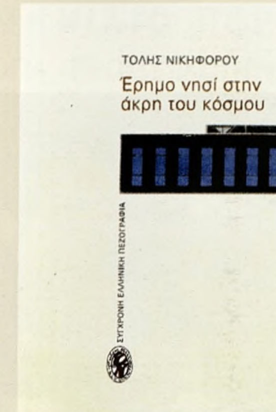
Το εκτενές χρονικό του Κόλια Αμοιρίδη, εμπλουτισμένο με χρήσιμα στοιχεία και ντοκουμέντα, καλύπτει ένα κενό στην Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης (1941-1944) καθώς αναφέρεται στην ανθρώπινη διάσταση, στα κίνητρα και τις επιλογές των αγωνιστών που μάτωσαν, βασανίστηκαν και θυσίασαν τη ζωή τους. Μέσα από τις τραυματικές μνήμες του, ο σ. μας καλεί να συναισθανθούμε τους ανθρώπους της εποχής που βρέθηκαν στις μυλόπετρες της Ιστορίας.

ΕΝΕΚΕΝ
Επιθεώρηση πολιτισμού,

Τχ. 14, Οκτ.-Νοε.-Δεκ. 2009

Με εκδότη - διευθυντή τον Γιώργο Γιαννόπουλο, το περιοδικό «Ένεκεν» έχει συμπληρώσει μια ενδιαφέρουσα διαδρομή δέκα τεσσάρων (14) τευχών με σημαντικές συνεργασίες και παρεμβάσεις. Ξεχωρίσαμε στο τεύχος αυτό τα κείμενα του Πέτρου Θεοδωρίδη, «Η επιπεδοχώρα του Θερμαϊκού» (σ. 62-70) και του Δημήτρη Κήτη, «Το σύγχρονο πρότυπο της Θεσσαλονίκης» (σ. 71-83) που περιέχουν έντονο προβληματισμό για την ταυτότητα και την προοπτική της πόλης και παρέχουν ερεθίσματα για γόνιμες συζητήσεις.

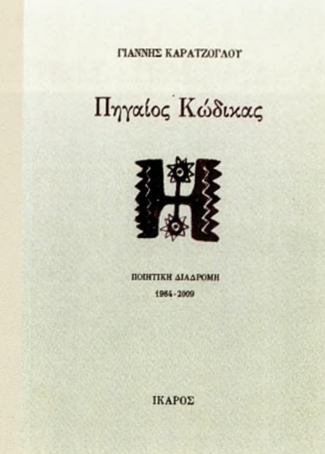

ΤΟΛΗΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ

Έρημο νησί στην άκρη του κόσμου
Μυθιστόρημα

«Νεφέλη», 2009, σ. 156

Μέσα από μια ερωτική ιστορία ο σ. αφηγείται μνήμες και εικόνες από την πόλη και μιλάει για τους σύγχρονους «ναυαγούς». Το «Έρημο νησί στην άκρη του κόσμου» - γράφει - «μπορεί νάναι το σπίτι μας, το γραφείο μας η γειτονιά μας, το κέντρο της πόλης. Εκεί που ο καθένας μας παραμένει έγκλειστος και ναυαγός». Στο βιβλίο βρίσκουμε μια ενδιαφέρουσα αναφορά στην δοκιμασία των Εβραίων της πόλης στην Πλατεία Ελευθερίας το 1942: «Τα πράγματα είχαν πάρει τον δρόμο τους» - γράφει ο Τ.Ν.: «για την τελική λύση στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και τα κρεματόρια που όλοι ξέρουμε (...) Το πιο φοβερό ήταν πως μια ωραία πρωία, ανύποπτοι άνθρωποι, κοινοί και καθημερινοί σαν κι εμάς, άνδρες, γυναίκες και παιδιά, οι φίλοι, οι γνωστοί μας, οι συνάδελφοι, οι γείτονες αναγκάστηκαν να τα εγκαταλείψουν όλα και να φύγουν στοιβαγμένοι στα τρένα για το μεγάλο ταξίδι προς το τίποτα, για τα βασανιστήρια και τον θάνατο. Το πιο φοβερό ήταν το ξαφνικό ναυάγιο της ίδιας της ύπαρξής τους ...».

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΤΖΟΓΛΟΥ

Πηγαίος Κώδικας
Ποιητική Διαδρομή
1964-2009

«Ίκαρος», 2009, σ. 142

Ο ποιητής Γιάννης Καρατζόγλου, εκλεκτός συνεργάτης του περιοδικού, συγκέντρωσε σε μία συλλογή επιλεγμένα ποιήματα του που έχουν δημοσιευθεί στην έντυπη διαδρομή του στα χρόνια 1964-2009.

Παραθέτουμε, ως έξοχο δείγμα γραφής το ποίημα «Θεσσαλονίκη, Παναγία» (2006).

«Τι όμορφη που ήσουν Σαλονίκη, μα δεν το'βλεπα
Κλέβοντας ώρες από το Χαρμάνκιοϊ στο Αγγελοχώρι
Λαδάδικα, Ταμπάκικα, Μαρτίου, Αρσακλή
Χειμώνες πέντε διαδρομής στην ευλογημένη Αρετσού
ανοίξεις πέντε στα Ξυλάδικα στους γερμανούς Ματράκα
Σάββατα ταβερνιάρικα σε κόχες στο Καπάνι
και Κυριακές αφράτα χιόνια στους προσκόπους στον Χορτιάτη
ή σε γρασίδια ημέρα πίσω απ'τους Χορτατζήδες
γεμάτοι τύψεις στις μπουκαδούρες πέντε καλοκαίρια
πέντε ένοχους Βαρδάρηδες χειμώνες παγωμένους
Μετά από τόσες στάσεις, τόσα χιλιόμετρα σφηνώθηκε ο χειμώνας
μακριά η πατρίδα λίγα τα ποιήματα κι αυτά προσφυγικά
και πίσω τους ο χώρος που ήτανε ο θόλος της Ιστορίας
κι εγώ δεν το'χα καταλάβει.
Πατρίδα Σαλονίκη, πέντε χρόνους μας προστάτεψες Παναγία
και ύστερα έκρυψες τη φοβερή σελήνη σου για άλλα ζευγάρια».

Χρήστος Κούντουρας, *Palazzo Roverela*, κολλάζ
Από την έκθεση στη γκαλερί "Ρωμανού 7"

ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΚΚΑΣ Α.Β.Ε.Ε.

ALUMYL ΜΥΛΩΝΑΣ Α.Ε.

VIVARTIA Α.Ε.

Ν. ΓΛΕΟΥΔΗΣ ΚΑΒΕΞ Α.Ε

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΔΑΣΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΟΜΟΤΕΧΝΙΚΗ Α.Ε.

Κ. & Ν. ΕΥΘΥΜΙΑΔΗΣ Α.Β.Ε.Ε

ΘΕΜΕΛΙΟΔΟΜΗ Α.Ε.

ISOMAT Α.Β.Ε.Ε.

Ε.Ν. ΜΑΝΟΣ Ε.Π.Ε.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΠΟΥΜΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΠΟΥΤΑΡΗΣ

ΞΑΝΘΑΚΗΣ ΑΤΕ

Ε.Γ. ΠΑΣΣΙΑΣ Α.Β.Ε.Ε.

ΣΑΝΗ Α.Ε.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΡΑΜΠΟΥΚΗΣ

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ Α.Ε.

ΑΦΟΙ ΧΑΪΤΟΓΛΟΥ Α.Β.Ε.Ε.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

